

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΦΥΛΟ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Εκνομίκευση του σώματος: ασφάλεια,
καθαρότητα, αναπαραγωγή του έθνους

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Βασιλική (Βάλια) Χαραλαμποπούλου

Αθήνα, 2024

Τριμελής Επιτροπή

Αλεξάνδρα Χαλκιά, Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο
(Επιβλέπουσα)

Αθηνά Αθανασίου, Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πάντειον
Πανεπιστήμιο

Χαρά Καραγιαννοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών
και Περιφερειακών Σπουδών, Πάντειον Πανεπιστήμιο

Copyright © Βασιλική (Βάλια) Χαραλαμποπούλου, 2024

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της πτυχιακής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τη συγγραφέα.

Η έγκριση διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέα.

...

*Κράτησε κάποιον τόπο μυστικό,
στον πλατύ κόσμο μία θέση,
Όταν οι άνθρωποι θέλουν το κακό,
του δίνουν όψη ν' αρέσει.*

*Του δίνουν λόγια χρυσά, που νικούν
με την πειθώ, με το ψέμα,
όταν [οι] άνθρωποι διαφιλονικούν
τη σάρκα σου και το αίμα.*

...

Καρυωτάκης, Κ.Γ. (1927). Υποθήκαι. *Ελεγεία και Σάτιρες*. Εκδόσεις Αθηνά – Α.Ι.
Ράλλης & Σία

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα της διπλωματικής Αλεξάνδρα Χαλκιά, για την υποστήριξη που μου παρείχε κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας. Οι επισημάνσεις, η ανατροφοδότηση και η ενθάρρυνσή της, με βοήθησαν σημαντικά σε όλα τα στάδια της διπλωματικής. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω την Αθηνά Αθανασίου και την Χαρά Καραγιαννοπούλου, μέλη της Επιτροπής για την προθυμία τους να αξιολογήσουν την εργασία.

Ιδιαίτερο ρόλο στη σύλληψη και την εκπόνηση της διπλωματικής διαδραμάτισαν και οι συζητήσεις που προηγήθηκαν αυτής, κατά την παρακολούθηση των μαθημάτων του ΔΠΜΣ «Φύλο, Κοινωνία, Πολιτική». Συνεπώς, ευχαριστώ τις καθηγήτριες του ΔΠΜΣ και τις συμφοιτήτριες και τους συμφοιτητές μου για όσα (ξ)έμαθα κατά τη διάρκεια της φοίτησής μου στο πρόγραμμα. Ευχαριστώ ειδικά τις συμφοιτήτριες και τους συμφοιτητές μου για την αλληλεγγύη, την ενδυνάμωση και το μοίρασμα.

Ευχαριστώ επίσης τις φίλες και τους φίλους μου, για τη διάθεσή τους να με φροντίσουν και να με αποφορτίσουν σε αυτή τη δύσκολη περίοδο, την κατανόηση για την τυχόν αποστασιοποίησή μου, και το ενδιαφέρον που έδειξαν για την ίδια την έρευνα. Τέλος, ευχαριστώ την οικογένειά μου για την υποστηρικτική διακριτικότητα.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	4
Περίληψη	7
Εισαγωγή.....	9
Με άλλα λόγια	10
Βιβλιογραφική επισκόπηση.....	13
Γνώση - Λόγος - Εξουσία.....	13
Εξουσία και ανθρώπινο σώμα - Βιοπολιτική.....	15
Φύλο, Έθνος, Φυλή, Ιδιότητα του πολίτη – υποκειμένου δικαίου	16
Μεθοδολογία.....	24
Το υλικό της έρευνας	24
Μεταδομιστικές προσεγγίσεις – Κριτική Ανάλυση Λόγου	25
Κριτική ανάλυση του λόγου του δικαίου.....	26
Η θεσιακότητα της ερευνήτριας – Λόγοι που οδήγησαν στην έρευνα.....	29
Ερευνητικά ερωτήματα.....	33
Περιορισμοί της έρευνας.....	33
Ανάλυση	35
Σύνταγμα.....	35
Βιοπολιτική και ανθρώπινα δικαιώματα.	36
Πολιτική ιδιότητα.....	37
Αναπαραγωγή - Μητρότητα - Δημογραφικό.	40
Τα σώματα των γυναικών προς την αναπαραγωγή του έθνους.....	42
Διακοπή της κύησης.....	42
Ιατρικώς Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή.....	45
Τα σώματα των Ελλήνων προς την ασφάλεια του έθνους.....	59
Το (σωματικό) ιδεώδες των στρατεύσιμων Ελλήνων.	61

Σύγκρουση αρρενωποτήτων.....	68
Τα σώματα των αιτούντων άσυλο: απειλούμενα και απειλητικά.....	72
Σώματα ευάλωτα.....	73
Σώματα απείθαρχα και επικίνδυνα.....	75
Συμπεράσματα.....	86
Περαιτέρω συζήτηση.....	86
Συνοψίζοντας.....	88
Πηγές – Βιβλιογραφία.....	92

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να διερευνήσει τους τρόπους συγκρότησης και αναπαράστασης του ανθρώπινου σώματος, μέσα από τον λόγο του δικαίου στην Ελλάδα. Αξιοποιώντας την έννοια της βιοεξουσίας, και μέσα από μία μεταδομιστική προσέγγιση γίνεται κριτική ανάλυση λόγου σε συγκεκριμένα δικαιικά κείμενα της ελληνικής έννομης τάξης (το Σύνταγμα, τη νομοθεσία για την διακοπή της κύησης, την ιατρική υποβοήθηση στην αναπαραγωγή, την εισαγωγή στις ένοπλες δυνάμεις, και την παροχή διεθνούς προστασίας). Ερευνάται το αν και με ποιους τρόπους, τα ανθρώπινα σώματα ενδιαφέρουν το δίκαιο και κατασκευάζονται διαφορετικά από τον λόγο του στη βάση του φύλου, της εθνικότητας και της φυλής τους. Παράλληλα, εξετάζεται η σύνδεση αυτής της διαφοράς στη δια του λόγου παραγωγή των σωμάτων, με το διακύβευμα της ασφάλειας-προαγωγής του ελληνικού έθνους, και την περιχαράκωση της ηγεμονικής αρρενωπότητας. Τέλος, τίθενται ερωτήματα για τον τρόπο με τον οποίο η διαφοροποιητική συγκρότηση των ανθρώπινων σωμάτων από τις δικαιικές διατάξεις συνυφαίνεται με την έννοια της πολιτικής ιδιότητας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Λέξεις κλειδιά: σώμα, βιοεξουσία, κριτική ανάλυση λόγου, δίκαιο, φύλο, έθνος, φυλή

Juridification of the body: security, purity, reproduction of the nation

Vasiliki (Valia) Charalampopoulou

Abstract

The purpose of this thesis is to search the ways in which the human body is constructed and represented by the discourse of law in Greece. Based on the concept of biopower and on a poststructuralist approach, a critical discourse analysis is carried out in specific legal texts of the Greek legal order (the Constitution, the legislation on the termination of pregnancy, the medically assisted reproduction, the induction into the armed forces, and the provision of international protection). It investigates whether, and in what ways, human bodies matter to law, and are constructed differently by legal discourse, on the basis of their gender, nationality and race. At the same time, the thesis examines how this difference in the ways that bodies are formulated by the discourse of law, is related to the stake of the security-advancement of the Greek nation, and the entrenchment of hegemonic masculinity. Finally, questions are raised about the way in which the different production of human bodies by legal provisions is intertwined with the concepts of political status and human rights.

Keywords: body, biopower, critical discourse analysis, law, gender, nation, race

Εισαγωγή

Η παρούσα διπλωματική εργασία διερευνά τη δια του λόγου παραγωγή του ανθρώπινου σώματος, μέσα από την ανάλυση δικαιοκίων ρυθμίσεων. Ειδικότερα, θα αναγνωστούν διατάξεις του Συντάγματος που κατοχυρώνουν τα θεμελιώδη δικαιώματα, παράλληλα με δικαιοκά κείμενα (νόμους και προεδρικά διατάγματα) που ρυθμίζουν τη διακοπή της κύησης, την ιατρική υποβοήθηση στην αναπαραγωγή, τη στελέχωση των ενόπλων δυνάμεων, και την παροχή διεθνούς προστασίας σε άτομα που αιτούνται άσυλο. Οι διατάξεις που θα αναλυθούν, παρουσιάζουν κοινό ενδιαφέρον -και ίσως κοινούς ρυθμιστικούς σκοπούς- για τα ανθρώπινα σώματα. Το κοινό ενδιαφέρον βέβαια, δεν εκφράζεται με κοινές-όμοιες ρυθμίσεις για όλα τα σώματα, αλλά παρατηρούνται διαφοροποιήσεις στη βάση του φύλου, της εθνικότητας, και της φυλής τους. Κεντρικό διακύβευμα που διατρέχει τους λόγους του δικαίου στις αναλυόμενες διατάξεις φαίνεται να είναι η διαφύλαξη και η προαγωγή του ελληνικού έθνους.

Πώς το σώμα διαμεσολαβούμενο από το νόμο λειτουργεί ως πεδίο άσκησης κυρίαρχων εθνικ(ιστικ)ών αφηγημάτων και πρακτικών; Ποιος ο ρόλος της ηγεμονικής αρρενωπότητας στη διαφοροποίηση της νομικής ρύθμισης εθνικών και μη εθνικών σωμάτων; Ταυτόχρονα, τίθενται κριτικά ερωτήματα για την έννοια του υποκειμένου δικαίου και το εύρος που υποτίθεται ότι περιλαμβάνει.

Ο λόγος του δικαίου επιλέγεται να αναλυθεί, μεταξύ άλλων, και γιατί:

Ένα από τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου δικαίου ... είναι η τάση του να αγκαλιάζει ολόκληρη την κοινωνική πραγματικότητα, μετατρέποντας σε νομικές, το σύνολο σχεδόν των βιοτικών σχέσεων ... η εκνομίκευση¹ του κόσμου συνιστά τον κεντρικό άξονα της αστικής νομικής ιδεολογίας και βρίσκει την επιβεβαίωση στην πρακτική των κοινωνιών της νεωτερικότητας (Παπαχρίστου, 1999, σ. 36-37).

Επιπλέον το δίκαιο χαρακτηρίζεται από υποχρεωτικότητα, με την έννοια ότι «αξιώνει την τήρησή του ανεξάρτητα από τη θέληση των προσώπων προς τα οποία απευθύνεται, ρυθμίζοντας τη συμπεριφορά τους» (Σούρλας, 1995, σ.51), με

¹ Η απόδοση του όρου «εκνομίκευση» στα αγγλικά είναι «juridification» (Kouroutakis, κ.α., 2015, σελ.40-41).

αποτέλεσμα να επηρεάζει δεσμευτικά όχι μόνο τον τρόπο με τον οποίο (οφείλουμε) να δρούμε ή να παραλείπουμε αλλά, και τον τρόπο με τον οποίο (οφείλουμε να) κατανοούμε και ορίζουμε τα πράγματα και τις καταστάσεις.

Η διαδρομή που θα ακολουθηθεί στη συγκεκριμένη εργασία θα έχει ως σημείο αφητηρίας την παρουσίαση του θεωρητικού πλαισίου που αποτέλεσε τη βάση για την ανάλυση του υλικού. Τα θεωρητικά κείμενα που αξιοποιήθηκαν συνδέουν την άσκηση της εξουσίας -μίας εξουσίας νοούμενης όχι μόνο ως κατασταλτικής- με τον λόγο, σε διαδικασίες που παράγουν γνώση για τα υποκείμενα. Πρόκειται για μία εξουσία που ενδιαφέρεται για το ανθρώπινο σώμα και την προαγωγή της βιολογικής ζωής, χωρίς να ασκείται όμως ενιαία σε κάθε σώμα. Παράγοντες όπως το φύλο, το έθνος και η φυλή επηρεάζουν τον τρόπο άσκησης της εξουσίας, και άρα τον τρόπο με τον οποίο παράγεται η αλήθεια για τα υποκείμενα.

Στη συνέχεια, θα παρουσιαστεί το ερευνητικό υλικό, και η μέθοδος ανάλυσής του, η κριτική ανάλυση λόγου, υπό το πρίσμα των μεταδομιστικών θεωρήσεων. Θα σχολιαστεί επίσης η θεσιακότητα της ερευνήτριας και ο τρόπος που αυτή επηρέασε (και επηρεάστηκε από) την ανάλυση, και θα τεθούν συγκεκριμένα ερευνητικά ερωτήματα. Έπειτα θα ακολουθήσει η ανάλυση των δικαικών κειμένων, και προς το τέλος, θα διατυπωθούν ορισμένα συμπεράσματα, αλλά και σημεία που θα μπορούσαν να αναλυθούν σε επόμενες έρευνες.

Με άλλα λόγια

Είναι αρχές Δεκεμβρίου 2023, και βρίσκομαι στο κτίριο του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου, προκειμένου να εκπροσωπήσω ως δικηγόρος, ενώπιον της Αρχής Προσφυγών, έναν αιτούντα άσυλο, τον Α από την Ερυθραία, του οποίου το αίτημα για διεθνή προστασία είχε απορριφθεί σε πρώτο βαθμό.² Καλούμαι δηλαδή με τη δικηγορική μου ιδιότητα να εκθέσω προφορικά σε σύντομο χρονικό διάστημα στους Δικαστικούς-μέλη της Επιτροπής που είναι αρμόδια για την υπόθεση, τους

² Η απόφαση σε δεύτερο βαθμό λαμβάνεται από Ανεξάρτητες Επιτροπές Προσφυγών, αποτελούμενες από τρεις Δικαστικούς Λειτουργούς των Τακτικών Διοικητικών Δικαστηρίων. Τα μέλη των Επιτροπών συνεδριάζουν υπό τριμελή και μονομελή σύνθεση και απολαμβάνουν προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας. Η θητεία τους είναι τριετής και μπορεί να ανανεωθεί μία φορά.

λόγους για τους οποίους η ζωή και η σωματική ακεραιότητα του Α θα κινδυνεύσουν σε περίπτωση που επιστρέψει στη χώρα καταγωγής του.

Ο Α δεν μπορούσε να επιστρέψει στην Ερυθραία λόγω του φόβου ότι οι αρχές της χώρας του θα τον ανάγκαζαν να εκτίσει στρατιωτική θητεία. Η έκτιση της στρατιωτικής θητείας στην Ερυθραία είναι υποχρεωτική για τους άνδρες, χωρίς να επιτρέπεται εναλλακτικός τρόπος εκπλήρωσής της, και μπορεί να διαρκέσει για μεγάλο και αόριστο χρονικό διάστημα. Παράλληλα, στα πλαίσιά της παρατηρείται συχνά η επιβολή των στρατεύσιμων σε μεταχείριση (σωματική, ψυχολογική) που μπορεί να φτάσει τα επίπεδα βασανιστηρίων (HRW, 2023, σ.208).

Ο Πρόεδρος-Δικαστικός της τριμελούς Επιτροπής μου αντιτάσσει με κάποια ειρωνεία ότι αδυνατεί να καταλάβει γιατί ο Α χρήζει διεθνούς προστασίας. «Δεν κατάλαβα! Αφού η χώρα του είναι σε πόλεμο. Γιατί να μην πολεμήσει; Κι εμείς, όταν είχαμε πόλεμο, πολεμήσαμε». Παγώνω στιγμιαία από έκπληξη, διαπιστώνοντας ότι η ακροαματική διαδικασία ενώπιον της Επιτροπής των ανεξάρτητων δικαστικών λειτουργιών -μία διαδικασία νομικού χαρακτήρα- είχε μετατραπεί σε επιβολή προσωπικών τοποθετήσεων και εμπειριών (;). Ποιο είναι αυτό το «εμείς» που πολέμησε, και έναντι ποιων «άλλων» αντιτάσσεται; Την ερευνήτρια της παρούσας εργασίας, τη δικηγόρο του Α, εμένα δηλαδή, ως τί με εγκαλεί με τον λόγο του και με ποιόν τρόπο εγγράφομαι στο «εμείς» της δήλωσής του; Προσπαθώ να επαναφέρω τη συζήτηση στο επίπεδο της έκθεσης νομικών επιχειρημάτων, επιχειρημάτων που βασίζονται σε διατάξεις διεθνών συμβάσεων, του Συντάγματος και των νόμων. Ο Πρόεδρος παραμένει δύσπιστος, και μου ζητά να επισπεύσω...

Λίγες μέρες μετά, έτυχε να έχω συνάντηση με την κα. Χαλκιά, την επιβλέπουσα της παρούσας εργασίας, για να συζητήσουμε για την πρόοδο της διπλωματικής έρευνας. Στην αρχή της συνάντησής μας, της σχολίασα την καθημερινότητα μου, εκείνης της περιόδου και το πώς ο φόρτος της εργασίας μου ως δικηγόρου δυσκόλευε την ενασχόλησή μου με τη διπλωματική εργασία. Είχα σκοπό να είμαι σύντομη και να επικεντρωθούμε στα «ατόφια» ζητήματα της διπλωματικής. Αναφέρθηκα στην υπόθεση του Α από την Ερυθραία, και της περιέγραψα -κάπως φορτισμένα ίσως- τί είχε συμβεί. Εκείνη έδειξε να ενδιαφέρεται, και η συζήτησή μας οδηγήθηκε κάπως αυθόρμητα, στον σχολιασμό του περιστατικού υπό το φως των

ερωτημάτων της διπλωματικής. Αναρωτηθήκαμε και οι δύο, πώς η θεσιακότητα του Προέδρου της Επιτροπής, ενός Έλληνα άνδρα λειτουργού της θεσμικής Δικαιοσύνης, ενός ερμηνευτή και εφαρμοστή του ελληνικού δικαίου, συγκρούστηκε με τη θεσιακότητα του μη Έλληνα Α, μη ανταποκρινόμενου στις υποχρεώσεις στράτευσης της χώρας του· με τη δική μου θεσιακότητα, της νέας γυναίκας δικηγόρου-εκπροσώπου του Α. Μάλλον, τα ερευνητικά ζητήματα δεν είναι τόσο «ατόφια» και «αποκομμένα» αλλά συνδέονται με τη βιωμένη καθημερινότητα...

Βιβλιογραφική επισκόπηση

Το παρόν κεφάλαιο αποτελεί επισκόπηση των βασικών θεωρητικών αξόνων στους οποίους θα βασιστεί η ανάλυση του υλικού της διπλωματικής εργασίας. Αφετηρία της προσέγγισης της διπλωματικής είναι μία κατανόηση της εξουσίας όχι αποκλειστικά ως φορέα καταστολής και καταναγκασμού, αλλά ως δρώσας παραγωγικά. Στη βάση αυτής της θεώρησης, αρχικά, θα επιχειρηθεί να διαφωτιστεί πώς η εξουσία συνδέεται με τον λόγο, και πώς αυτή η σύνδεση έχει ως αποτέλεσμα τη δια του λόγου παραγωγή (των σωμάτων) των υποκειμένων. Στη συνέχεια, θα γίνει αναφορά στη βιοπολιτική, μία έννοια η οποία συνδέει την εξουσία με το ανθρώπινο σώμα και τη βιολογική ζωή. Τέλος, θα παρουσιαστούν συγκεκριμένα επιχειρήματα που σκιαγραφούν τη σχέση της εξουσίας με την κατασκευή του φύλου, του έθνους, της φυλής και της πολιτικής ιδιότητας.

Γνώση - Λόγος - Εξουσία

Στον πρώτο τόμο του έργου του «Η Ιστορία της Σεξουαλικότητας: Η βούληση για γνώση», ανάμεσα σε άλλα, ο Foucault (2011) εισηγείται έναν μη συμβατικό τρόπο κατανόησης της εξουσίας, απομακρυνόμενος από θεωρήσεις που την τοποθετούν ασκούμενη μόνο από το κράτος και υπό την μορφή απαγόρευσης και καταναγκασμού. Αντίθετα, κατά τον Foucault, η εξουσία δρα με τρόπο παραγωγικό μέσω θετικών μηχανισμών που παράγουν γνώση και λόγους για το υποκείμενο, ενώ παράλληλα δεν υπάρχει μόνο μία (κρατική) εξουσία αλλά πολλαπλές σχέσεις εξουσίας που συνεχονται με άλλους τύπους σχέσεων. Για παράδειγμα, η εξουσία συνδέεται με την παραγωγή επιστημονικής γνώσης, η οποία δεν είναι ανεξάρτητη, με τα πεδία προς επιστημονική διερεύνηση να συγκροτούνται ως τέτοια επειδή ενδιαφέρουν ορισμένες σχέσεις εξουσίας. Παρατηρούνται λοιπόν τοπικές εστίες γνώσης – εξουσίας που διοχετεύουν συγκεκριμένα σχήματα γνώσης. Ένα άλλο σημαντικό χαρακτηριστικό της εξουσίας-γνώσης είναι ότι συναρθρώνεται μέσα από λόγους, (*mise en discours* – λογοθέτηση), οι οποίοι συμβάλλουν στην εμπέδωση ορισμένων χαρακτηριστικών για το υποκείμενο ως αληθινών, ταξινομώντας και κατηγοριοποιώντας τα υποκείμενα στη βάση διαφόρων χαρακτηριστικών τους. Ο Foucault επισημαίνει ότι οι λόγοι είναι πολυσθενείς, δηλαδή συχνά υπάρχουν αντιφατικοί λόγοι στο εσωτερικό της ίδιας στρατηγικής ή/και χρησιμοποιούνται ταυτόσημες διατυπώσεις προς διαφορετικές όμως στρατηγικές. Μάλιστα, όταν

αναφέρεται στους λόγους συμπεριλαμβάνει και τη σιωπή, και σημειώνει ότι «η σιωπή και η μυστικότητα προστατεύουν την εξουσία και εδραιώνουν τις απαγορεύσεις της» (Foucault, 2011, σ.119). Μία τοπική εστία γνώσης-εξουσίας, όπως παρατηρεί ο Foucault αποτελεί και το ανθρώπινο σώμα. Για παράδειγμα, «το σώμα του επιτηρούμενου παιδιού που πλαισιώνεται ... από χορεία γονέων, τροφών, υπηρετών, παιδαγωγών, γιατρών, που προσέχουν και την παραμικρή εκδήλωση της σεξουαλικότητάς του, αποτέλεσε κυρίως από τον 18^ο αιώνα μία άλλη “τοπική εστία” εξουσίας-γνώσης» (Foucault, 2011, σ.116).

Το ενδιαφέρον της επιστήμης για το ανθρώπινο σώμα μελετά και η Χαλκιά (2011), επισημαίνοντας αρχικά ότι η επιστήμη είναι ένα πολιτισμικό προϊόν, και οι διαδικασίες παραγωγής της επιστημονικής γνώσης εξυπηρετούν συχνά τα συμφέροντα όχι όλης της ανθρωπότητας, αλλά συγκεκριμένων μερίδων της. Παράδειγμα που αποδεικνύει τον ρόλο που διαδραματίζουν κοινωνικοοικονομικοί, πολιτικοί και πολιτισμικοί παράγοντες στην παραγωγή της επιστημονικής αλήθειας, συνιστά το ζήτημα του ορισμού του θανάτου σε διαφορετικές πολιτείες των ΗΠΑ. Ειδικότερα, η Χαλκιά (2011, σ.138-139) εξετάζει τις έρευνες που δείχνουν πως τα νοσοκομεία διαφορετικών πολιτειών στις ΗΠΑ θέτουν διαφορετικές προϋποθέσεις για τη στοιχειοθέτηση του εγκεφαλικού θανάτου, με αποτέλεσμα, ένα σώμα να θεωρείται νεκρό και άρα υπαγόμενο στη διαδικασία δωρεάς οργάνων σε μία πολιτεία, ενώ σε άλλη να θεωρείται ζωντανό. Ακόμα και ο λόγος της επιστήμης που ισχυρίζεται ότι περιγράφει ουδέτερα το σώμα, το διαμορφώνει θέτοντας τα επιτρεπόμενα πλαίσια για συγκεκριμένες εννοιοδοτήσεις, καθώς (ο λόγος) είναι μέρος ενός σύνθετου πλέγματος κοινωνικών πρακτικών που παράγουν υποκείμενα. Στις απολήξεις αυτών των πρακτικών υπάρχουν βιαιότητες. Χαρακτηριστικό, επίσης, είναι το παράδειγμα των επεμβάσεων που διενεργούνται σε intersex βρέφη· το διπολικό στατικό σύστημα του φύλου περιφρουρείται «μέσα από την αξιοποίηση τεχνολογιών, ιατρικοποιημένων δηλαδή μορφών βίας ..., προκειμένου το ισχύον διπολικό σχήμα να σταθεροποιείται και να προσεγγίζεται καλύτερα η κανονιστική του επιτέλεση» (Χαλκιά, 2011, σ.28). Κρίσιμο είναι λοιπόν προς την αντίληψη και την ανατροπή των βιαιοτήτων αυτών να μελετηθούν κριτικά οι διαδικασίες παραγωγής υποκειμένων. Σε συνομιλία με το έργο του Φουκώ, υποστηρίζει πως το σώμα συνιστά

κοινωνική κατασκευή η οποία αξιοποιείται προς την επίτευξη ορισμένων στρατηγικών διακυβέρνησης.

Εξουσία και ανθρώπινο σώμα - Βιοπολιτική

Την σχέση αυτή του σώματος με ευρύτερες στρατηγικές εξουσίας σχολιάζει και ο Foucault (2011), στο τελευταίο κεφάλαιο του πρώτου τόμου του έργου «Η Ιστορία της Σεξουαλικότητας». Αναφερόμενος στους τρόπους με τους οποίους το σώμα αποτέλεσε και αποτελεί αντικείμενο διαχείρισης της εξουσίας, εισάγει τις έννοιες της βιοεξουσίας και της βιοπολιτικής. Αυτή η εξουσία επί της ζωής συναντάται με δύο βασικές μορφές. Αφενός, με την μορφή της ανατομοπολιτικής, η οποία εστιάζει περισσότερο στο μεμονωμένο άτομο και την (αυτό)πειθαρχησή του, μέσω, μεταξύ άλλων, της διαμόρφωσης κατάλληλων προς τούτο χώρων, όπως τα σχολεία και οι στρατώνες, και αφετέρου, με την μορφή της βιοπολιτικής, η οποία εστιάζει περισσότερο στο φαινόμενο του πληθυσμού και τον έλεγχό του. Προς αυτή την κατεύθυνση, αποκτούν σημασία η δημόσια υγεία, η γεννητικότητα, η μακροζωία και η μετανάστευση. Έτσι, συμπληρώνει την κριτική του σχετικά με την παραδοσιακή θεώρηση της εξουσίας υποστηρίζοντας ότι η εξουσία σήμερα δεν λαμβάνει την μορφή της ρομφαίας, δηλαδή του ανώτατου άρχοντα που σφετερίζεται τη ζωή των ανθρώπων, αλλά αντίθετα, καταφάσκει στη ζωή και ενδιαφέρεται για την προαγωγή της. Πρόκειται για μία εξουσία «που ασκείται με θετικούς όρους επί της ζωής, που επιχειρεί να τη διαχειριστεί, να την αυξήσει, να την πολλαπλασιάσει, να ασκήσει πάνω της επακριβείς ελέγχους και συνολικές ρυθμίσεις» (Foucault, 2011, σ.159).

Στην κατάφαση της ζωής στηρίζονται και οι μορφές αντίστασης απέναντι σε αυτή την εξουσία. Όπως επισημαίνει ο Foucault, ήδη από τον 19ο αιώνα οι αγώνες που στρέφονται εναντίον του συστήματος της εξουσίας διεκδικούν την ίδια τη ζωή, υπό την έννοια της ικανοποίησης θεμελιωδών αναγκών – αναγκών που συνδέονται με την ουσία του ανθρώπινου. Διεκδικείται το δικαίωμα στη ζωή, στο σώμα, και στην υγεία. Ακόμα μάλιστα και αν πρόκειται για την πρόκληση του γενικού θανάτου ενός πληθυσμού, αυτό συμβαίνει χάριν της εγγύησης της ύπαρξης ενός άλλου πληθυσμού. Ειδικότερα, σχολιάζει (2011, σ.159) ότι:

Οι πόλεμοι δεν γίνονται πλέον στο όνομα του ανώτατου άρχοντα που πρέπει να προστατευθεί· γίνονται στο όνομα της ύπαρξης όλων· πληθυσμοί ολόκληροι ωθούνται σε αλληλοεξόντωση στο όνομα της ανάγκης τους να ζήσουν ... Τόσα

καθεστώτα διεξήγαγαν τόσους πολέμους και προκάλεσαν τον θάνατο τόσων ανθρώπων εμφανιζόμενα ως διαχειριστές της ζωής και της επιβίωσης, των σωμάτων και της φυλής.

Επιβεβαιώνεται δηλαδή η άσκηση της εξουσίας στο επίπεδο των μαζικών πληθυσμιακών φαινομένων όπως το είδος και η φυλή. Αυτή η εξουσία, η βιοεξουσία, συνίσταται για τον Foucault στο «να δίνεις τη ζωή ή να πετάς στον θάνατο» (Foucault, 2011, σ. 161).

Φύλο, Έθνος, Φυλή, Ιδιότητα του πολίτη – υποκειμένου δικαίου

Την παραπάνω θεώρηση για την εξουσία και τη σχέση της με τον λόγο, την επιστήμη-γνώση και το ενδιαφέρον της για το ανθρώπινο σώμα, έρχονται να εμπλουτίσουν θεωρήσεις που επεξεργάζονται επί μέρους όψεις της διάστασης του φύλου, του έθνους, της φυλής, και της ιδιότητας του πολίτη.

Η Martin (1991), μελετώντας ακαδημαϊκά εγχειρίδια βιολογίας και ειδικότερα τις περιγραφές για το ωάριο και το σπερματοζωάριο, διαπίστωσε ότι πολιτισμικά στερεότυπα για τους έμφυλους ρόλους λανθάνουν στον επιστημονικό λόγο της βιολογίας, με αποτέλεσμα την επανεγγραφή τους στον κοινωνικό λόγο, αυτή τη φορά ως φυσικοποιημένων και αμετάβλητων. Πέρα από την επιρροή στερεοτύπων, η Χαλκιά (2011) επισημαίνει ότι οι σχέσεις εξουσίας οικοδομούν το φύλο και τη σεξουαλικότητα και περιφρουρούν την υπάρχουσα κοινωνική δομή, με τις όποιες ανισότητες και τρόπους διακυβέρνησης αυτή συνεπάγεται. Ειδικότερα, αναφορικά με το έμφυλο σώμα, η συγγραφέας διερευνά το πώς ο λόγος φυσικοποιεί το διπολικό σύστημα του φύλου μέσω της επιστημονικής διαχείρισης των intersex παιδιών (σ.23-33), το αναπαραγωγικό γυναικείο σώμα μέσω του εκλαϊκευμένου λόγου για τα «υπογόνιμα ζευγάρια» (σ.102-124) καθώς και την ετεροφυλοφιλία, σε στενή συνύφανση με τον εθνικισμό, (2007) ενώ κατασκευάζει ιεραρχικά το ετεροφυλόφιλο ζευγάρι τονίζοντας υπερβολικά τον αναπαραγωγικό ρόλο των γυναικών.

Τους λόγους για την αναπαραγωγική λειτουργία ως εγγενές χαρακτηριστικό των γυναικών, συνδέουν περαιτέρω με λόγους για το ελληνικό έθνος, η Χαλκιά και η Αθανασίου. Ειδικότερα, η Χαλκιά (2007) εκκινώντας από τη θέση ότι το έθνος αποτελεί μία ιστορική κατασκευή φυσικοποιούμενη από διάφορους λόγους, παρατηρεί ότι στην Ελλάδα της νεωτερικότητας, σημειώνεται μία τεταμένη ατμόσφαιρα μεταξύ του φιλελεύθερου εκσυγχρονιστικού λόγου του κοσμικού

έθνους - κράτους και του ελληνορθόδοξου λόγου περί ομογενούς έθνους. Εντοπίζει ότι το δημογραφικό τοποθετείται σαν πρόβλημα και απειλή για το έθνος, όπως άλλωστε και οι εκτρώσεις. Αναλύοντας τον λόγο δημοσιευμάτων του ελληνικού Τύπου σχετικά με το δημογραφικό ή/και τις εκτρώσεις το έτος 1994 (2007, σ.91-118 και 311-346), διαπιστώνει για τις τελευταίες, ότι νοηματοδοτούνται ως να θέτουν σε κίνδυνο την εδαφική ισχύ της Ελλάδος, η οποία απειλείται συγχρόνως από μια νοούμενη ως απείθαρχη εισροή μεταναστών και την Τουρκία ως γείτονα, και από την αναπαραγωγική απείθαρχία των Ελληνίδων η οποία καθίσταται υπεύθυνη για την μείωση των γεννήσεων Ελλήνων στρατεύσιμων ανδρών που προορίζονται για την προστασία των συνόρων. Υποστηρίζει (Χαλκιά, 2004, σ.κxvi) ότι το ίδιο «το δημογραφικό λειτουργεί σαν μια σύνθετη αναπαραγωγική τεχνολογία» καθώς φυσικοποιεί και περιφρουρεί την ετεροφυλοφιλική πυρηνική οικογένεια, και μια φυλετικοποιημένη εκδοχή της Ελλάδας, ενώ διαμορφώνει τα υποκείμενα-πολίτες στη βάση του έθνους και της θρησκείας, ως δηλαδή ελληνορθόδοξες μητέρες και ελληνορθόδοξους άνδρες πολίτες. Συνεπώς, προκύπτει η σύνδεση της ορθής επιτέλεσης της εθνικής-ελληνικής θηλυκότητας με την μητρότητα, και μάλιστα τη σωστή μητρότητα, δηλαδή τη βιολογική, ετεροφυλοφιλική αναπαραγωγή Ελληνοπαίδων.

Η Αθανασίου (2014) σχολιάζει τους τρόπους με τους οποίους η δημογραφική πολιτική που απαντάται στην Ελλάδα από τη δεκαετία του 1990 κι έπειτα, συνιστά τόπο δοκιμασίας των ορίων του πολιτικού, εκκινώντας από μία έρευνα που πραγματοποίησε περί τα τέλη της δεκαετίας του 1990 στην Αθήνα, κατά την οποία συνομίλησε με γυναίκες μεσοαστές μεταξύ 30 και 45 ετών, που είχαν αποφασίσει να μην αποκτήσουν παιδιά, αλλά και με φορείς που συμμετείχαν στη συγκρότηση ή αποσυγκρότηση των σχετικών με το δημογραφικό καθεστώτων λόγου και γνώσης, όπως γιατροί και αξιωματούχοι διοικητικών θέσεων. Διαπιστώνει ότι «ο λόγος περί δημογραφικής έκτακτης ανάγκης λειτουργεί ως τεχνολογία ρύθμισης του πολιτικού σώματος και του μέλλοντός του μέσω της συγκρότησης διανοητών έμφυλων και εθνικών εαυτών» (Αθανασίου, 2014, σ.476), επισημαίνοντας ότι στο πλαίσιο των λόγων περί δημογραφικής ανησυχίας, κατασκευάζεται η έννοια του πολίτη με συγκεκριμένες έμφυλες, εθνικές και φυλετικές προϋποθέσεις. Για παράδειγμα,

σημασιοδοτείται η μητρότητα τόσο ως εγγενής ιδιότητα των γυναικών, όσο και ως εθνική τους υποχρέωση, και υπογραμμίζεται η σύνδεση ανάμεσα στη βιολογική αναπαραγωγή και τη συνέχεια του ελληνικού έθνους.

Οι έννοιες «έθνος», «άτομο», «πολίτης», απασχολούν τη Χαλκιά (2014) και αναφορικά με τα περιθώρια ταυτοποίησης που αφήνουν ως αναλυτικές κατηγορίες. Σχολιάζει κριτικά τη θεώρηση του πολιτικού υποκειμένου της ύστερης νεωτερικότητας ως ανεξάρτητου, ορθολογικού και ενιαίου, όσο και τη θεώρηση του έθνους ως ενός καθαρού συνόλου νοημάτων ευρισκόμενων μόνο στον κρατικό τόπο. Αντίθετα, το έθνος, στην βάση της ανάλυσης του λόγου των γυναικών της έρευνας της Χαλκιά, «βρίσκεται βαθιά ριζωμένο στις υποκειμενικότητες καθώς χρωματίζει τις πιο προσωπικές στιγμές, συμπεριλαμβανομένων των προσωπικών αντιλήψεων για το σώμα» (2007, σ.492-493). Οδηγείται έτσι στο συμπέρασμα ότι προκαταβολικοί και προκατασκευασμένοι ορισμοί για το υποκείμενο ως «ενδογενώς έλλογο άτομο» και το έθνος ως φυσικά φυλετική οντότητα ενθαρρύνουν -έστω λαθραία- δυνάμεις που μάλλον οξύνουν, παρά αίρουν τις κοινωνικές αδικίες.

Παρόμοια κριτική στις έννοιες του πολιτικού και των δικαιωμάτων υπό μία φυλετικοποιημένη οπτική, επιχειρεί και η Sabsay (2022), ασκώντας κριτική στην ανάδυση προοδευτικών μορφωμάτων λόγου σεξουαλικού εκδημοκρατισμού, τα οποία εντάσσουν την σεξουαλικότητα στην έννοια των οικουμενικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι λόγοι αυτοί έχουν ως αποτέλεσμα να φυλετικοποιούνται οι προοδευτικές σεξουαλικές πολιτικές μέσα από μία διαδικασία πολιτισμικής ετεροποίησης που παράγει αποκλεισμούς. Αναδύεται έτσι η ηγεμονία μίας δυτικότροπης αντίληψης του υποκειμένου το οποίο παρουσιάζεται ότι μπορεί να διεκδικήσει δικαιώματα λόγω της σεξουαλικότητάς του, και καθίσταται έτσι σημείο αναφοράς για το αν μία υποκειμενικότητα μπορεί να θεωρηθεί ή όχι πολιτική. Αυτή η λογική οικουμενικής συμπεριληπτικότητας, όμως, όπως παρατηρεί η Sabsay είναι μία λογική διαχωρισμού καθώς «ο Άλλος της δυτικής νεωτερικότητας παράγεται ως εκείνος που δεν διαθέτει αυτήν ακριβώς την αφηρημένη και οικουμενική θέση υποκειμένου που καθορίζει το υποκείμενο ως πολίτη. Ο πολίτης είναι εξαρχής μία οριενταλιστική κατασκευή» (Sabsay, 2022, σ.235). Κατά συνέπεια, η πρόσβαση στη

δημοκρατική νεωτερικότητα γίνεται μόνο υπό τον όρο της συμμόρφωσης σε δυτικές νόρμες.

Ομοίως, τα ανθρώπινα δικαιώματα, και ιδίως το δικαίωμα στην προστασία της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας μπορούν να εξεταστούν κριτικά, καθώς υπό μία φουκωική οπτική, αποτελούν και αυτά μορφές άσκησης της βιοεξουσίας (Χαραλαμποπούλου, 2023). Ειδικότερα, συμπυκνώνουν λόγους που προωθούν και διακηρύσσουν την προστασία της ζωής περιορίζοντας την κρατική εξουσία. Ωστόσο, η επίκληση δικαιωματικών λόγων, δεν περιορίζει μόνο, αλλά επεκτείνει ταυτόχρονα την εξουσία, καθώς ενίοτε νομιμοποιεί τον αποκλεισμό ή ακόμα και την εξόντωση «άλλων», οι οποίοι διαταράσσουν την ασφάλεια, τη ζωή, και τη σωματική ακεραιότητα των κοινωνιών, του γενικού πληθυσμού.

Είναι η διαχείριση του φόβου και του πανικού των κοινωνιών που αποτελεί κεντρικό διακύβευμα των κρατών την εποχή της νεωτερικότητας, όπως παρατηρεί ο Bauman (2007). Η επίτευξη της ασφάλειας και της τάξης επιτυγχάνεται, μεταξύ άλλων, και μέσω της περιγραφής των προσφύγων ως παραγόντων που ευθύνονται για την ανασφάλεια και τα δεινά των κοινωνιών στις χώρες υποδοχής. Αναφέρει κατά λέξη ότι «οι πρόσφυγες...είναι ένας καθαρός και εύκολος στόχος για να εκτονωθεί ο περίσσιος θυμός, έστω και αν είναι πλήρως άσχετοι με την αθλιότητα και τους φόβους που προκάλεσαν αυτόν τον θυμό» (Bauman, 2007, σ. 88). Επισημαίνει την ένταση της επιβολής μέτρων καταναγκαστικού χαρακτήρα σε βάρος των προσφύγων, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στον υποχρεωτικό περιορισμό της ελευθερίας τους, σε κλειστές εγκαταστάσεις, απομακρυσμένες από τον αστικό ιστό. Περιγράφει αυτές τις εγκαταστάσεις ως χωματερές προσφύγων, χώρους δηλαδή όπου διαμένουν «ανθρώπινα απορρίμματα», μία έννοια που χρησιμοποιεί για να δηλώσει την κοινωνική κατασκευή των προσφύγων ως περιττών και πλεονασματικών σωμάτων. Οι πρόσφυγες, για τον Bauman, βρίσκονται σε μία διαδρομή που δεν ολοκληρώνεται ποτέ, σε μία κατάσταση μόνιμης προσωρινότητας, και χάνουν την πρόσβαση σε καταστάσεις και πράγματα που φέρουν κοινωνικά νοήματα, όπως τα ταυτοποιητικά έγγραφα, η κατοικία, η καταγωγή, η οικογένεια, η εργασία.

Πράγματι, όπως τονίζει και η Αθανασίου (2013), «ο παράνομος μετανάστης» συνιστά μία οριακή αναπαράσταση του ανθρώπινου που στοιχειώνει την ταξινομική

λογική της δημογραφικής γραφειοκρατίας. Το έθνος κράτος κατασκευάζεται ως θύμα, όχι μόνο των Ελληνίδων που δεν αναπαράγονται, αλλά και των υπερβολικά αναπαραγόμενων εθνικών άλλων που απειλούν να μολύνουν την αυτόχθονη εθνική κοινότητα. Στο πλαίσιο των λόγων για το δημογραφικό, το ελληνικό έθνος αναδύεται επιπλέον ως ελληνική αδελφότητα που αποξενώνει άλλα, ακατάλληλα σώματα, και χαρακτηρίζεται από αξίες όπως η τραχύτητα, η αρρενωπότητα και ο ανδρισμός.

Η Connell (2005) υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει μία αρρενωπότητα, αλλά πολλαπλές αρρενωπότητες οι οποίες βρίσκονται σε ιεραρχική σχέση μεταξύ τους, με την έννοια της «ηγεμονικής αρρενωπότητας» να προϋποθέτει την υποταγή των μη ηγεμονικών αρρενωποτήτων. Επισημαίνει ότι η ιεραρχία μεταξύ των αρρενωποτήτων είναι έκφανση μάλλον σχέσεων ηγεμονίας, και όχι μίας κυριαρχίας η οποία βασίζεται στην επιβολή της βίας (Connell, 2005, σ.846). Η ηγεμονική αρρενωπότητα δεν εκφράζει μία αριθμητική υπεροχή, δεν αποτελεί δηλαδή τη συνηθέστερη περίπτωση έκφρασης της αρρενωπότητας των αγοριών και των ανδρών, αλλά λειτουργεί παράγοντας την πρότυπη-παραδειγματική αρρενωπότητα. Βασιζόμενη σε μία θεώρηση περί ιστορικότητας της κατασκευής των έμφυλων σχέσεων, υποστηρίζει ότι και η έννοια της ηγεμονικής αρρενωπότητας δεν είναι διιστορική, αλλά ανακατασκευάζεται και επιδέχεται μεταβολές.

Οι αντιπαραθέσεις που λαμβάνουν χώρα εντός του πεδίου της αρρενωπότητας ενδιαφέρουν τη Χαλκιά (2012), η οποία αναλύει υπ' αυτό το πρίσμα τη δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου τον Δεκέμβριο του έτους 2008, και την εξέγερση που την ακολούθησε. Υποστηρίζει πως η έννοια της αρρενωπότητας χαρακτηρίζεται από πολλαπλότητα, δηλαδή οι αρρενωπότητες εννοούνται ως «διαφορετικές και ιεραρχημένες αρθρώσεις ρηματικών πρακτικών» (Χαλκιά, 2012, σ.232), κάτι που έχει σημασία όχι μόνο για την μελέτη του φύλου και της σεξουαλικότητας, αλλά και άλλων φαινομένων, όπως η πολιτική βία και ο εθνικισμός. Επισημαίνει ότι στο ευρύτερο πλαίσιο αστάθειας ενός παγκόσμιου και εθνικού πατριαρχικού και ετεροκανονικού πολιτικού και οικονομικού συστήματος αναδύεται ενισχυμένη η ανάγκη περιφρούρησης μίας κυρίαρχης αρρενωπότητας, μίας αρρενωπότητας λευκής, αντρικής, εθνικά και ταξικά ορθής. Πιο συγκεκριμένα, όπως υποστηρίζει, μία ερμηνεία σχετικά με το διακύβευμα που προηγήθηκε της

δολοφονίας του Γρηγορόπουλου από τον Ειδικό Φρουρό της αστυνομίας ήταν να διαπιστωθεί και να περιχαρακωθεί «ο αληθινός άνδρας». Αλλά ακόμα και η κοινωνική εξέγερση που ακολούθησε το γεγονός της δολοφονίας, κατευθυνόταν προς την περιφρούρηση μίας αρρενωπότητας, αυτής του νεαρού Έλληνα, νοούμενου ως «λευκού» όπως αναφέρει η Χαλκιά, δολοφονημένου, εντός του κανονιστικού πλαισίου του φύλου, αλλά και του έθνους, με «το εμείς» που εξεγέρθηκε για τη δολοφονία να απαρτίζεται από έμφυλα εθνικά ενσώματα υποκείμενα που μπορούσαν να ταυτιστούν και να οικειοποιηθούν ό,τι αντιπροσώπευε το σώμα του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου.

Στην συνύφανση της αρρενωπότητας με το έθνος, εστιάζει και η Κρατίδου (2021), ιχνηλατώντας τους λόγους και τις αναπαραστάσεις της ηγεμονικής ελληνικής αρρενωπότητας που αναδύθηκαν τόσο στα συλλαλητήρια για το λεγόμενο «Μακεδονικό Ζήτημα», όσο και από τους θεσμικούς-κυβερνητικούς φορείς που υποστήριζαν την Συμφωνία των Πρεσπών, κατά την περίοδο 2018-2019. Ο λόγος που εκφράστηκε στα συλλαλητήρια κατασκεύαζε την παραχώρηση του ονόματος «Μακεδονία» ως προδοσία και εκθήλυνση του ελληνικού έθνους. Ο κυβερνητικός λόγος, αντίστροφα με το αφήγημα της εθνικής ταπείνωσης-εκθήλυνσης, αλλά βάσει των ίδιων εθνικιστικών υλικών, παρουσίαζε την υπογραφή της συμφωνίας ως νίκη και υπεροχή του ελληνικού έθνους-κράτους στην περιοχή των Βαλκανίων. Η Κρατίδου επισημαίνει τη συμμετοχή του ελληνικού στρατού στα συλλαλητήρια, από την οποία αναδύεται επίσης μία έμφυλη διάσταση των εθνικιστικών λόγων για την ανάγκη επαναφοράς της εθνικής-ελληνικής ηγεμονίας. Οι Έλληνες άνδρες (υποχρεωτικά) στρατεύσιμοι, είναι «ο πιο τιμημένος τρόπος να είναι κανείς Έλληνας στην Ελλάδα» (Κρατίδου, 2021, σ.139). Την ίδια στιγμή με την κατασκευή της εθνικά ορθής (ελληνικής) αρρενωπότητας, κατασκευάζονται και οι μη ορθές αρρενωπότητες, σε ένα πλέγμα λόγων που συναρθρώνει το έθνος με την αναπαραγωγική σεξουαλικότητα. Ενδεικτικά στοιχεία αυτής της συνάρθρωσης, αποτέλεσαν λόγοι που παράγουν όσους ντόπιους δέχονται την υπογραφή της συμφωνίας ως προδότες, η ρατσιστική καθύβριση ή αορατοποίηση των εθνικά άλλων, η συχνή επίκληση της νέας γενιάς ως συμμετέχουσα στους αγώνες για το «μακεδονικό» ή ως επηρεαζόμενη

θετικά ή αρνητικά από την υπογραφή της συνθήκης, αλλά και η διοργάνωση εκδηλώσεων anti-pride από ομάδες-μέλη των συλλαλητηρίων.

Τη σχέση της αρρενωπότητας με το δίκαιο επιχειρεί να ερευνήσει ο Collier (1995), ο οποίος επισημαίνει ότι η παραδοσιακή θετικιστική νομική μέθοδος, δεν αμφισβητεί τις κατηγορίες θηλυκό – αρσενικό, και καθιστά αδύνατο κάθε προβληματισμό και κριτική θέαση του φύλου και της εξουσίας ως αποτελεσμάτων κοινωνικών κατασκευών. Σχολιάζει ότι «τόσο το δίκαιο όσο και η αρρενωπότητα συνδέονται με έννοιες όπως αυτή της ιεραρχίας, της εξουσίας, της λογικής, της αφαιρετικότητας, και της αποστασιοποίησης από το προσωπικό, το συναισθηματικό και το σεξουαλικό, καθώς έτσι κατασκευάζονται ως μονοσήμαντες αυθεντίες» (Collier, 1995, σ.41). Συνεχίζει επισημαίνοντας ότι τόσο το δίκαιο όσο και η αρρενωπότητα απονομοποιούν/αποκλείουν ό,τι δεν είναι μέρος της μεθόδου τους.

Ο Carbado (2012) αναφέρει σχετικά ότι η θεωρία του δικαίου και η συνηγορία περί των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συντηρούν εκφράσεις κανονιστικής αρρενωπότητας. Σχολιάζει κριτικά μία εκστρατεία της Αμερικανικής Ένωσης για τις Πολιτικές Ελευθερίες (American Civil Liberties Union - ACLU), η οποία είχε ως στόχο την παύση των φυλετικών διακρίσεων και αξιοποιούσε προς τούτο την προβολή προς το Αμερικανικό κοινό «ευπρεπών» εικόνων μαύρων ή λατίνων ανδρών. Οι εικόνες αυτές, όπως επισημαίνει ο Carbado, βασίστηκαν στην αναπαράσταση ανδρικών φιγούρων που ενέπυταν μέσα στα αναπαραστασιακά-οπτικά όρια της κανονιστικής αρρενωπότητας. Η εκστρατεία αξιοποίησε εικόνες ανδρών των οποίων η αρρενωπότητα δεν διακρινόταν για το χαρακτηριστικό της σωματώδους υπερβολής (Carbado, 2012, σελ.65). Η οπτική οικονομία αυτών των εικόνων ήταν να διαψεύσει τα στερεότυπα για τη φυλή και την αρρενωπότητα, οδηγώντας στον συλλογισμό, ότι από τη στιγμή που οι απεικονιζόμενοι άνδρες δεν είναι υπερ-σωματώδεις/μυώδεις δεν είναι εγκληματίες, αλλά συνηθισμένοι, σαν τους λευκούς άνδρες εντός του κανονιστικού πλαισίου της αρρενωπότητας. Ωστόσο, αυτή η προσέγγιση, υπονοεί ότι υπάρχουν «κακοί» (πολύ σωματώδεις και μυώδεις) και «καλοί» (κανονιστικά αρρενωποί) μαύροι και λατίνοι άνδρες, και κατ' επέκταση θέτει υπό εξέταση κάθε μαύρο και λατίνο άνδρα, και ενθαρρύνει τα όργανα επιβολής του νόμου να διαπιστώνουν κάθε φορά σε ποια κατηγορία εμπίπτει ο υπό εξέταση άνδρας. Εντέλει,

αυτό το παράδειγμα διασταύρωσης λόγων περί θεσμικής ισότητας και αρρενωπότητας, σύμφωνα με τους οποίους οι μαύροι και οι λατίνοι άνδρες είναι άξιοι σεβασμού και δικαιωμάτων μόνο αν πληρούν τις προϋποθέσεις της κανονιστικής, ευπρεπούς λευκής αρρενωπότητας, αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο συνυφαίνονται η φυλή, το φύλο, και η ιδιότητα του υποκειμένου δικαίου/πολίτη.

Συμπερασματικά, η παρούσα εργασία τοποθετείται στο ευρύτερο πλαίσιο της μελέτης της βιοεξουσίας, και ιδιαίτερα, των τρόπων με τους οποίους το σώμα συνιστά μία κοινωνική κατασκευή που συνυφαίνεται με το φύλο, την εθνική ταυτότητα και τη φυλή. Ειδικότερα, με την έρευνα να βρίσκεται εντός του τρέχοντος ελληνικού κοινωνικού και πολιτικού συγκείμενου, επιδιώκεται μία συμβολή στην ανάλυση του πώς λόγοι για το ανθρώπινο σώμα συναρθρώνονται με την πολιτική ιδιότητα σε διαδικασίες που συντονίζονται από μία προσπάθεια περιχαράκωσης του ελληνικού έθνους, της ελληνικής επικράτειας, και της ηγεμονικής αρρενωπότητας, επανεγγράφοντας κυρίαρχα αφηγήματα για το υποκείμενο.

Μεθοδολογία

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να διερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζεται το ανθρώπινο σώμα από τον λόγο του δικαίου στην Ελλάδα. Ειδικότερα, η έρευνα αυτή θα επιχειρήσει να αναζητήσει σημεία, στα οποία η δια του - νομικού - λόγου παραγωγή του ανθρώπινου σώματος, διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο, το έθνος, και τη φυλή των ενσώματων υποκειμένων. Συγχρόνως, θα γίνει μία προσπάθεια ανάλυσης τυχόν εθνικιστικών στοιχείων που συνεχουν ως κοινή στρατηγική, αυτές τις διαφοροποιήσεις της νομικής μεταχείρισης των σωμάτων.

Το υλικό της έρευνας

Αντικείμενο μελέτης και ανάλυσης της έρευνας είναι ο λόγος του θετού δικαίου, ειδικότερα ο λόγος ορισμένων διατάξεων του ελληνικού Συντάγματος, συγκεκριμένων νόμων και προεδρικών διαταγμάτων. Επιλέχθηκαν κατά βάση δικαιικά κείμενα που εισάγουν άμεσα ή έμμεσα, ρυθμίσεις για το ανθρώπινο σώμα. Πιο συγκεκριμένα, εκτός από ορισμένα άρθρα του Συντάγματος, θα αναλυθεί ο λόγος του Ποινικού Κώδικα σχετικά με το αδίκημα της διακοπής της κύησης· των διατάξεων του Αστικού Κώδικα και των νόμων 3305/2005 και 4958/2022, οι οποίες ρυθμίζουν την ιατρική υποβοήθηση στην αναπαραγωγή· του Προεδρικού Διατάγματος 11/2014 με τίτλο «Κρίση Σωματικής Ικανότητας των στρατευσίμων, αυτών που κατατάσσονται στις Ένοπλες Δυνάμεις, καθώς και του στρατιωτικού προσωπικού γενικά»· του Ν. 4939/2022 ο οποίος τιτλοφορείται «Κύρωση Κώδικα Νομοθεσίας για την υποδοχή, τη διεθνή προστασία πολιτών τρίτων χωρών και ανιθαγενών και την προσωρινή προστασία σε περίπτωση μαζικής εισροής εκτοπισθέντων αλλοδαπών», και είναι ο νόμος που διέπει τη διαδικασία ασύλου στην Ελλάδα. Να σημειωθεί ότι όλα τα ανωτέρω δικαιικά κείμενα έχουν δεχθεί τροποποιήσεις με μεταγενέστερους νόμους, διατάγματα και αναθεωρητικά ψηφίσματα της Βουλής των Ελλήνων. Η ανάλυση περιορίζεται στο κείμενο των διατάξεων όπως αυτό ίσχυε μέχρι τον μήνα Δεκέμβριο του έτους 2023, καθώς επίκειτο η κατάθεση της διπλωματικής εργασίας τον μήνα Φεβρουάριο του 2024.

Μεταδομιστικές προσεγγίσεις – Κριτική Ανάλυση Λόγου

Για την ανάλυση του υλικού αξιοποιήθηκε συνδυαστικά η μέθοδος μίας ποσοτικής καταμέτρησης ορισμένων λέξεων-φράσεων και εντοπισμού επαναλήψεων, μαζί με την μέθοδο της κριτικής ανάλυσης λόγου (critical discourse analysis), υπό το πρίσμα των μεταδομιστικών θεωρητικών προσεγγίσεων. Όπως εξηγεί η Χαλκιά (2011, σ.103-105) οι μεταδομιστικές προσεγγίσεις εξετάζουν τους τρόπους με τους οποίους κατασκευάζονται οι απόψεις σε μία συγκεκριμένη κοινωνία και εποχή σχετικά με καταστάσεις που θεωρούνται αυτονόητες και φυσικές, αναλύοντας μορφές λόγου που είναι ενσωματωμένες σε πολιτισμικές αναπαραστάσεις και κείμενα. Όλα τα πολιτισμικά κείμενα μπορούν να υποβληθούν σε κριτική ανάλυση της εξουσίας που τα έχει διαμορφώσει, προς την κατεύθυνση αποφυσικοποίησης όσων στοιχείων θεωρούνται αυτονόητα. Αναφερόμενη ειδικότερα στη φεμινιστική μεταδομιστική θεωρία, επισημαίνει (Χαλκιά, 2011, σ.104) ότι η τελευταία εντοπίζει στα πολιτισμικά κείμενα λόγους που καθιστούν διανοητά ορισμένα είδη υποκειμένων, και επιχειρεί να παρέμβει σε αυτούς και να κατανοήσει τους τρόπους με τους οποίους οι σχέσεις εξουσίας οικοδομούν το φύλο και τη σεξουαλικότητα. Θέτει σε αμφισβήτηση τις εδραιωμένες παραδοχές και κατηγορίες, τις οποίες αντιλαμβάνεται σαν συγκεκριμένες επιτελέσεις ενσώματων υποκειμενικοτήτων που έχουν διαμορφωθεί σε συγκεκριμένο ιστορικό χρόνο, και αναπαράγουν και περιφρουρούν την υπάρχουσα κοινωνική δομή, με τις όποιες ανισότητες και τρόπους διακυβέρνησης και παραγωγής αυτή συνεπάγεται.

Ομοίως, η μέθοδος της κριτικής ανάλυσης λόγου αντιλαμβάνεται τα κείμενα ως παραγόμενα εντός συγκεκριμένων κοινωνικών, πολιτισμικών και ιστορικών συνθηκών, χωρίς να αναζητά την μία απόλυτη και οικουμενική αλήθεια. Όπως υποστηρίζουν οι Jorgensen και Phillips (2002), η εξέταση των πρακτικών άρθρωσης των εκάστοτε λόγων, δείχνει τον ρόλο που αυτές διαδραματίζουν στη διαμόρφωση και την κατασκευή των υποκειμένων, καθώς επίσης και στην παραγωγή και αναπαραγωγή κοινωνικών ανισοτήτων. Ομοίως, σύμφωνα με τον Fairclough (1995), η κριτική ανάλυση λόγου στοχεύει στην συστηματική διερεύνηση των συχνά αδιαφανών σχέσεων αιτιότητας και καθορισμού μεταξύ των πρακτικών του λόγου, και ευρύτερων κοινωνικών και πολιτισμικών δομών, σχέσεων και διαδικασιών. Παράλληλα, επιχειρεί να διερευνήσει πώς οι πρακτικές του λόγου, διαμορφώνονται

από σχέσεις εξουσίας και αγώνες για την εξουσία, και πώς αυτή η αδιαφάνεια των σχέσεων ανάμεσα στο λόγο και την κοινωνία αποτελεί η ίδια έναν παράγοντα που συμβάλλει στην εδραίωση της εξουσία και της ηγεμονίας. Περαιτέρω, η κριτική ανάλυση λόγου είναι μία μέθοδος που «αποσκοπεί στην μεταβολή της υπάρχουσας κοινωνικής πραγματικότητας και ειδικότερα στην εξάλειψη των ανισοτήτων» (Jorgensen και Phillips, 2002, σ. 121).

Κριτική ανάλυση του λόγου του δικαίου. Η συγκεκριμένη διπλωματική θα επιχειρήσει την εξέταση του λόγου του δικαίου υπό τον φακό της μεθόδου της κριτικής ανάλυσης λόγου, εκκινώντας από θέση διαφωνίας με την αντίληψη για το δίκαιο ως σύστημα αυτόνομο και ανεξάρτητο από συμφέροντα συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων. Πράγματι, όπως επισημαίνουν οι Cheng και Machin (2023), η κριτική ανάλυση των δικαϊκών λόγων εμποδίζεται συχνά λόγω του αυτοαναφορικού χαρακτήρα του δικαίου, ο οποίος δίνει την εντύπωση ότι το δίκαιο είναι ένα σύστημα ανεξάρτητο, αυτόνομο και λογικά συνεχόμενο. Πράγματι, η γλώσσα του δικαίου είναι συχνά κουραστική στην ανάγνωση καθώς περιλαμβάνει εκφράσεις σε αρχαίες (κυρίως την λατινική) ή και αρχαϊζουσες γλώσσες, και επαναλήψεις μακρών φράσεων και λέξεων. Παράλληλα, διακρίνεται όχι μόνο για την πληθώρα ορισμών εννοιών, αλλά και της έντονης χρήσης ουσιαστικοποιημένων, σε βάρος ρηματικών εκφράσεων, κάτι που εντείνει την εντύπωση του ουδέτερου χαρακτήρα των νομικών διατάξεων. Επιχειρώντας κριτική ανάλυση στον λόγο του δικαίου ωστόσο, τα παραπάνω γλωσσικά στοιχεία, θεωρούνται ως μηχανισμοί προς την υποστήριξη και την παγίωση συγκεκριμένων ερμηνειών και αναπαραστάσεων, και προς τον ταυτόχρονο αποκλεισμό άλλων. Για παράδειγμα, οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η χρήση ουσιαστικοποιημένων εκφράσεων εξυπηρετεί μία προσπάθεια απόκρυψης των φορέων που προχωρούν σε μία ενέργεια και των συνεπειών της ενέργειας αυτής, ενώ η χρήση αόριστων νομικών εννοιών, όπως αυτή του δημοσίου συμφέροντος, εξυπηρετεί την πολλαπλότητα των ερμηνειών που μπορούν να αποδοθούν σε αυτές. Προκύπτει λοιπόν από την ανάλυσή των Cheng και Machin, ότι η γλώσσα του δικαίου μπορεί να περιέχει προκρίσεις και αξιολογήσεις οι οποίες δε γίνονται αντιληπτές με μία πρώτη ανάγνωση, κάτι που τις καθιστά αδιαμφισβήτητες, σταθερές και φυσικές.

Κριτική ανάλυση στον δικαιικό λόγο πραγματοποιεί και η Neller (2023), η οποία εξετάζει νομοθετήματα, κοινοβουλευτικές συζητήσεις και δικαστικές αποφάσεις στο Ηνωμένο Βασίλειο σχετικά με τις εννοιοδοτήσεις του φυλετικού και του θρησκευτικού μίσους. Αξιοποιεί, μεταξύ άλλων, και την συμπληρωματική προς την κριτική ανάλυση λόγου, μέθοδο της προβληματοποίησης, η οποία συνίσταται στην προσπάθεια κατανόησης των επιχειρημάτων με τα οποία μία συγκεκριμένη κατάσταση κατασκευάζεται ως πρόβλημα.

Την προβληματοποίηση των ατόμων που αιτούνται άσυλο στον Καναδά δια του λόγου του νόμου και των συνοδευτικών του εγγράφων αναλύουν οι Huot, Bobadilla, Baillard και Laliberte Rudman (2016), δηλαδή ανιχνεύουν τα προβλήματα για τα οποία οι αιτούντες-σες άσυλο θεωρούνται υπεύθυνοι-ες. Ακολουθώντας, εξευρίσκουν τις λύσεις που προτείνονται για την αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών. Μέσα από την ανάλυση των κειμένων προέκυψαν τρία πεδία τα οποία - σύμφωνα με τον λόγο των ανωτέρω δικαιικών κειμένων - απειλούνται από τα άτομα που αιτούνται άσυλο· η εθνική οικονομία, η εθνική ασφάλεια, και η λειτουργικότητα του ίδιου του συστήματος ασύλου του Καναδά. Απέναντι σε αυτά τα προβλήματα δίνονται από τον λόγο των νομικών διατάξεων και των υποστηρικτικών εγγράφων τους, αντίστοιχες λύσεις, όπως η ταξινόμηση των αιτούντων-σών άσυλο σε διαφορετικές κατηγορίες ανάλογα, για παράδειγμα με το αν η χώρα προέλευσής τους θεωρείται ασφαλής, και η επιτάχυνση της διαδικασίας ασύλου σε αυτές τις κατηγορίες· ο αποκλεισμός της πρόσβασης των αιτούντων-σών άσυλο από τις υπηρεσίες ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και από την αγορά εργασίας, και η εντατικοποίηση των διοικητικών μέτρων καταναγκαστικού χαρακτήρα, όπως είναι η διοικητική κράτηση όσων ατόμων αιτούνται άσυλο.

Την επιβολή του μέτρου της διοικητικής κράτησης από τις καναδικές αρχές σε ανήλικους αιτούντες άσυλο, και τον τρόπο με τον οποίο η νομοθετική αυτή επιλογή κατασκευάζει την ταυτότητα τους, μελετούν οι Kronick και Rousseau (2015). Οι συγγραφείς σχολιάζουν τις κοινοβουλευτικές συζητήσεις γύρω από τα αντίστοιχα νομοσχέδια και παρατηρούν ότι δύο μορφές λόγου, η επίκληση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και η επίκληση της ανθρωπιστικής παρέμβασης και συμπόνιας αξιοποιούνται τόσο από τα μέλη της Βουλής που είναι υπέρ της διοικητικής κράτησης

ανηλίκων αιτούντων άσυλο, όσο και από τα μέλη που αντιτίθενται στην επιβολή του μέτρου. Παρατηρείται δηλαδή μία αντιστροφή των λόγων αυτών προς εξυπηρέτηση διαφορετικών κατευθύνσεων. Ενδεικτικά, τα δικαιώματα των ατόμων που αιτούνται άσυλο στην ελεύθερη κυκλοφορία και την παροχή ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης ανασηματοδοτούνται ως προνόμια τα οποία παραχωρεί το κράτος του Καναδά και οι πολίτες του. Είναι μάλιστα οι τελευταίοι, οι Καναδοί πολίτες και το ίδιο το κράτος, που παρουσιάζονται ως φορείς δικαιωμάτων και άξιοι προστασίας και όχι τα άτομα που αιτούνται άσυλο. Ακόμα και το όνομα του νομοσχεδίου υπ' αριθμ. 31 «Νόμος για την Προστασία του Συστήματος Μετανάστευσης του Καναδά» (Bill C-31 Protecting Canada's Immigration System Act) είναι ενδεικτικό. Σύμφωνα με τις συγγραφείς, στο πρόσωπο των παιδιών που αιτούνται διεθνή προστασία συναντώνται αφηγήσεις τόσο περί ευαλωτότητάς τους, καθώς είναι παιδιά, όσο και επικινδυνότητάς τους καθώς είναι διαφορετικής εθνικής προέλευσης και αντιπροσωπεύουν «τους Άλλους». Μάλιστα η νομοθετική πρόβλεψη της κράτησης των ανηλίκων κάτω των 16 ετών μαζί με τους γονείς τους εννοείται ως πρακτική προστασίας τους από την πλευρά των καναδικών αρχών. Η εξουσία δηλαδή του κράτους να ελέγχει τα σώματα των ατόμων που αιτούνται άσυλο χαρακτηρίζεται ως φροντίδα των ευάλωτων ανηλίκων.

Τον δικαίκο λόγο για τα σώματα των γυναικών εξετάζει και η Τουνταςάκη (2013), εστιάζοντας σε διατάξεις του νόμου, με τις οποίες εισήχθησαν στην ελληνική έννομη τάξη οι μέθοδοι της Ιατρικής Υποβοήθησης στην Αναπαραγωγή (ΙΥΑ), και στις σχετικές κοινοβουλευτικές συζητήσεις που προηγήθηκαν της ψήφισης του νόμου. Αναλυτικότερα, διαπιστώνει σημεία χάσματος ανάμεσα στις κοινοβουλευτικές συζητήσεις και τις νομικές διατάξεις όπως αυτές εν τέλει διαμορφώθηκαν, με τις πρώτες να δικαιολογούν τη ρύθμιση σχετικού με την ΙΥΑ πλαισίου στη βάση της επίλυσης του δημογραφικού ζητήματος, και της υποστήριξης του έργου της φύσης, μέσω της αποκατάστασης της αναπαραγωγικής ικανότητας όσων επιδιώκουν να αναπαραχθούν και άρα να συμμορφωθούν στο κοινωνικό πρότυπο που επιτάσσει τη δημιουργία οικογένειας. Όσον αφορά τις διατάξεις του νόμου, η θεσμοθέτηση των μεθόδων ΙΥΑ επιφέρει ρωγμές σε βασικές αρχές του οικογενειακού δικαίου θεμελιωμένες στον δυτικό βιολογισμό, δηλαδή στην κρατούσα αντίληψη ότι η δομική

μορφή της οικογένειας θεμελιώνεται σε βιολογικούς δεσμούς. Ωστόσο, φαίνεται ανά σημεία, ακόμα και οι ίδιες οι διατάξεις που νομιμοποιούν την ιατρικώς υποβοηθούμενη αναπαραγωγή να επιβεβαιώνουν την προσήλωση στο πρόταγμα της οικογενειακότητας και στη φαντασιακή ασφάλεια της συνέχειας που στοιχειοθετούν οι στερεοτυπικές αντιλήψεις για τους ρόλους των δύο φύλων.

Παρόμοια, τον λόγο του νόμου και ορισμένων δικαστικών αποφάσεων, αυτή τη φορά για την μέθοδο συγκεκριμένα της παρένθετης μητρότητας, αναλύει η Τσουκαλά (2013). Επιλέγει να αναλύσει τον λόγο του δικαίου, επειδή, μεταξύ άλλων, το δίκαιο διαδραματίζει κομβικό ρόλο στη δημιουργία της συγγένειας και της οικογένειας, και η συγγένεια-οικογένεια με τη σειρά τους παίζουν επίσης σημαντικό ρόλο στην εγκαθίδρυση και την αναπαραγωγή του έθνους-κράτους. Παράλληλα, η επιλογή της να εξετάσει την μέθοδο της παρένθετης μητρότητας ανάμεσα στις υπόλοιπες νέες τεχνολογίες αναπαραγωγής έγκειται στις ρωγμές που αυτή επιφέρει στις κυρίαρχες αντιλήψεις για τον δικαϊκό ορισμό της μητρότητας. Παρά τις όποιες ρωγμές όμως, όπως παρατηρεί η συγγραφέας, η απομάκρυνση από τη βιολογία προς την αναγνώριση της επιθυμίας της γυναίκας να αποκτήσει τέκνα, ως αποφασιστικού παράγοντα δε σημαίνει απαραίτητα ότι καταρρέει η παραδοσιακή πρόσληψη του συγγενικού δεσμού ως στοιχείου φυσικού, και γι' αυτό αμετάκλητου και απρόσβλητου. Αντίθετα, φυσικοποιείται η επιθυμία της γυναίκας για απόκτηση τέκνων, κάτι που ενισχύει τον ρόλο των γυναικών ως μητέρων.

Το δίκαιο λοιπόν -και ο λόγος του- θεωρείται ότι αντιλαμβάνονται τις καταστάσεις με μία οπτική, αντικειμενική, ανεξάρτητη από μεταβλητές, και ασώματη. Όπως καταδεικνύει όμως και η κριτική ανάλυση λόγου στα δικαιικά κείμενα, το δίκαιο συνδέεται και εξαρτάται από σχέσεις εξουσίας και στηρίζει συχνά κυρίαρχες γνώσεις οι οποίες επηρεάζουν και διαμορφώνουν τα ανθρώπινα σώματα.

Η θεσιακότητα της ερευνήτριας – Λόγοι που οδήγησαν στην έρευνα

Απέναντι λοιπόν σε μία όραση που είναι απεριόριστη, ασώματη, και υπερβαίνει κάθε όριο και ευθύνη, προσιδιάζοντας έτσι στο «κόλπο του Θεού», η Haraway (1988), προτείνει μία φεμινιστική αντικειμενικότητα, η οποία είναι ενσώματη αντικειμενικότητα, προκύπτει από συγκεκριμένη θέση υποκειμένου, και οδηγεί στην παραγωγή τοποθετημένης γνώσης. Προτάσσει μία όραση ενσώματη που

σχηματίζεται από μερική και συγκεκριμένη προοπτική, και μπορεί να λογοδοτήσει για τη γνώση που παράγει. Αξιοποιεί τις οπτικές δυνατότητες που προσφέρουν οι σύγχρονες τεχνολογικές επιστήμες για να στηρίξει το επιχείρημά της ότι δεν υπάρχει παθητική και αδιαμεσολάβητη όραση. Ακόμη και τα ανθρώπινα οργανικά μάτια, είναι ενεργά αντιληπτικά συστήματα που αντιλαμβάνονται και νοηματοδοτούν μέσα από μεταφράσεις και συγκεκριμένους τρόπους όρασης, δηλαδή τρόπους ζωής. Η όραση βέβαια κατά την Haraway, προκύπτει βίαια, διαμεσολαβείται δηλαδή από πρακτικές κυριαρχίας, θέσεις προνομίων και καταπίεσης. Διερωτάται κατά λέξη «Με ποιανού το αίμα τεχνουργήθηκαν τα μάτια μας;» (Haraway, 1988, σ. 585), και έτσι τονίζει την ανάγκη για συνεχή άσκηση κριτικής στους τρόπους θέασης των καταστάσεων. Η ίδια ανάγκη συντρέχει ακόμα και όταν αξιοποιείται η όραση των λιγότερο ισχυρών υποκειμένων, η οπτική των οποίων θα ήταν σκόπιμο να μην εξιδανικεύεται σύμφωνα με την συγγραφέα.

Κρίνεται σημαντικό λοιπόν να σχολιαστεί και η θέση όρασης της ερευνήτριας και να κατανοηθεί ότι η παρούσα διπλωματική συνιστά και αυτή, τοποθετημένη γνώση που προέκυψε μεταξύ άλλων από τη συγκεκριμένη και μερική θέση οπτικής της ερευνήτριας. Ήδη από την περίοδο που σπούδαζε νομικά, η ερευνήτρια, παρατηρούσε ότι η στενή ανάλυση του δικαίου με εργαλεία ταξινομητικού και αυτοαναφορικού χαρακτήρα που παρέχει το ίδιο, δεν αρκεί για την κατανόηση, και συνεπώς για την εξάλειψη, των κοινωνικών αδικιών. Τα πανεπιστημιακά εγχειρίδια νομικής ήταν γεμάτα ορισμούς και κατηγοριοποιήσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς, πραγμάτων, και φαινομένων, που έπρεπε να ληφθούν ως αυτονόητα.

Αργότερα, μέσα από την πρακτική-επαγγελματική άσκηση της δικηγορίας, η υπόθεσή της αυτή, για την ανεπάρκεια του νομικού συστήματος να επιλύσει τις κοινωνικές ανισότητες, επιβεβαιώθηκε. Η ερευνήτρια είναι δικηγόρος σε θέματα προσφυγικού δικαίου από το 2019, παρέχοντας νομική συμβουλευτική και εκπροσωπώντας στις δημόσιες υπηρεσίες και τις δικαστικές αρχές άτομα που αιτούνται διεθνή προστασία στην Ελλάδα. Ασκώντας τη δικηγορία, έχει διαπιστώσει ότι η πρόσβαση των αιτούντων-ών άσυλο στην Ελλάδα είναι δυσχερέστατη, με τις αρμόδιες υπηρεσίες να υπολειτουργούν και τις διοικητικές πρακτικές να είναι ανομοιόμορφες στα κατά τόπον αρμόδια γραφεία ασύλου. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα

τα άτομα που αιτούνται άσυλο, να παραμένουν για μήνες χωρίς έγγραφα στο ελληνικό έδαφος, χωρίς πρόσβαση στην αγορά εργασίας και σε υπηρεσίες ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, και να συλλαμβάνονται και να κρατούνται διοικητικά από τις ελληνικές αρχές. Μάλιστα, η ερευνήτρια έχει πραγματοποιήσει αρκετές επισκέψεις σε χώρους κράτησης αλλοεθνών πολιτών -στην συντριπτική τους πλειοψηφία ανδρών-, οι οποίοι στελεχώνονται κατά βάση από Έλληνες, άρρενες αστυνομικούς. Εργαζόμενη λοιπόν στον τομέα της νομικής υποστήριξης των αιτούντων-ών άσυλο, έχει διαπιστώσει ότι τα σώματα τους δεν έχουν την ίδια σημασία, κάτι για το οποίο ευθύνεται και ο λόγος του νόμου.

Αλλά ακόμα και το ίδιο το σώμα της ερευνήτριας, ως γυναίκας δικηγόρου, έχει διαπεραστεί από λόγους συναδέλφων, εργοδοτών, φίλων, και συγγενών, που το διαμορφώνουν προς συγκεκριμένες στερεοτυπικές αντιλήψεις για τον ρόλο της γυναίκας και για το επάγγελμα της δικηγορίας. Συγγενείς έχουν εκφράσει ότι ίσως καλύτερα θα ήταν η ερευνήτρια να αφήσει τη δικηγορία, και να στραφεί σε επαγγελματικές διόδους οι οποίες επιτρέπουν την κατανομή του χρόνου και της ενέργειας στη δημιουργία οικογένειας. Παράλληλα, πρώην εργοδότες έχουν διατυπώσει ότι η δικηγορία είναι «σκληρό» (αρρενωπό;) επάγγελμα και ότι ίσως ταίριαζε στην ερευνήτρια κάτι πιο «χαλαρό» (γυναικείο;). Αντίστοιχα, συνάδελφοι έχουν απορήσει με την ενασχόλησή της ερευνήτριας με το προσφυγικό δίκαιο, υπονοώντας ότι οι αλλοδαποί πολίτες είναι επικίνδυνοι, ή ακόμα και αηδιαστικοί-μιαροί, και ότι η ίδια, επειδή είναι γυναίκα είναι ακόμα πιο ευάλωτη απέναντι στον κίνδυνο απειλής-μόλυνσης που θέτουν τα άτομα αυτά. Έχει ακόμα διατυπωθεί από συγγενείς ο φόβος μήπως η ερευνήτρια συνδεθεί πιο στενά και προσωπικά-ερωτικά με τα άτομα που υποστηρίζει νομικά, ένας φόβος που απηχεί ενδεχομένως εθνικιστικές αντιλήψεις για την εννοιολόγηση των διαπροσωπικών και ερωτικών σχέσεων.

Παράλληλα, τον Οκτώβρη του 2022 η ερευνήτρια ξεκίνησε να φοιτά στο Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΔΠΜΣ) «Φύλο, Κοινωνία, Πολιτική» στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Η μελέτη, τα σεμινάρια και οι συζητήσεις στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προσέφεραν στην ερευνήτρια άλλες οπτικές θέασης -

πέραν της νομικής προσέγγισης, και τροφοδότησαν θεωρητικά ήδη υπάρχουσες ανησυχίες της.

Αλλά δεν είναι μόνο η θεσιακότητα της ερευνήτριας από την οποία προέκυψαν τα παραπάνω ερωτήματα. Κρίσιμο είναι και το κοινωνικοπολιτικό συγκείμενο της Ελλάδας κατά τη συγγραφή της εργασίας. Η έρευνα και η συγγραφή της διπλωματικής διενεργήθηκαν λίγους μήνες μετά από ένα από τα πλέον πολύνεκρα ναυάγια με πρόσφυγες στην Μεσόγειο θάλασσα. Εκατοντάδες (υπολογίζονται από 400 έως 750) άνθρωποι έπλεαν σε ένα αλιευτικό πλοίο που είχε αναχωρήσει από τη Λιβύη, το οποίο βυθίστηκε 45 ναυτικά μίλια από την Πύλο την 14.06.2023. Μέχρι τον μήνα Δεκέμβριο του 2023, ο αριθμός των ατόμων που είχαν διασωθεί έφτανε τους/τις 104, ενώ ο αριθμός των επιβεβαιωμένων νεκρών έφτανε τους/τις 82 (Tagaris & Paradimas, 2023). Μαρτυρίες όσων επέζησαν και διασώθηκαν αναφέρουν ότι το πλοίο βυθίστηκε μετά από παρέμβαση του Ελληνικού Λιμενικού. Παράλληλα, οι βουλευτικές εκλογές που διενεργήθηκαν στην Ελλάδα την 25.06.23 είχαν ως αποτέλεσμα την εισαγωγή ακροδεξιών – εθνικιστικών κομμάτων στο Ελληνικό Κοινοβούλιο (Samaras, 2023). Την ίδια στιγμή σημειώθηκε η μετονομασία της Γενικής Γραμματείας Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων, σε Γενική Γραμματεία Ισότητας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, και η υπαγωγή της στο Υπουργείο Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας (Δασκαλοπούλου, 2023).³ Είναι επίσης άξιο αναφοράς ότι οι 2 πιο πρόσφατες εκθέσεις του EIGE (European Institute for Gender Equality– Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων) κατατάσσουν την Ελλάδα στις τελευταίες θέσεις αναφορικά με την ισότητα των φύλων (EIGE, 2022, και 2023). Τέλος, αυξημένες περέμεναν (Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας, 2023) οι αναφορές αστυνομικής βίας στην Ελλάδα, με χαρακτηριστικές τις ποινικά εκκρεμείς υποθέσεις που εξετάζουν τις κατηγορίες για ανθρωποκτονία δύο ανήλικων ρομά από πυρά Ελλήνων αστυνομικών

³ Να σημειωθεί ότι, ήδη από το 2019, η Γενική Γραμματεία υπέστη μεταβολές διοικητικής υπαγωγής και ονομασίας, κάτι που σύμφωνα με την κριτική που έχει ασκηθεί, αλλοιώνει το στοιχείο του φύλου ως βασικού πεδίου δράσης της Γραμματείας. Μετονομάστηκε από Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων το έτος 2019, σε Γενική Γραμματεία Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων, και το 2021 σε Γενική Γραμματεία Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων (Στρατηγάκη, 2021).

τον Δεκέμβριο του 2022 και τον Νοέμβριο του 2023 (πρόκειται για τις υποθέσεις του Κώστα Φραγκούλη και του Χρήστου Μιχαλόπουλου).

Ερευνητικά ερωτήματα

Η «διαδρομή» λοιπόν της ερευνήτριας, αλλά και το τρέχον κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο στην Ελλάδα, σε συνάρτηση με την εμπειρία της φοίτησης στο ΔΠΜΣ, έφεραν ως αποτέλεσμα διάφορα ερωτήματα για το πώς ο λόγος του δικαίου διαμορφώνει τα ανθρώπινα σώματα με διαφορετικό και άνισο τρόπο, ανάλογα με το φύλο, την εθνικότητα και τη φυλή τους. Ειδικότερα, προκύπτουν ερωτήματα για τον τρόπο με τον οποίο ο δικαιοκός λόγος κατασκευάζει τα σώματα των γυναικών, των Ελλήνων ανδρών, και τα σώματα των αιτούντων άσυλο, με έμφαση στα σώματα των ανδρών αιτούντων άσυλο. Παράλληλα, τίθενται ερωτήματα για το πώς αφηγήσεις για την ασφάλεια του ελληνικού έθνους συνέχουν την δια του λόγου του δικαίου -και άρα νομιμοποιούν- την άνιση μεταχείριση των ανθρώπινων σωμάτων. Ομοίως, τίθεται το ερώτημα αν η έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων περιλαμβάνει την προστασία όλων των ανθρωπίνων σωμάτων, και αν η έννοια του υποκειμένου δικαίου-πολίτη περιλαμβάνει κάθε ανθρώπινο πλάσμα, όπως διακηρύσσουν τα σχετικά νομικά-συνταγματικά κείμενα. Πώς τίθενται δηλαδή οι όροι που περιχαρακώνουν αυτό το υποκείμενο δικαίου-πολίτη, και ποιοι διαφαίνονται να είναι;

Περιορισμοί της έρευνας

Πριν την ανάλυση του υλικού, κρίνεται επίσης σκόπιμο να αναφερθούν ορισμένα σημεία-περιορισμοί της παρούσας έρευνας. Βασικός ήταν ο χρονικός περιορισμός της ανάλυσης, για λόγους που σχετίζονται τόσο με την κατ' αρχήν εξαμηνιαία προθεσμία του ΔΠΜΣ για την υποβολή της διπλωματικής εργασίας, όσο και με την ταυτόχρονη με την εκπόνηση της διπλωματικής, επαγγελματική δραστηριότητα της ερευνήτριας ως δικηγόρου. Ο χρόνος και η ενέργεια «έπρεπε» να κατανέμονται αυστηρά και πρωταρχικά μεταξύ του βιοποριστικού επαγγέλματος και των διαδικασιών της έρευνας και της συγγραφής· ο χρόνος «έπρεπε» να είναι «παραγωγικός», μία ακόμα κανονιστική επιταγή, στην οποία συμμορφωνόταν η ερευνήτρια μέσα από μηχανισμούς νοητικής και σωματικής αυτο-πειθάρχησης και αυτοελέγχου. Μάλλον και η ίδια, είχε «καλώς» παραχθεί και υποκειμενοποιηθεί από τη βιοεξουσία...

Την ίδια στιγμή, παρά -και μέσα- στην προσπάθεια αυστηρής κατανομής του χρόνου της, μεταξύ της δικηγορίας και της διπλωματικής, εμφανιζόταν η ανάγκη «κατανομής της οπτικής» της ερευνήτριας. Η «επιτακτική» εναλλαγή από τα αντιληπτικά εργαλεία του νομικού επαγγέλματος στα εργαλεία της μεταδομιστικής φεμινιστικής θεωρίας και της κριτικής ανάλυσης λόγου, δεν ήταν μία απλή-αυτοματοποιημένη διεργασία. Και στις δύο περιπτώσεις η ερευνήτρια είχε να μελετήσει νομικά κείμενα, πηγές του δικαίου (νόμους, Σύνταγμα, προεδρικά διατάγματα), και διοικητικές πράξεις -στην πλειοψηφία τους αποφάσεις της Ελληνικής Υπηρεσίας Ασύλου επί αιτήσεων για διεθνή προστασία· και στις δύο περιπτώσεις, είχε να συντάξει γραπτό λόγο, είτε με τη μορφή της διπλωματικής, είτε με τη μορφή δικογράφων. Η ομοιότητα των «εργασιών αυτών» προκαλούσε νοητική και ψυχολογική σύγχυση, όταν αναπόφευκτα ο ρόλος της ερευνήτριας διασταυρωνόταν με τον ρόλο της δικηγόρου. Δεν ήταν λίγες οι φορές που κατά την ανάλυση του λόγου του δικαίου για τους σκοπούς της διπλωματικής, η ερευνήτρια ένιωθε ότι «κάνει κάτι λάθος» επειδή η ανάλυσή της δεν ήταν στενά νομική, δεν αξιοποιούσε δηλαδή μόνο νομικά εργαλεία, κάτι που ήταν υποχρεωτικό για την εργασία της ως δικηγόρου. Αλλά και αντίστροφα, δεν έλειψαν περιπτώσεις κατά τις οποίες, ως δικηγόρος, μελετούσε τις απορριπτικές αποφάσεις της Υπηρεσίας Ασύλου χωρίς να απαντά στα «νομικά» τους σφάλματα, αλλά στα ερευνητικά ερωτήματα της διπλωματικής εργασίας.

Ανάλυση

Αντικείμενο της ανάλυσης αποτελούν δικαιικά κείμενα της ελληνικής έννομης τάξης τα οποία παρουσιάζουν κοινό αυξημένο ενδιαφέρον για το ανθρώπινο σώμα. Η σειρά με την οποία επιλέχθηκε να αναλυθούν τα δικαιικά κείμενα, διέπεται από την ακόλουθη αλληλουχία σκέψεων. Αφετηρία θα αποτελέσουν ορισμένες διατάξεις του ελληνικού Συντάγματος, καθώς οι κανόνες του έχουν αυξημένη τυπική ισχύ έναντι των κοινών νόμων, προεδρικών διαταγμάτων και υπουργικών αποφάσεων, και καθώς εντοπίζονται σε αυτούς ψήγματα λόγου που σχετίζονται με τα περισσότερα ερευνητικά ερωτήματα. Στη συνέχεια, θα αναλυθούν ορισμένες δικαιικές διατάξεις που θεματοποιούν την ανθρώπινη αναπαραγωγή, ειδικότερα οι διατάξεις του Ποινικού Κώδικα που ρυθμίζουν τη διακοπή της κύησης, και η νομοθεσία που διέπει την ιατρική υποβοήθηση στην αναπαραγωγή (Αστικός Κώδικας, Ν. 3305/2005 και Ν. 4958/2022). Οι διατάξεις αυτές φαίνεται να συνδέουν τη βιολογική αναπαραγωγή με την αναπαραγωγή του ελληνικού έθνους, και έτσι το νήμα της ανάλυσης θα ξετυλιχθεί περαιτέρω, κατευθυνόμενο προς την μελέτη του Προεδρικού Διατάγματος 11/2014, το οποίο αφορά την κρίση σωματικής ικανότητας για την εισαγωγή στις ένοπλες δυνάμεις. Η επίτευξη της ασφάλειας της ελληνικής επικράτειας και του ελληνικού έθνους, συντονίζει τις διατυπώσεις του λόγου του Π.Δ 11/2014, αλλά και του νόμου που θα αποτελέσει το τελικό κείμενο της ανάλυσης, δηλαδή του Ν. 4939/2022, ο οποίος διέπει τη χορήγηση διεθνούς προστασίας στην Ελλάδα.

Σύνταγμα

Η ανάλυση των δικαιικών κανόνων υπό το πρίσμα των ανωτέρω ερευνητικών ερωτημάτων θα έχει ως σημείο εκκίνησης το κείμενο του Ελληνικού Συντάγματος. Είναι σημαντικό να σχολιαστεί η ιεραρχική σχέση του Συντάγματος προς τα υπόλοιπα δικαιικά κείμενα όπως νόμοι, προεδρικά διατάγματα, υπουργικές αποφάσεις, κ.α, τα οποία οφείλουν να είναι σύμφωνα με αυτό. Χαρακτηριστική είναι η σχετική ανάλυση ενός εγχειριδίου συνταγματικού δικαίου που διδάσκεται στις νομικές σχολές στην Ελλάδα. Στην ελληνική έννομη τάξη, όπως εξηγεί το βιβλίο, σχηματίζεται μία πυραμίδα των κανόνων δικαίου στην οποία «οι κανόνες δικαίου εντάσσονται σε διάφορα επίπεδα. Οι κανόνες κάθε επιπέδου οφείλουν να είναι σε αρμονία με τους κανόνες των ανωτέρων επιπέδων και υπερέχουν έναντι των κανόνων των

κατώτερων» (Παντελής, 2016, σ.417). Στην κορυφή αυτής της πυραμίδας βρίσκεται το Σύνταγμα.

Το Σύνταγμα λοιπόν αποτελεί σημείο αναφοράς με το οποίο πρέπει να συμφωνεί κάθε κανόνας της ελληνικής έννομης τάξης. Παρουσιάζει επομένως ενδιαφέρον να ερευνηθεί ο τρόπος με τον οποίο το Σύνταγμα της Ελλάδας κατασκευάζει δια του -θεσμικά ισχυρότατου- λόγου του τα σώματα ανάλογα με το φύλο, και την εθνικότητά τους. Λόγω της αυξημένης τυπικής του ισχύος, οι χαρακτηρισμοί και οι ιδιότητες που αποδίδονται στα σώματα και στα πρόσωπα από το Σύνταγμα καθορίζουν δεσμευτικά τον τρόπο με τον οποίο και τα υπόλοιπα δικαιικά κείμενα μιλούν ή σιωπούν σχετικά.

Ωστόσο, δεν είναι μόνο η εξέχουσα θέση η οποία έχει το Σύνταγμα στην ελληνική έννομη τάξη, που δικαιολογεί τον σχολιασμό του κατά το πρώτο μέρος της ανάλυσης. Πρόσθετα, στο κείμενο του Συντάγματος απαντώνται λόγοι που σχετίζονται με τα περισσότερα ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας, λόγοι -και σιωπές- για την αναπαραγωγή του Έθνους, τα σώματα των Ελληνίδων γυναικών, των Ελλήνων ανδρών, των μη Ελλήνων, λόγοι για τα ανθρώπινα δικαιώματα και την έννοια του πολιτικού. Εν προκειμένω, η ανάλυση θα ξεκινήσει από το ενδιαφέρον ορισμένων διατάξεων του Συντάγματος για την προστασία της ζωής και της υγείας όλων -τουλάχιστον θεωρητικά- των ανθρώπινων σωμάτων. Στη συνέχεια, θα αναλυθούν ορισμένα άρθρα για την πολιτική ιδιότητα, η οποία φαίνεται να συναρτάται με την σωστή εθνικότητα, αλλά και να διαφοροποιείται στη βάση του φύλου. Τέλος, επανερχόμενη τρόπον τινά στο ενδιαφέρον του Συντάγματος για το ανθρώπινο σώμα, η ανάλυση θα εξετάσει ορισμένες συνταγματικές διατάξεις που συσχετίζουν την ιδιότητα του πολίτη με την αναπαραγωγική λειτουργία των σωμάτων που οδηγεί στη δημιουργία (ελληνικής) οικογένειας.

Βιοπολιτική και ανθρώπινα δικαιώματα. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, βασική έννοια για την παρούσα εργασία είναι αυτή της βιοεξουσίας, μίας εξουσίας η οποία, όπως έχει υποστηρίξει ο Φουκώ (2011, σ.159-169), καταφάσκει στην ίδια τη ζωή και την προαγωγή της, και ενδιαφέρεται για το ανθρώπινο σώμα.

Στις διατάξεις του Συντάγματος, γίνεται λόγος για τα ατομικά, τα κοινωνικά, και τα πολιτικά δικαιώματα. Ειδικότερα, στο άρθρο 5 του Συντάγματος αναφέρεται συγκεκριμένα ότι:

2. Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων...

5. Καθένας έχει δικαίωμα στην προστασία της υγείας και της γενετικής του ταυτότητας.

Παράλληλα, σύμφωνα με το δεύτερο εδάφιο της πρώτης παραγράφου του άρθρου 21 του Συντάγματος «Το Κράτος μεριμνά για τη διασφάλιση συνθηκών αξιοπρεπούς διαβίωσης όλων των πολιτών μέσω ενός συστήματος ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος, όπως νόμος ορίζει». Ομοίως, κατά την παράγραφο 3 του ίδιου άρθρου (21) «Το Κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των απόρων».

Παρατηρείται λοιπόν ότι η ζωή και η υγεία κατοχυρώνονται από το Σύνταγμα ως θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα, τα οποία είναι μάλιστα απόλυτα, δηλαδή προβλέπονται για όλα τα άτομα που βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια ανεξαρτητως εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων, κάτι που δηλώνεται με τις λέξεις και φράσεις «όλοι», «καθένας», «απόλυτη προστασία», «χωρίς διάκριση».⁴ Αρθρώνονται λοιπόν στις παραπάνω διατάξεις λόγοι που τοποθετούν την άσκηση της κρατικής εξουσίας στο πεδίο της προαγωγής της «αξιοπρεπούς» ζωής του πληθυσμού, με το «Κράτος» να είναι φορέας όχι καταναγκασμού και απαγόρευσης αλλά φορέας μέριμνας και φροντίδας για το κοινωνικό σύνολο.

Πολιτική ιδιότητα. Και ενώ η ζωή και η υγεία είναι απόλυτα δικαιώματα τα οποία -θεωρητικά τουλάχιστον- αφορούν όλα τα άτομα που βρίσκονται στο ελληνικό κράτος, δεν ισχύει το ίδιο με τα πολιτικά δικαιώματα, τα δικαιώματα στην άσκηση κρατικής εξουσίας, με τα κυριότερα να είναι το δικαίωμα στην ψήφο και το δικαίωμα

⁴ Σε αντίθεση με τα απόλυτα, σχετικά είναι τα δικαιώματα παρέχουν στον-στην δικαιούχο «την εξουσία να υποχρεώσει συγκεκριμένο πρόσωπο σε ορισμένη πράξη, παράλειψη ή ανοχή» (Γεωργιάδης, 2012β: 266-267).

να γίνεται ένα άτομο δεκτό «σε όλες τις δημόσιες λειτουργίες, να διορίζεται δικαστικός λειτουργός και ένορκος» (Παντελής, 2016, σ.471). Το άρθρο 4 του Συντάγματος ορίζει ότι «4. Μόνο Έλληνες πολίτες είναι δεκτοί σε όλες τις δημόσιες λειτουργίες, εκτός από τις εξαιρέσεις που εισάγονται με ειδικούς νόμους ...». Εν προκειμένω, τα πολιτικά δικαιώματα αφορούν μόνο τα άτομα ελληνικής ιθαγένειας, και όχι άτομα άλλων εθνικοτήτων. Μάλιστα, ενδιαφέρον παρουσιάζει η πλεοναστική χρήση της λέξης «μόνο» στην παράγραφο 4 του άρθρου 4, ενώ συνάγεται ξεκάθαρα και χωρίς αυτήν, ότι τα πολιτικά δικαιώματα ασκούνται από «Έλληνες πολίτες». Ενδεχομένως, επιδιώκεται να περιχαρακωθεί η «ελληνικότητα» και να τονιστεί η και η υπεροχή της έναντι άλλων-ξένων εθνικοτήτων.

Πώς διαγράφεται όμως η ελληνική πολιτική ιδιότητα δια του λόγου του Συντάγματος; Ποιες είναι οι ιδιότητες που αποδίδονται στους Έλληνες και τις Ελληνίδες; Αρχικά, είναι χαρακτηριστικό ότι το Σύνταγμα κάνει λόγο κατά βάση για «Έλληνες πολίτες», με τη σχετική φράση να αναφέρεται 13 φορές, ενώ η λέξη «Ελληνίδες» αναφέρεται μόνο μία φορά, στην παράγραφο 2 του άρθρου 4, η οποία έχει ως εξής «Οι Έλληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις». Στις υπόλοιπες αναφορές του στα άτομα που φέρουν την ελληνική πολιτική ιδιότητα το Σύνταγμα αξιοποιεί τη φράση «Έλληνες πολίτες». Αυτή, η με μία πρώτη ανάγνωση, ποσοτική διάκριση των φράσεων του Συντάγματος, ίσως οδηγεί σε περαιτέρω κοινωνικές διακρίσεις σύμφωνα με τις οποίες τα άτομα που κατεξοχήν φέρουν την πολιτική ιδιότητα είναι άνδρες και όχι γυναίκες.

Παράλληλα, οι Έλληνες πολίτες κατασκευάζονται δια του λόγου του Συντάγματος ως άτομα που έχουν συγκεκριμένες υποχρεώσεις. Ειδικότερα, στην παράγραφο 6 του άρθρου 4 του Συντάγματος, αναφέρεται ότι «Κάθε Έλληνας που μπορεί να φέρει όπλα είναι υποχρεωμένος να συντελεί στην άμυνα της Πατρίδας, σύμφωνα με τους ορισμούς των νόμων». Όμοια, το άρθρο 25 παρ.4 του Συντάγματος, ορίζει ότι «Το Κράτος δικαιούται να αξιώνει από όλους τους πολίτες την εκπλήρωση του χρέους της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης». Τέλος, σύμφωνα το τελευταίο άρθρο του Συντάγματος, το άρθρο 120:

2. Ο σεβασμός στο Σύνταγμα και τους νόμους που συμφωνούν με αυτό και η αφοσίωση στην Πατρίδα και τη Δημοκρατία αποτελούν θεμελιώδη υποχρέωση όλων των Ελλήνων.

4. Η τήρηση του Συντάγματος επαφίεται στον πατριωτισμό των Ελλήνων, που δικαιούνται και υποχρεούνται να αντιστέκονται με κάθε μέσο εναντίον οποιουδήποτε επιχειρεί να το καταλύσει με τη βία.

Από την ανάγνωση των ανωτέρω διατάξεων, προκύπτει η υποχρέωση των Ελλήνων να υπερασπίζονται ένοπλα την άμυνα της Ελλάδας, και του ίδιου του λόγου-κειμένου του Συντάγματος, αλλά και να είναι αφοσιωμένοι στην «Πατρίδα». Χαρακτηριστικός είναι ο επιθετικός προσδιορισμός «θεμελιώδης» που αποδίδεται δια του λόγου του Συντάγματος στην υποχρέωση αφοσίωσης, ενώ η λέξη «πατρίδα» αναγράφεται με «Π» κεφαλαίο. Οι Έλληνες περιγράφονται ως πατριώτες, που έχουν όχι μόνο την υποχρέωση αλλά και το δικαίωμα να αντιστέκονται στην κατάλυση του Συντάγματος. Με την χρήση της λέξης «δικαίωμα» ίσως φυσικοποιείται και καθίσταται αυτονόητος ο πατριωτισμός των Ελλήνων, και θεωρείται ότι έχουν μία εγγενή επιθυμία αφοσίωσης στην «Πατρίδα». Ταυτόχρονα, αυτή η νοηματοδότηση της υποχρέωσης τήρησης του Συντάγματος και ως δικαιώματος ενδεχομένως καθιστά την επιθυμία αφοσίωσης στην «Πατρίδα» προνόμιο. Σα να πρόκειται για μία δραστηριότητα υψηλή που μπορεί να ασκηθεί μόνο από Έλληνες, άτομα με τη «σωστή» εθνικότητα. Επιπλέον, οι Έλληνες έχουν «χρέος» κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης, μία λέξη που υποδηλώνει όχι απλά μία νομική υποχρέωση, αλλά μία ηθική υποχρέωση, ένα καθήκον. Την ίδια στιγμή, είναι αξιοσημείωτο ότι αναφορικά με αυτό το χρέος κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης, παρατηρείται μία αντιστροφή του λόγου, καθώς παρουσιάζεται το ίδιο το «Κράτος», με «Κ» κεφαλαίο, να «δικαιούται» εν προκειμένω. Με αυτή την εξαιρετική τοποθέτηση του κράτους ως φορέα δικαιωμάτων - καθώς συνήθως είναι τα άτομα που έχουν δικαιώματα - τονίζεται η σημασία της ιδιότητας της εθνικής και κοινωνικής αλληλεγγύης των Ελλήνων.⁵

⁵ Σύμφωνα με ένα εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου (Δαγτόγλου, 2012, σ.4):

Το δικαίωμα προϋποθέτει όχι μόνο φορέα, αλλά και χορηγό ... μπορεί επομένως να υπάρξει μόνο στο πλαίσιο μιας έννομης τάξεως. Η έννομη τάξη είναι όμως νοητή μόνο

Αναπαραγωγή - Μητρότητα - Δημογραφικό. Το «Κράτος» παρουσιάζεται ως φορέας υποχρεώσεων όσον αφορά τη διαδικασία της ανθρώπινης αναπαραγωγής. Ειδικότερα, το άρθρο 21 του Συντάγματος ορίζει ότι:

1. Η οικογένεια, ως θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους, καθώς και ο γάμος, η μητρότητα και η παιδική ηλικία τελούν υπό την προστασία του Κράτους ...

5. Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή δημογραφικής πολιτικής, καθώς και η λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων αποτελεί υποχρέωση του Κράτους.

Στις διατάξεις αυτές αναδύεται η σχέση του ελληνικού έθνους με την οικογένεια, σκιαγραφείται η γυναίκα σαν μητέρα, και τίθεται ξεκάθαρα το δημογραφικό ως ζήτημα-πρόβλημα. Ειδικότερα, ο λόγος του Συντάγματος παρουσιάζει το «Έθνος» με «Ε» κεφαλαίο να συντηρείται και να προάγεται από την οικογένεια. Και ενώ δεν προκύπτει αμέσως ρητά ότι ενδιαφέρει η αναπαραγωγική οικογένεια, συνάγεται από τις αναφορές στην μητρότητα και στην παιδική προστασία. Η μητρότητα σαν ιδιότητα λαμβάνει ιδιαίτερη θέση κατά τα λεγόμενα του Συντάγματος, ενώ δε γίνεται σχετική αναφορά στην πατρότητα. Μάλιστα, είναι χαρακτηριστικό ότι ο λόγος του Συντάγματος αναφέρεται στο κράτος ως προστάτη των καταστάσεων-θεσμών της οικογένειας και της μητρότητας. Σκιαγραφούνται δηλαδή η μητρότητα και η οικογένεια ως υπό απειλή, κάτι που δικαιολογεί την προστατευτική κρατική παρέμβαση. Η ίδια αίσθηση απειλής ενισχύεται ακόμα περισσότερο από την ανάγνωση της παραγράφου 5 καθώς σχολιάζεται η ανάγκη για τη λήψη μέτρων προς την εφαρμογή της δημογραφικής πολιτικής. Και ενώ το δημογραφικό δεν τίθεται ρητά ως ζήτημα αλλά ως θέμα μιας πολιτικής («δημογραφική πολιτική»), η προβληματοποίησή του προκύπτει, εφόσον, στη συνέχεια το Σύνταγμα αναφέρεται στην αναγκαιότητα των σχετικών μέτρων που πρέπει να ληφθούν από το «Κράτος» το οποίο έχει και την αντίστοιχη υποχρέωση.

Αναγιγνώσκοντας συνδυαστικά τις παραγράφους 1 και 5 του άρθρου 21 του Συντάγματος, εμφανίζεται και μία σύνδεση της μητρότητας με το δημογραφικό,

στο πλαίσιο του κράτους – είναι σε μεγάλο βαθμό ταυτόσημη με το κράτος. Γιατί μόνο το κράτος είναι σε θέση όχι μόνο να χορηγήσει, αλλά και να κατοχυρώσει δικαιώματα.

δεδομένου ότι οι έννοιες αυτές βρίσκονται στο ίδιο άρθρο, και δεδομένου ότι το Σύνταγμα σιωπά για την πατρική ιδιότητα. Παρά το γεγονός ότι με μία πρώτη ανάγνωση ο συνταγματικός λόγος φαίνεται ουδέτερος, αντικειμενικός και άφυλος, προκύπτει το αντίθετο· εγκαλεί μόνο τις γυναίκες-μητέρες ως έχουσες ρόλο και συμμετοχή στην αποστολή της «συντήρησης και προαγωγής του Έθνους» μέσω της αναπαραγωγής, και προς επίλυση του δημογραφικού προβλήματος.

Ταυτόχρονα, ενώ ο λόγος του δικαίου κατά βάση κυριολεκτεί, καθώς θεωρείται λόγος επιστημονικός και λογικός, αυτό δεν συμβαίνει στις αναφορές του Συντάγματος στην έννοια-ιδιότητα της μητρότητας. Πιο συγκεκριμένα, εκτός του άρθρου 21, το άρθρο 108 (παράγραφος 1) του Συντάγματος αναφέρει κατά λέξη «Το Κράτος μεριμνά για τη ζωή του απόδημου ελληνισμού και τη διατήρηση των δεσμών του με τη μητέρα Πατρίδα». Στη διάταξη αυτή ο λόγος του δικαίου, μίας από τις ανώτερες μάλιστα πηγές του δικαίου, του Συντάγματος, είναι συγκινησιακά φορτισμένος και χαρακτηρίζεται από το σχήμα λόγου της μεταφοράς, κατά το οποίο αποδίδεται στην «Πατρίδα» με «Π» κεφαλαίο η ιδιότητα της μητέρας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παράθεση της λέξης μητέρα δίπλα στην λέξη Πατρίδα, με την τελευταία να είναι ομόρριζη της λέξης πατέρας, παραπέμποντας στο σχήμα της παραδοσιακής αναπαραγωγικής ετεροκανονικής οικογένειας (μητέρα και πατέρας). Ο μεταφορικός λόγος του Συντάγματος εμπλουτίζεται, καθώς η «μητέρα Πατρίδα» παρουσιάζεται δια του λόγου, να έχει ισχυρούς δεσμούς με τον απόδημο ελληνισμό, για τη διατήρηση μάλιστα των οποίων «μεριμνά» το «Κράτος», που εμφανίζεται εδώ πάλι, να έχει όχι απλώς μία τυπική υποχρέωση, αλλά μέριμνα-φροντίδα προς αυτό τον σκοπό, κάτι που του αποδίδει και συναισθηματικές ιδιότητες.

Συμπερασματικά, αναλύοντας κριτικά τον λόγο του Συντάγματος, παρατηρείται ότι λόγοι για την θεωρητικά καθολική ισχύ των δικαιωμάτων, συνυπάρχουν και αναιρούνται από λόγους και σιωπές που κατασκευάζουν διαφορετικά τα άτομα στη βάση της ιθαγένειας και του φύλου τους. Αποδίδεται ή όχι η πολιτική ιδιότητα ανάλογα με την εθνικότητα, με την ελληνική εθνικότητα να είναι η κατάλληλη και η μόνη εθνικότητα που εγγυάται την απόκτηση πολιτικών δικαιωμάτων, την απόκτηση δηλαδή της πολιτικής ιδιότητας. Η τελευταία χαρακτηρίζεται από το «χρέος εθνικής αλληλεγγύης» το οποίο, φαίνεται να λαμβάνει

διαφορετικές εκφάνσεις στη βάση του φύλου. Οι «Έλληνες» άνδρες εμφανίζονται ως οι κατεξοχήν πολίτες, με την υποχρέωση να αμύνονται ενόπλως για την Πατρίδα. Το χρέος εθνικής αλληλεγγύης φαίνεται να είναι για την περίπτωση των γυναικών, η «συντήρηση και προαγωγή του έθνους» δια μέσου της μητρικής τους ιδιότητας. Η μητρότητα αντιμετωπίζεται μάλιστα με τρόπο ασυνήθιστα λογοτεχνικό-μεταφορικό από το Σύνταγμα, το οποίο την ταυτίζει με την έννοια της πατρίδας («μητέρα Πατρίδα»).

Τα σώματα των γυναικών προς την αναπαραγωγή του έθνους

Η μητρότητα και η αναπαραγωγική λειτουργία των σωμάτων (κατά βάση των γυναικών) δεν «απασχολεί» όμως μόνο το Σύνταγμα, αλλά και άλλες πηγές της ελληνικής νομοθεσίας. Στο παρόν λοιπόν μέρος της εργασίας η ανάλυση θα εστιάσει αρχικά στο άρθρο 304 του Ποινικού Κώδικα (Νόμος 4619/2019 ΦΕΚ Α' 95/11.06.2019, όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει) το οποίο τυποποιεί τη διακοπή της κύησης ως ποινικό αδίκημα, και στη συνέχεια, θα μελετηθούν συγκεκριμένες διατάξεις του Αστικού Κώδικα και των νόμων 3305/2006 και 4958/2022, που ρυθμίζουν την ιατρική υποβοήθηση στην αναπαραγωγή (ΙΥΑ). Ο σχολιασμός των διατάξεων του Ποινικού Κώδικα αποτελεί το σημείο εκκίνησης του υποκεφαλαίου, καθώς αναδεικνύει με πιο ευκρινή τρόπο τη θέση αρχής η οποία διακινείται μέσα από τον λόγο του δικαίου σχετικά με τη διαδικασία του «γίνεσθαι μητέρα».

Διακοπή της κύησης. Στο άρθρο 304 του Ποινικού Κώδικα (ΠΚ) η διακοπή της εγκυμοσύνης ορίζεται ως ποινικό αδίκημα. Δεν αποτελεί κύριο στόχο της εργασίας αυτής η νομική ανάλυση της σύγκρουσης του εννόμου αγαθού της αυτοδιάθεσης του σώματος της εγκύου με τη ζωή του εμβρύου, αλλά ο τρόπος με τον οποίο κατασκευάζεται δια του λόγου του νόμου το γυναικείο σώμα, και οι - όχι μόνο σωματικές - ιδιότητες που αποδίδονται στις γυναίκες δια της λογοθέτησης αυτής. Εν προκειμένω, θα μελετηθούν οι περιπτώσεις που ποινικοποιούν τη διακοπή της κύησης, με τη συναίνεση της εγκύου ή από την ίδια την έγκυο. Ειδικότερα, το άρθρο 304 του Ποινικού Κώδικα ορίζει ότι:

2. Όποιος με τη συναίνεση της εγκύου ή των προσώπων που έχουν τη γονική μέριμνα ή επιμέλειά της αν αυτή είναι ανίκανη να συναινέσει, διακόπτει την εγκυμοσύνη της, τιμωρείται με φυλάκιση έως τρία έτη ή χρηματική ποινή και αν

ενεργεί κατ' επάγγελμα, με φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών και χρηματική ποινή. Με την ίδια ποινή, μειωμένη κατά το μέτρο του άρθρου 83, τιμωρείται και όποιος προμηθεύει σε έγκυο τα μέσα για τη διακοπή της εγκυμοσύνης της, εφόσον έγινε τουλάχιστον απόπειρα αυτής.

3. Έγκυος που μετά την εικοστή τέταρτη εβδομάδα της κύησης διακόπτει την εγκυμοσύνη της ή επιτρέπει σε άλλον να την διακόψει τιμωρείται με φυλάκιση έως έξι μήνες ή χρηματική ποινή.

4. Δεν είναι άδικη πράξη η τεχνητή διακοπή της εγκυμοσύνης που ενεργείται από την έγκυο ή με τη συναίνεση των προσώπων που αναφέρονται στην παράγραφο 2 από γιατρό μαιευτήρα γυναικολόγο με τη συμμετοχή αναισθησιολόγου, σε οργανωμένη νοσηλευτική μονάδα, αν συντρέχει μία από τις ακόλουθες περιπτώσεις:

α) Δεν έχουν συμπληρωθεί δώδεκα εβδομάδες εγκυμοσύνης.

β) Η εγκυμοσύνη είναι αποτέλεσμα βιασμού, αποπλάνησης ανήλικης, αιμομιξίας ή κατάχρησης γυναίκας ανίκανης να αντισταθεί και δεν έχουν συμπληρωθεί δεκαεννέα εβδομάδες εγκυμοσύνης.

γ) Έχουν διαπιστωθεί, με τα μέσα προγεννητικής διάγνωσης, ενδείξεις σοβαρής ανωμαλίας του εμβρύου που επάγονται τη γέννηση παθολογικού νεογνού ή υπάρχει αναπότρεπτος κίνδυνος για τη ζωή της εγκύου ή κίνδυνος σοβαρής και διαρκούς βλάβης της σωματικής ή ψυχικής υγείας της. Στην περίπτωση αυτή απαιτείται σχετική βεβαίωση και του κατά περίπτωση αρμόδιου γιατρού.

Από τη διάταξη παρατηρείται ότι κατ' αρχήν η διακοπή της κύησης τυποποιείται ως μία πράξη παράνομη, και μάλιστα εγκληματική, καθώς υπάγεται στον ΠΚ. Και καθώς το ποινικό δίκαιο αποσκοπεί στην ικανοποίηση του δημοσίου συμφέροντος, οι πράξεις ή οι παραλείψεις που λογίζονται ως ποινικά αδικήματα, φέρουν εντονότερη κοινωνική απαξία. «Τα δύο κεντρικά μεγέθη του ποινικού δικαίου, το έγκλημα και η ποινή ... δεν συνιστούν ιδιωτική υπόθεση αλλά αφορούν στο δημόσιο συμφέρον» (Μυλωνόπουλος, 2007, σ. 2-3). Οι γυναίκες καλούνται από τον νόμο να απόσχουν από τη διακοπή της εγκυμοσύνης, γιατί αυτό απαιτεί ο ρόλος τους ως νομοταγών κοινωνιών και ως πολιτών. Δεν πρόκειται απλά για το σώμα τους· πρόκειται για κάτι «σημαντικότερο», το δημόσιο συμφέρον. Αν παραβιάσουν τον

νόμο διακόπτοντας την εγκυμοσύνη τους, εκτοπίζονται στη σφαίρα της εγκληματικότητας, με συνέπεια όχι μόνο την επιβολή των εκ του νόμου προβλεπόμενων ποινών, αλλά και το κοινωνικό και ηθικό στίγμα.

Η σύννομη συμπεριφορά (ο κανόνας) είναι η επιλογή διατήρησης της εγκυμοσύνης, και αν η εγκυμοσύνη διατηρηθεί και περατωθεί, η κατάσταση που ακολουθεί είναι η μητρότητα. Και ενώ η λέξη «μητέρα» δεν αναφέρεται πουθενά στη διάταξη, η παρουσία της μπορεί να συναχθεί εννοιολογικά. Ο τίτλος του ίδιου του ΠΚ 304 «Διακοπή της κύησης» μπορεί να σημαίνει περιφραστικά τη «διακοπή της διαδικασίας του γίνεσθαι μητέρα». Προκύπτει πιθανώς μέσα από την ανάλυση του λόγου του νόμου και σε αυτή την περίπτωση, μία προσπάθεια να συνυφανθεί η μητρότητα με την σύννομη κοινωνική και πολιτική συμπεριφορά.

Μόνο κατ' εξαίρεση, στις περιπτώσεις της παραγράφου 4 του άρθρου 304 αίρεται ο άδικος χαρακτήρας της διακοπής της εγκυμοσύνης. Στις περιπτώσεις αυτές, ο λόγος του νόμου φαίνεται να λαμβάνει υπ' όψιν τη βούληση της γυναίκας αναφορικά με την μη συνέχιση της εγκυμοσύνης της, αλλά υπό προϋποθέσεις. Αρχικά, η διακοπή της κύησης δεν είναι παράνομη αν διενεργείται «από γιατρό μαιευτήρα γυναικολόγο με τη συμμετοχή αναισθησιολόγου, σε οργανωμένη νοσηλευτική μονάδα». Ο δικαιικός λόγος απαιτεί εδώ την εγγύηση του λόγου της επιστήμης της ιατρικής, η οποία μάλιστα ασκείται σε κατάλληλα οργανωμένους χώρους. Την ίδια στιγμή, η νομιμότητα της διακοπής της κύησης συναρτάται κατά βάση με την παρέλευση συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος. Αν παρέλθει αυτό το διάστημα, και διακοπεί η εγκυμοσύνη, η διακοπή θεωρείται εγκληματική πράξη. Η γυναίκα, ακόμα και σε περίπτωση που η εγκυμοσύνη οφείλεται σε βιασμό, αποπλάνηση ανήλικης, αιμομιξία ή καταχρηστική συμπεριφορά, οφείλει σύμφωνα με τη διατύπωση του νόμου, να λάβει εντός αυστηρά ορισμένου χρόνου (19 εβδομάδες), την απόφασή της αν επιθυμεί ή όχι να διακόψει την κύηση. Διαγράφεται ένα παράδειγμα γυναίκας που (πρέπει να μπορεί να) είναι σε θέση να επεξεργαστεί με ψυχραιμία και απόσταση την κακοποίησή της, και να λάβει εντός μετρημένου χρόνου την απόφαση αν επιθυμεί να συνεχίσει ή να διακόψει την εγκυμοσύνη της.

Αντίθετα, ο νόμος δεν θέτει χρονικές προϋποθέσεις για τη διακοπή της κύησης, στην περίπτωση γ' της παραγράφου 4. Το χρονικά απροϋπόθετο της

διακοπής της κύησης σε αυτή την περίπτωση συνυπογράφεται και πάλι -εδώ στην κυριολεξία- από τον «αρμόδιο ιατρό». Ειδικότερα, αν ιατρικοί έλεγχοι προβλέπουν «τη γέννηση παθολογικού νεογνού» τότε η διακοπή της κύησης μπορεί να γίνει οποτεδήποτε. Εδώ, αναδύεται ίσως, η στόχευση του δικαίου για την παραγωγή υγιών παιδιών - μελλοντικών Ελλήνων πολιτών· η αναπαραγωγή που φαίνεται να «αξίζει» είναι αυτή που εγγυάται τη συνέχεια και την ευρωστία του ελληνικού έθνους.

Το ίδιο ισχύει, δηλαδή αίρεται το άδικο της διακοπής της κύησης, αν τίθεται σε κίνδυνο η ζωή της εγκύου ή η σωματική ή η ψυχική της υγεία. Η φρασεολογία του νόμου αναφορικά με το επίπεδο διακινδύνευσης της υγείας της εγκύου, το οποίο δικαιολογεί τη διακοπή της κύησης είναι χαρακτηριστική. Δεν αρκεί οποιοσδήποτε κίνδυνος· ο κίνδυνος για τη ζωή της εγκύου πρέπει να είναι «αναπότρεπτος». Παρόμοια, η σωματική ή ψυχική βλάβη της εγκύου πρέπει να είναι «σοβαρή» και «διαρκής». Τα πολύ υψηλά όρια σοβαρότητας του κινδύνου της υγείας της εγκύου που μπορούν να άρουν τον άδικο χαρακτήρα της διακοπής της κύησης, ταυτόχρονα με την άρση του αδικού, εξαίρουν την μητρότητα ως έναν πολύ σημαντικό ρόλο, η μη εκπλήρωση του οποίου δικαιολογείται μόνο αν διακυβεύεται σοβαρά η ζωή και η υγεία της γυναίκας.

Συνεπώς, στον Ποινικό Κώδικα, ο λόγος του νόμου ρυθμίζει το γυναικείο σώμα, με τρόπους που υπογραμμίζουν την αναπαραγωγική του λειτουργία, καθιστώντας την κατά κάποιον τρόπο υποχρεωτική. Από την ανάγνωση του ΠΚ 304, προκύπτει σαφώς η θέση αρχής του δικαίου· η διακοπή της κύησης, η διακοπή του γίνεσθαι μητέρα είναι εξ' ορισμού παράνομη. Μάλιστα δεν παραβιάζει οποιοδήποτε κανόνα, αλλά συγκεκριμένα έναν κανόνα του Ποινικού Κώδικά, έναν κανόνα δημοσίας (ελληνικής) τάξης, με την παρανομία που προκύπτει να κατηγοριοποιείται στην τάξη του εγκληματικού. Αυτό επηρεάζει με τη σειρά του την εννοιοδότηση της γυναίκας ως πολιτικού υποκειμένου, καθώς μία εγκληματική-παραβατική συμπεριφορά υπονοεί ότι η πολιτικοποίηση -το γίνεσθαι πολίτης που τηρεί την εθνική νομοθεσία- της γυναίκας που διακόπτει την κύησή της, έχει κάπου αποτύχει.

Ιατρικώς Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή. Σε παρόμοια κατεύθυνση που συνδέει την αναπαραγωγική λειτουργία των σωμάτων των γυναικών με την πολιτική

και την εθνική ιδιότητα αρθρώνεται και ο λόγος συγκεκριμένων διατάξεων του Αστικού Κώδικα και των νόμων 3305/2006 και 4958/2022, που ρυθμίζουν την ιατρική υποβοήθηση στην αναπαραγωγή (ΙΥΑ). Η ανάλυση δε θα ακολουθήσει τον σχολιασμό κάθε νομοθετήματος αυτοτελώς και αποκομμένου από τα υπόλοιπα συναφή, ούτε σύμφωνα με την αυστηρώς κατά σειρά κατανομή των άρθρων στα ανωτέρω δικαιικά κείμενα· θα προτιμηθεί μία συνδυαστική ανάλυση συγκεκριμένων διατάξεων και από τα τρία αυτά νομοθετήματα σύμφωνα με νοηματική αλληλουχία, ανάλογα δηλαδή με τις θεματικές που αναδύονται σχετικά με τη δια του λόγου παραγωγή του (γυναικείου) σώματος, και εξειδικεύονται στις επιμέρους υποενότητες.

Διατυπώνοντας ορισμούς. Αντλώντας από τη συνήθη δομή των νόμων, των οποίων συχνά οι αρχικές διατάξεις παραθέτουν ορισμούς εννοιών, η ανάλυση της υποενότητας αυτής θα ξεκινήσει ομοίως, με την μελέτη κάποιων ορισμών των υπό εξέταση νόμων. Οι ορισμοί που δίνονται από το δίκαιο έχουν βαρύνοντα ρόλο, καθώς έχουν γενική ισχύ, και μάλιστα δεσμευτική. Ως αποτέλεσμα επηρεάζουν -ή μάλλον διαμορφώνουν υποχρεωτικά- τον τρόπο θέασης των καταστάσεων που (περι)ορίζουν. Πώς ορίζει ο νόμος την ιατρική υποβοήθηση στην αναπαραγωγή; Η παράγραφος 1 του άρθρου 3 (που τιτλοφορείται «Ορισμοί») του Ν. 3305/2005 έχει ως εξής. «Ιατρικώς υποβοηθούμενη αναπαραγωγή (Ι.Υ.Α.): κάθε περίπτωση κυοφορίας και τεκνοποίησης που επιτυγχάνεται με μεθόδους άλλες πλην της φυσιολογικής ένωσης άνδρα και γυναίκας και οι οποίες εφαρμόζονται σε ειδικά οργανωμένες μονάδες ιατρικώς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής (Μ.Ι.Υ.Α.)». Η αρχική εντύπωση που δίνεται από την ανάγνωση του ορισμού αυτού είναι ριζοσπαστική, με την έννοια ότι φαίνεται να κάμπτεται ο κανόνας των βιολογικών δεσμών για την δημιουργία οικογένειας (δυτικός βιολογισμός). Ωστόσο, ο ριζοσπαστικός χαρακτήρας της διάταξης συνυπάρχει και αναιρείται σε έναν βαθμό, από την εκφορά λόγων περί «φυσιολογικής ένωσης άνδρα και γυναίκα». Ήδη δηλαδή από τον εισαγωγικό ορισμό της ΙΥΑ αναδύεται μία έμφυλη και ετεροκανονική αντίληψη του δικαίου για τον «φυσιολογικό» προορισμό των σωμάτων. Ο «φυσιολογικός» αυτός προορισμός συνίσταται στην ένωση του ανδρικού με το γυναικείο σώμα. Ένωση ομόφυλων σωμάτων ή σωμάτων που δεν εντάσσονται στο έμφυλο φάσμα άρρεν-θήλυ δε νοείται καν από τον λόγο του δικαίου.

Το άρθρο 3 του Ν. 3305/2005 συνεχίζει να ορίζει το πεδίο της ΙΥΑ, αναφερόμενο με λεπτομέρεια στο ανθρώπινο σώμα, το οποίο αναλύεται από τις διατάξεις του νόμου επιμεριζόμενο στα όργανα και τα κύτταρά του. Ωάρια, σπερματοζωάρια, ζυγωτά, και όργανα του γυναικείου σώματος που έχουν ταυτιστεί με την αναπαραγωγή, όπως η σάλπιγγα και η μήτρα, απαντώνται συχνά σε αυτές τις διατάξεις, με τον λόγο του δικαίου να ομοιάζει σε ορισμένα σημεία με λόγο των «θετικών» επιστημών της ιατρικής και της βιολογίας. Αναδύεται για ακόμα μία φορά το ενδιαφέρον της βιοεξουσίας -εν προκειμένω με την μορφή της εκνομίκευσης- για το ανθρώπινο σώμα και τις βιολογικές του λειτουργίες. Ενδεικτικά: ...

2. Γεννητικά κύτταρα: κύτταρα με τα οποία επιτυγχάνεται η αναπαραγωγή και τα οποία μπορεί να είναι ανώριμα ή ώριμα.
3. Γαμέτες: τα ώριμα απλοειδή γεννητικά κύτταρα, δηλαδή το σπερματοζωάριο του άνδρα και το ωοκύτταρο (ωάριο) της γυναίκας.
4. Γονιμοποίηση: η διεργασία συγχωνεύσεως των γαμετών, η οποία αρχίζει με τη διείσδυση ή την εισαγωγή του σπερματοζωαρίου στο ωοκύτταρο και ολοκληρώνεται με τη δημιουργία του ζυγώτη.
5. Ζυγώτης: το ωοκύτταρο από τη γονιμοποίηση μέχρι και τη σύντηξη των δύο απλοειδών πυρήνων.
6. Γονιμοποιημένο ωάριο: το ωοκύτταρο μετά τη διείσδυση ή την εισαγωγή του σπερματοζωαρίου.
7. Τεχνητή σπερματέγχυση: η εισαγωγή σπερματοζωαρίων στο γυναικείο γεννητικό σύστημα με οποιονδήποτε τρόπο εκτός από τη γενετήσια επαφή. Διακρίνεται σε ομόλογη, όταν χρησιμοποιούνται σπερματοζωάρια του συζύγου ή συντρόφου, και ετερόλογη, όταν χρησιμοποιούνται σπερματοζωάρια τρίτου δότη.
8. Εξωσωματική γονιμοποίηση και μεταφορά γονιμοποιημένων ωαρίων: η εκτός του σώματος της γυναίκας γονιμοποίηση ωαρίων που έχουν ληφθεί από αυτήν επεμβατικά και η μεταφορά ενός ή περισσότερων γονιμοποιημένων ωαρίων στην ενδομήτρια κοιλότητα της ίδιας ή άλλης γυναίκας...
10. Ενδοσαλπινγική μεταφορά γαμετών: η μεταφορά γαμετών (ωαρίων και σπερματοζωαρίων) στη σάλπιγγα.
11. Ενδοσαλπινγική μεταφορά γονιμοποιημένων ωαρίων: η μεταφορά γονιμοποιημένων ωαρίων στη σάλπιγγα.
12. Ενδοωαριακή έγχυση σπερματοζωαρίου: η εισαγωγή ενός σπερματοζωαρίου εντός του ωοκυττάρου επεμβατικά, με μικροχειρισμό.
13. Κρυσσυντήρηση: η συντήρηση σε υγροποιημένο άζωτο γεννητικού υλικού, δηλαδή ορχικού ή ωοθηκικού ιστού, σπέρματος, γεννητικών κυττάρων και γονιμοποιημένων ωαρίων.

14. Υποβοηθούμενη εκκόλαψη: η διάνοιξη οπής επεμβατικά με μικροχειρισμό στη διαφανή ζώνη του γονιμοποιημένου ωαρίου.

15. Προεμφυτευτικός γενετικός έλεγχος: η αφαίρεση επεμβατικά με μικροχειρισμό πολικών σωματίων ή κυττάρων του γονιμοποιημένου ωαρίου προ της μεταφοράς, προκειμένου αυτά να αναλυθούν γενετικά.

Ο νόμος ορίζει και εστιάζει λοιπόν -σχεδόν μικροσκοπικά- στο ανθρώπινο σώμα, και την αναπαραγωγική του λειτουργία. Στη συνέχεια της ανάλυσης, θα υποστηριχθεί ότι η εστίαση αυτή του λόγου του νόμου δεν αφορά βέβαια γενικά και αφηρημένα κάθε ανθρώπινο σώμα, αλλά κατά βάση το γυναικείο σώμα.

Η επιθυμία αναπαραγωγής της γυναίκας σε προτεραιότητα. Το άρθρο ΑΚ 1455 ορίζει για την ιατρική υποβοήθηση στην αναπαραγωγή ότι «... Η υποβοήθηση αυτή επιτρέπεται μέχρι την ηλικία φυσικής ικανότητας αναπαραγωγής του υποβοηθούμενου προσώπου». Η διάταξη αυτή, που είναι η πρώτη ανάμεσα σε αυτές που απαρτίζουν το τμήμα του ΑΚ, το οποίο τιτλοφορείται «Ιατρική Υποβοήθηση στην Ανθρώπινη Αναπαραγωγή» φαίνεται να είναι ουδέτερη, χωρίς να κάνει διακρίσεις στη βάση του φύλου, μιλώντας για την αναπαραγωγή όχι της γυναίκας ή του άνδρα, αλλά για την αναπαραγωγή του «υποβοηθούμενου προσώπου». Ωστόσο, αυτή η άφυλη εκκίνηση του τμήματος του ΑΚ που ρυθμίζει την ιατρική υποβοήθηση στην αναπαραγωγή είναι μόνο φαινομενική, καθώς στη συνέχεια αναδύονται λόγοι που ρυθμίζουν κατά προτεραιότητα, μόνο μία διάσταση της γονεϊκότητας, την μητρότητα. Ομοίως, χωρίς μνεία στο φύλο αρθρώνεται και ο λόγος του πρώτου άρθρου με τίτλο «Γενικές αρχές» του Ν. 3305/2005, το οποίο έχει ως εξής:

Οι μέθοδοι της ιατρικώς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής (Ι.Υ.Α.) εφαρμόζονται με τρόπο που εξασφαλίζει τον σεβασμό της ελευθερίας του ατόμου και του δικαιώματος της προσωπικότητας και την ικανοποίηση της επιθυμίας για απόκτηση απογόνων, με βάση τα δεδομένα της ιατρικής και της βιολογίας, καθώς και τις αρχές της βιοηθικής.

Ωστόσο, αυτή η «επιθυμία για απόκτηση απογόνων», η οποία ενδιαφέρει το δίκαιο και μετατρέπεται σε έννομο αγαθό, υπογραμμίζεται ως η επιθυμία όχι γενικά και αφηρημένα «του ατόμου», αλλά της γυναίκας. Χαρακτηριστική είναι η παράγραφος 1 του άρθρου 1 του Ν. 4958/2022, η οποία θα σχολιαστεί εκτενέστερα στη συνέχεια, που αναφέρει αρχικά ότι « Σκοπός του Μέρους Β' είναι η διαμόρφωση ενός δικαιικού πλαισίου ικανού να ανταποκριθεί στις σύγχρονες κοινωνικές απαιτήσεις για ιατρική υποβοήθηση στην τεκνοποιία, η προάσπιση των δικαιωμάτων

των γυναικών...». Η διάταξη αυτή συνδέει ρητά την ιατρική υποβοήθηση στην αναπαραγωγή με την «προάσπιση των δικαιωμάτων των γυναικών». Η αναπαραγωγή -η «τεκνοποιία» για την ακρίβεια- κατασκευάζεται δια του λόγου του δικαίου ως «γυναικεία υπόθεση», και μάλιστα ως γυναικεία υπόθεση που πρέπει να τύχει προάσπισης (γιατί απειλείται;). Πρόκειται για έναν ακόμα λόγο που αναγνωρίζει ότι οι γυναίκες έχουν πρόσβαση σε δικαιώματα -μόνο- επειδή είναι εν δυνάμει μητέρες.

Αλλά δεν είναι μόνο η διάταξη αυτή που συσχετίζει την αναπαραγωγή με τα σώματα των γυναικών. Παρατηρούνται και άλλα άρθρα τα οποία παρουσιάζουν δια του λόγου την αναπαραγωγή ως γυναικεία λειτουργία, με τρόπο λιγότερο άμεσο και σαφή όπως η προηγούμενη διάταξη. Ειδικότερα, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου ΑΚ 1456:

Κάθε ιατρική πράξη που αποβλέπει στην υποβοήθηση της ανθρώπινης αναπαραγωγής, σύμφωνα με τους όρους του προηγούμενου άρθρου, διενεργείται με την έγγραφη συναίνεση των προσώπων που επιθυμούν να αποκτήσουν τέκνο. Αν η υποβοήθηση αφορά άγαμη γυναίκα, η συναίνεση αυτής και, εφόσον συντρέχει περίπτωση ελεύθερης ένωσης, του άνδρα με τον οποίο συζεί παρέχεται με συμβολαιογραφικό έγγραφο.

Παρόμοια, το άρθρο ΑΚ 1457 αναφέρει ότι «Η τεχνητή γονιμοποίηση μετά το θάνατο του συζύγου ή του άνδρα με τον οποίο η γυναίκα συζούσε σε ελεύθερη ένωση επιτρέπεται με δικαστική άδεια...». Είναι χαρακτηριστικό ότι με το άρθρο ΑΚ 1456 δίνεται η δυνατότητα σε μία γυναίκα άγαμη, είτε είναι μόνη είτε συζεί σε ελεύθερη ένωση με άλλον άνδρα, να αποκτήσει τέκνα με τις μεθόδους της ιατρικής υποβοήθησης στην αναπαραγωγή. Μάλιστα το άρθρο ΑΚ 1457 δίνει τη δυνατότητα σε μία γυναίκα να αποκτήσει τέκνα μέσω της αξιοποίησης των μεθόδων της ΙΥΑ ακόμα και μετά τον θάνατο του συζύγου της ή του άνδρα με τον οποίο συμβίωνε σε ελεύθερη ένωση. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν ισχύει για έναν άνδρα που είναι άγαμος ή συζεί σε ελεύθερη ένωση με μία γυναίκα. Δεν έχει δια του νόμου ένας άνδρας δικαίωμα να αποκτήσει τέκνα με τις μεθόδους της ΙΥΑ, εάν το επιθυμεί. Δικαίωμα στην ιατρική υποβοήθηση δεν έχουν ούτε τα ομόφυλα ζευγάρια, ή άλλες μορφές συντροφικότητας. Κατασκευάζεται συνεπώς μέσα από τον λόγο -και τη σιωπή- του νόμου η έννοια της γονεϊκότητας με συγκεκριμένο τρόπο που ενισχύει και νομιμοποιεί κυριολεκτικά, την κανονιστική ετεροφυλοφιλία καθώς και παγιωμένες αντιλήψεις για τους ρόλους του άνδρα και της γυναίκας. Αυτή η «επιθυμία

απόκτησης απογόνων», η επιθυμία γονεϊκότητας που φαινομενικά αφορά κάθε φυσικό πρόσωπο, αναφέρεται εν τέλει στην επιθυμία της γυναίκας να γίνει μητέρα.

Παράλληλα, το άρθρο ΑΚ 1458 αναφέρει ότι:

Η μεταφορά στο σώμα άλλης γυναίκας γονιμοποιημένων ωαρίων, ξένων προς την ιδίαν, και η κυοφορία από αυτήν επιτρέπεται με δικαστική άδεια που παρέχεται πριν από τη μεταφορά, εφόσον υπάρχει έγγραφη και χωρίς αντάλλαγμα συμφωνία των προσώπων που επιδιώκουν να αποκτήσουν τέκνο και της γυναίκας που θα κυοφορήσει, καθώς και του συζύγου της, αν αυτή είναι έγγαμη. Η δικαστική άδεια παρέχεται ύστερα από αίτηση της γυναίκας που επιθυμεί να αποκτήσει τέκνο, εφόσον αποδεικνύεται ότι αυτή είναι ιατρικώς αδύνατο να κυοφορήσει και ότι η γυναίκα που προσφέρεται να κυοφορήσει είναι, εν όψει της κατάστασης της υγείας της, κατάλληλη για κυοφορία.

Στο άρθρο αυτό ρυθμίζεται η μέθοδος της λεγόμενης παρένθετης μητρότητας. Είναι χαρακτηριστικό ότι την δικαστική άδεια που απαιτείται να εκδοθεί προκειμένου να επιτραπεί η μέθοδος της παρένθετης μητρότητας, ο νόμος ορίζει ότι πρέπει να την αιτηθεί «η γυναίκα που επιθυμεί να αποκτήσει τέκνο». Ιδιαίτερη σημασία επίσης αποκτά το ότι η γυναίκα που θα κυοφορήσει (παρένθετη μητέρα) σύμφωνα, με τη ρύθμιση του νόμου, θα το κάνει «χωρίς αντάλλαγμα». Η ανιδιοτελής επιθυμία για την κυοφορία ενός τέκνου, το οποίο εν τέλει θα λογιστεί ως τέκνο άλλης γυναίκας, φυσικοποιεί την μητρότητα και ιδιαίτερα την κυοφορία, προσδίδοντάς της ίσως και μία υπερβατική-μεταφυσική διάσταση. Είναι τόσο αυτονόητη η επιθυμία μίας γυναίκας να κυοφορήσει, που τίθεται στη διαδικασία της κυοφορίας χωρίς αντάλλαγμα, σαν δώρο σε άλλη γυναίκα. Την ίδια στιγμή, φαίνεται να παράγεται δια του λόγου του νόμου εξ αντιδιαστολής, ένα αντι-πρότυπο γυναίκας. Πρόκειται για τη γυναίκα κυοφόρο ένεκα χρηματικού ανταλλάγματος, που θα δεχόταν «ψυχρά» να κυοφορήσει για ιδιοτελείς σκοπούς. Παράλληλα, η επιλογή της ρύθμισης της παρένθετης κύησης ως «δώρου» υπονοεί ότι η διαδικασία της κυοφορίας δεν υπάγεται σε περιορισμούς που σχετίζονται με την τάξη. Διαμορφώνεται ένα παράδειγμα γυναίκας ανεπηρέαστο από ταξικές-οικονομικές συνθήκες, η οποία «φυσικά και» θα κυοφορήσει άνευ ανταλλάγματος, χάριν μίας άλλης γυναίκας.

Προκύπτει λοιπόν ότι ο λόγος του δικαίου επικυρώνει κυρίαρχα αφηγήματα έμφυλης (γυναικείας) και ετεροκανονικής υποκειμενικότητας. Παρά τις δηλώσεις του νόμου ότι η τεχνητή υποβοήθηση στην αναπαραγωγή αφορά τα φυσικά πρόσωπα και τα άτομα, γενικά και αόριστα, παρατηρείται ότι ο λόγος και η σιωπή του

αναπαράγουν ειδικά και συγκεκριμένα τη γυναίκα ως γονέα-μητέρα, νοσηματοδοτώντας με αυτόν τον τρόπο την μητρότητα ως κατάσταση φυσικοποιημένη.

Η επιθυμία της γυναίκας σε δεύτερη μοίρα. Και ενώ τίθεται ως άξια προστασίας «η επιθυμία απόκτησης απογόνων» (άρθρο 1 του Ν. 3305/2005), ως αυτονόητη η επιθυμία της γυναίκας για τεκνοποίηση, η επιθυμία αυτή περιορίζεται όταν αναδύονται οι επιθυμίες ενός ζευγαριού ή του συντρόφου ή του συζύγου της γυναίκας. Παράλληλα, εμφανίζονται και άλλες καταστάσεις οι οποίες τυγχάνουν έννομης κατοχύρωσης, και άλλες προτεραιότητες εθνικού και οικονομικού χαρακτήρα που δικαιολογούν τη ρύθμιση της ιατρικής υποβοήθησης στην αναπαραγωγή.

Χαρακτηριστικά, το εδάφιο α' του ΑΚ 1455 ορίζει ότι:

Η ιατρική υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή (τεχνητή γονιμοποίηση) επιτρέπεται μόνο για να αντιμετωπίζεται η αδυναμία απόκτησης τέκνων με φυσικό τρόπο ή για να αποφεύγεται η μετάδοση στο τέκνο σοβαρής ασθένειας ή για να διατηρείται η γονιμότητα, ανεξάρτητα από την ύπαρξη ιατρικής αναγκαιότητας.

Και ενώ η διατύπωση ξεκινά με τρόπο που προϋποθέτει, με τη χρήση της λέξης «μόνο», για μία και μοναδική προϋπόθεση υπό την οποία επιτρέπεται η ΙΥΑ, ακολουθούν εν τέλει τρεις όροι. Οι δύο πρώτες προϋποθέσεις σχετίζονται με ιατρικούς λόγους, και επιτρέπουν την ΙΥΑ σε περίπτωση βιολογικής αδυναμίας αναπαραγωγής, και προκειμένου να αποφευχθεί η μετάδοση σοβαρής ασθένειας στο τέκνο. Ωστόσο, η τρίτη προϋπόθεση, η «διατήρηση της γονιμότητας», αρθρώνεται με τρόπο που αναιρεί τις προηγούμενες δύο προϋποθέσεις· κατά λέξη, «ανεξάρτητα από την ύπαρξη ιατρικής αναγκαιότητας». Εμφανίζεται εδώ ο λόγος του δικαίου να πέφτει σε αντιφάσεις και να αυτοαναιρείται, τη στιγμή που κατασκευάζει ως άξια έννομης προστασίας την κατάσταση της γονιμότητας, υπονοώντας με αυτόν τον τρόπο ότι η γονιμότητα «κινδυνεύει» και αυτό είναι πρόβλημα. Ενδεχομένως, ο σκοπός της διατήρησης της γονιμότητας να έχει ως έρεισμα την αντίληψη ότι τα χαμηλά ποσοστά γεννήσεων στην Ελλάδα είναι πρόβλημα, να συνδέεται δηλαδή με το λεγόμενο «δημογραφικό» εθνικό ζήτημα.

Παράλληλα, το αμέσως επόμενο άρθρο, το άρθρο ΑΚ 1456, για το οποίο σχολιάστηκε νωρίτερα ότι επιτρέπει σε μία «μόνη» γυναίκα να αξιοποιήσει τις μεθόδους ΙΥΑ, αναφέρει :

Κάθε ιατρική πράξη που αποβλέπει στην υποβοήθηση της ανθρώπινης αναπαραγωγής, σύμφωνα με τους όρους του προηγούμενου άρθρου, διενεργείται με την έγγραφη συναίνεση των προσώπων που επιθυμούν να αποκτήσουν τέκνο. Αν η υποβοήθηση αφορά άγαμη γυναίκα, η συναίνεση αυτής και, εφόσον συντρέχει περίπτωση ελεύθερης ένωσης, του άνδρα με τον οποίο συζεί παρέχεται με συμβολαιογραφικό έγγραφο.

Ενώ δηλαδή, προκειμένου ένα (ετερόφυλο) ζευγάρι που έχει τελέσει γάμο ή σύμφωνο συμβίωσης⁶, να αξιοποιήσει μεθόδους ιατρικώς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, ο νόμος αρκείται στη σύνταξη και την υπογραφή από τα μέρη ενός απλού ιδιωτικού συμφωνητικού εγγράφου, στην περίπτωση άγαμης γυναίκας, απαιτείται η σύνταξη ενός συμβολαιογραφικού εγγράφου, το οποίο είναι ένα έγγραφο με αυξημένη τυπική ισχύ.⁷ Αναδύεται έτσι, η βούληση του είδους υποκειμένου «γυναίκα εκτός γάμου ή συμφώνου συμβίωσης» λιγότερο αξιόπιστη από τη βούληση της «γυναίκας εντός γάμου ή συμφώνου συμβίωσης» ή ακόμα και του συλλογικότερου υποκειμένου «έγγαμο ζευγάρι» ή «ζευγάρι που έχει συνάψει σύμφωνο συμβίωσης». Η ανάγκη κατάρτισης συμβολαιογραφικού εγγράφου στην πρώτη περίπτωση καταδεικνύει μια έλλειψη πληρότητας στην ιδιότητα του προσώπου για την γυναίκα που δεν έχει συνάψει γάμο ή σύμφωνο, ενώ αναδύεται μια σαφής ιεραρχία η οποία την τοποθετεί σε κατώτερη θέση συγκριτικά με την

⁶ Η ελεύθερη ένωση διαφέρει από την ένωση με σύμφωνο συμβίωσης. Το τελευταίο είναι μορφή ελεύθερης ένωσης, ρυθμιζόμενη όμως από το δίκαιο. Σύμφωνα με το άρθρο 12 του Ν.4356/2015 «Άλλες διατάξεις νόμων που αφορούν αξιώσεις των συζύγων μεταξύ τους, καθώς και αξιώσεις, παροχές και προνόμια έναντι τρίτων ή έναντι του Δημοσίου εφαρμόζονται αναλόγως και στα μέρη του συμφώνου, εφόσον δεν υπάρχει διαφορετική ειδική ρύθμιση στον παρόντα ή άλλο νόμο». Συνεπώς οι διατάξεις της ανωτέρω νομοθεσίας που αναφέρουν το έγγαμο ετερόφυλο ζεύγος, εφαρμόζονται αναλόγως και στο ετερόφυλο ζεύγος που έχει συνάψει σύμφωνο συμβίωσης. Να σημειωθεί ότι βάσει του νομικού πλαισίου που ίσχυε κατά την ημερομηνία κατάθεσης της διπλωματικής, ομόφυλα ζευγάρια μπορούσαν να συνάψουν σύμφωνο συμβίωσης, αλλά όχι να αποκτήσουν τέκνα.

⁷ «Το ιδιωτικό έγγραφο αποτελεί τον απλούστερο τύπο. Όπου ο νόμος δεν απαιτεί ειδικώς άλλον τύπο, αρκεί το ιδιωτικό έγγραφο» (Γεωργιάδης, 2012β, σ.429). Το συμβολαιογραφικό έγγραφο συνήθως προβλέπεται δια του νόμου σε συμβάσεις αυξημένης σημασίας. Όπως επισημαίνει ο Γεωργιάδης (2012α, σ.346) η πρόβλεψη του συμβολαιογραφικού τύπου έχει ως σκοπό, «από τη μια μεριά να προστατεύσει τους συμβαλλόμενους ... από απερισκεπτες αποφάσεις και από την άλλη να εξασφαλίσει βεβαιότητα και σαφήνεια του περιεχομένου των συμβάσεων και του επιδιωκόμενου με αυτούς αποτελέσματος, για χάρη της ασφάλειας των συναλλαγών».

έγγαμη ή συμβία (μόνο στα πλαίσια συμφώνου συμβίωσης και όχι ελεύθερης ένωσης) γυναίκα.

Ομοίως, η παράγραφος 2 του άρθρου 13 του Ν. 3305/2005, που ρυθμίζει ειδικότερα την μέθοδο της παρένθετης μητρότητας, ορίζει ότι «Η γυναίκα που πρόκειται να κυοφορήσει υποβάλλεται στις ιατρικές εξετάσεις του άρθρου 4 και σε ενδελεχή ψυχολογική αξιολόγηση». Και ενώ, όπως αναλύθηκε ανωτέρω, ο λόγος του νόμου φαίνεται να φυσικοποιεί την επιθυμία της παρένθετης μητέρας να κυοφορήσει για λογαριασμό μίας άλλης γυναίκας -είναι μάλιστα τόσο αυτονόητη, και αναγκαία για τη γυναίκα η πράξη της κυοφορίας που προβαίνει σε αυτή χωρίς αντάλλαγμα- σε αυτό το σημείο ο νόμος, παρουσιάζεται επιφυλακτικός απέναντι στην βούληση αυτή. Δεν αρκεί δηλαδή η γυναίκα που πρόκειται να κυοφορήσει να υποβληθεί στις γενικά απαιτούμενες ιατρικές εξετάσεις που ορίζει η παράγραφος 2 του άρθρου 4 του Ν. 3305/2005, αλλά πρέπει πρόσθετα να αξιολογηθεί υπό το πρίσμα της επιστήμης της ψυχολογίας, και μάλιστα με τρόπο «ενδελεχή».⁸ Η υπεισέλευση στη διαδικασία της κυοφορίας παράγεται δια του λόγου του νόμου λοιπόν ως κάτι «φυσικό» το οποίο η γυναίκα αυτονόητα επιλέγει, ιδέα που ενισχύεται από την παρουσίαση της κυοφορίας ως «δώρου». Ταυτόχρονα όμως σα να μην είναι και τόσο «φυσική» και αυτονόητη η επιθυμία μίας γυναίκας να κυοφορήσει χάριν άλλης γυναίκας, δεδομένου ότι απαιτείται να επικυρωθεί από εκτίμηση ψυχολόγου.

Παρομοίως, από την ανάγνωση του ΑΚ 1458 το οποίο αναφέρεται επίσης στην παρένθετη μητρότητα, προκύπτει ότι αν μία έγγαμη γυναίκα επιθυμεί να γίνει παρένθετη μητέρα και να κυοφορήσει για λογαριασμό άλλης γυναίκας, απαιτείται η συναίνεση του συζύγου της. Δεν αρκεί λοιπόν εδώ η βούληση της γυναίκας και μόνο. Απαιτείται να συμφωνήσει και ο σύζυγός της για την κυοφορία της. Αντίστοιχα, σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρο 8 του Ν. 3305/2005: «Σε περίπτωση διάθεσης γονιμοποιημένων ωαρίων, όταν οι δότριες είναι έγγαμες ή συζούν σε ελεύθερη ένωση απαιτείται και η έγγραφη συναίνεση του συζύγου ή συντρόφου». Η

⁸ Το άρθρο 4 του Ν. 3305/2005 ορίζει τις προϋποθέσεις εφαρμογής των μεθόδων ΙΥΑ, και αναφέρει στην παράγραφο 2 πως «Πριν από την υποβολή σε μεθόδους Ι.Υ.Α. διενεργείται υποχρεωτικός έλεγχος ιδίως για τους ιούς της ανθρώπινης ανοσοανεπάρκειας (HIV1, HIV2), ηπατίτιδα Β και C και σύφιλη.

διάταξη αυτή αφορά όχι γυναίκες που επιθυμούν να αποκτήσουν τέκνα με την προσφυγή στην ΙΥΑ (όπως οι ΑΚ 1456-1457), αλλά τις γυναίκες δότριες που διαθέτουν το γεννητικό τους υλικό. Ακόμα δηλαδή και για να διαθέσει το γονιμοποιημένο γεννητικό της υλικό μία γυναίκα, αν αυτή έχει δεσμό με κάποιον άνδρα -είτε ο δεσμός αυτός έχει λάβει τη θεσμικά αναγνωρισμένη μορφή του γάμου (ή του συμφώνου συμβίωσης), είτε συνίσταται σε ελεύθερη ένωση- απαιτείται ο άνδρας αυτός να συναινέσει εγγράφως στη διάθεση.

Ο λόγος του δικαίου δηλαδή φυσικοποιεί μεν την επιθυμία της γυναίκας για αναπαραγωγή, και της δίνει το δικαίωμα, όπως αναλύθηκε ανωτέρω, να τεκνοποιήσει ακόμα και αν είναι «μόνη», να δωρίσει το γενετικό της υλικό και να κυφορήσει για λογαριασμό κάποιας άλλης γυναίκας. Ωστόσο, ανά σημεία, ιδίως όταν αναδύεται ταυτόχρονα ο σύντροφος/σύζυγος, τίθεται σε αμφισβήτηση η βούληση της γυναίκας να συμμετάσχει στη διαδικασίες της ΙΥΑ, ή αναδεικνύεται ως πιο αδύναμη ποιότητα, και απαιτούνται αυστηρότερα κριτήρια για την επικύρωσή της, είτε αυτά είναι τυπικά, όπως η βεβαίωση της δήλωσής της από συμβολαιογράφο, η συναίνεση του συζύγου/συντρόφου, είτε είναι επιστημονικά, όπως μία εκτίμηση ψυχολόγου. Και καθώς τονίζεται η ανάγκη να ελέγχεται η απόφαση της γυναίκας για συμμετοχή σε διαδικασίες ΙΥΑ, τίθεται σε αμφισβήτηση γενικότερα η αξία της βούλησής της, κάτι που με τη σειρά του επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο η γυναίκα νοείται ως πολιτικό υποκείμενο.

Χαρακτηριστική είναι και η παράγραφος 1 του άρθρου 1 του Ν. 4958/2022, που σχολιάστηκε σύντομα προηγουμένως:

Σκοπός του Μέρους Β' είναι η διαμόρφωση ενός δικαιικού πλαισίου ικανού να ανταποκριθεί στις σύγχρονες κοινωνικές απαιτήσεις για ιατρική υποβοήθηση στην τεκνοποιία, η προάσπιση των δικαιωμάτων των γυναικών, αλλά και ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, όπως οι οροθετικοί, που προσφεύγουν σε μεθόδους ιατρικώς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, και, επικουρικά, η συμβολή στην αντιμετώπιση του προβλήματος της υπογεννητικότητας στη χώρα μέσω της υποστήριξης και διευκόλυνσης του πληθυσμού στη διαδικασία της ιατρικώς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, σύμφωνα με τα διεθνή επιστημονικά δεδομένα, τον σύγχρονο τρόπο ζωής και τις σημερινές συνθήκες διαβίωσης, καθώς και η ενίσχυση της οικονομίας μέσω του ιατρικού τουρισμού.

Το άρθρο αυτό αναφέρεται στο μέρος Β' του Ν. 4958/2022, το οποίο τιτλοφορείται «Μεταρρυθμίσεις στην ιατρικώς υποβοηθούμενη αναπαραγωγή».

Ειδικότερα, η διάταξη ξεκινάει με τη φράση «σκοπός είναι»· αυτό που ακολουθεί όμως δεν είναι ένας σκοπός, αλλά περισσότεροι, και μάλιστα ίσως αντικρουόμενοι. Η ιατρική υποβοήθηση στην «τεκνοποιία» κατασκευάζεται δια του λόγου του νόμου ως μία «σύγχρονη κοινωνική απαίτηση», κάτι που υποδηλώνει μία αναγκαιότητα («απαίτηση») και μάλιστα για το σύνολο του πληθυσμού («κοινωνική»). Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι επιλέγεται η λέξη «τεκνοποιία» αντί της λέξης αναπαραγωγής, προκειμένου ενδεχομένως να γίνει μία επίκληση σε θετικές σημασιοδοτήσεις γύρω από τα παιδιά. Την ίδια στιγμή, όπως ήδη σχολιάστηκε, τίθεται ρητά ως σκοπός «η προάσπιση των δικαιωμάτων των γυναικών». Παράλληλα, παρά την έκφραση «προάσπιση δικαιωμάτων», στη συνέχεια αναδύεται ένα κράτος-προστάτης το οποίο παρεμβαίνει για λογαριασμό των γυναικών (ως μητέρων), αλλά και των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Στο σημείο αυτό, οι γυναίκες διαγράφονται ως πλάσματα ευάλωτα τα οποία έχουν ανάγκη την παρέμβαση του κράτους για να «διασφαλιστούν» τα δικαιώματά τους, και δη το δικαίωμά τους στην αναπαραγωγή, κάτι που διακινεί εκ νέου στερεότυπα για την αυτενέργεια των γυναικών και την πολιτική τους ιδιότητα. Περαιτέρω, η ταυτόχρονη επίκληση στα δικαιώματα και στην ευαλωτότητα, ίσως σημαίνει μία διολίσθηση του λόγου για τα ανθρώπινα δικαιώματα σε λόγο για ανθρωπιστική παρέμβαση, με τον τελευταίο να προϋποθέτει ιεραρχία μεταξύ του παρεμβαίνοντος-σωτήρα και του δεχόμενου την παρέμβαση-σωζόμενου.

Το άρθρο συνεχίζει χαρακτηρίζοντας ως βάσεις για τη ρύθμιση της ΙΥΑ όχι μόνο την «προάσπιση των δικαιωμάτων των γυναικών και των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων», αλλά:

... και, επικουρικά, η συμβολή στην αντιμετώπιση του προβλήματος της υπογεννητικότητας στη χώρα μέσω της υποστήριξης και διευκόλυνσης του πληθυσμού στη διαδικασία της ιατρικώς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, σύμφωνα με τα διεθνή επιστημονικά δεδομένα, τον σύγχρονο τρόπο ζωής και τις σημερινές συνθήκες διαβίωσης, καθώς και η ενίσχυση της οικονομίας μέσω του ιατρικού τουρισμού.

Στο δεύτερο μέρος της πρώτης παραγράφου του άρθρου 1 του Ν. 4958/2022 δεν είναι οι γυναίκες ή τα ευάλωτα άτομα που χρειάζονται προστασία, αλλά η χώρα (Ελλάδα), η οποία πλήττεται, κατά τα λεγόμενα του δικαίου, από το πρόβλημα της υπογεννητικότητας, το δημογραφικό ζήτημα. Άμεσα και ρητά εδώ, μία συνθήκη, η

υπογεννητικότητα, κατασκευάζεται δια του λόγου του δικαίου, ως πρόβλημα της χώρας, ως ζήτημα δηλαδή εθνικής σημασίας, και η προτεινόμενη λύση είναι η ιατρικώς υποβοηθούμενη αναπαραγωγή. Είναι σαφής η προβληματοποίηση της υπογεννητικότητας, παρά την προσπάθεια του νόμου να μετριάσει τη σημασία που της αποδίδει με εκφραστικούς προσδιορισμούς και τεχνικές. Για παράδειγμα, παρατηρείται μία απόπειρα φαινομενικής υποτίμησης της κρισιμότητας που χαρακτηρίζει την υπογεννητικότητα, από την λέξη «επικουρικά». Σα να δηλώνεται ότι μόνο δευτερευόντως επιχειρείται η επίλυση του δημογραφικού ζητήματος, γιατί κατά πρώτον, το δίκαιο επιδιώκει να «προασπίσει» τα δικαιώματα των γυναικών και των ευάλωτων ομάδων. Ομοίως, το δίκαιο δεν επιβάλλει την ΙΥΑ, αλλά τίθεται προς τον σκοπό της «υποστήριξης και διευκόλυνσης του πληθυσμού» στη διαδικασία της ΙΥΑ. Σα να υπονοείται ότι ο πληθυσμός ήδη επιθυμεί να αποκτήσει τέκνα, και το δίκαιο έρχεται απλώς ως υποστηρικτικός ρυθμιστής προς πραγμάτωση μίας ήδη υπαρκτής και κοινωνικά αναγνωρισμένης -μιας και γίνεται λόγος για πληθυσμό- εθνικής απαίτησης.

Παράλληλα, η συμβολή του δικαίου στην υποστήριξη και διευκόλυνση του πληθυσμού στην αξιοποίηση των μεθόδων ΙΥΑ σχολιάζεται ως σύμφωνη με «τα διεθνή επιστημονικά δεδομένα, τον σύγχρονο τρόπο ζωής και τις σημερινές συνθήκες διαβίωσης». Ίσως πρόκειται εδώ για ακόμα μία προσπάθεια να μετριάσει η ρητή αναφορά στην αντιμετώπιση του «προβλήματος της υπογεννητικότητας στη χώρα» που προηγήθηκε. Γίνεται μία επίκληση της επιστήμης, και του οικουμενικού της χαρακτήρα (διεθνή επιστημονικά δεδομένα), η οποία συμβολίζει την αλήθεια και την αδιαμφισβήτητη γνώση, προκειμένου να ενισχυθεί η ορθότητα της νομικής ρύθμισης. Ο λόγος του δικαίου παρουσιάζεται ως ορθός καθώς στηρίζεται από τον λόγο της επιστήμης, και μάλιστα των διεθνών επιστημονικών δεδομένων. Όπως όμως έχει ήδη σχολιαστεί, η επιστήμη και η γνώση δεν είναι ανεξάρτητες από συγκεκριμένα συμφέροντα και σχέσεις εξουσίας.

Την ίδια στιγμή, μία πρόσθετη συνθήκη που τίθεται ως εγγύηση της ορθότητας της νομικής ρύθμισης είναι, ότι η θεσμοθέτηση των μεθόδων ΙΥΑ είναι σύμφωνη με «τον σύγχρονο τρόπο ζωής και τις σημερινές συνθήκες διαβίωσης». Υπονοείται ίσως εδώ ότι η δικαιοκή ρύθμιση της ΙΥΑ υπαγορεύεται από την ανάγκη

εκσυγχρονισμού του νομικού πλαισίου της Ελλάδας. Μήπως τίθεται υπόρρητα η ανάγκη, η Ελλάδα να αποκτήσει μία ταυτότητα σύγχρονου και προηγμένου κράτους μέσω της ρύθμισης της ΙΥΑ; Ακολούθως, η θέσπιση των μεθόδων ιατρικής υποβοηθούμενης αναπαραγωγής επικυρώνεται δια του λόγου του νόμου επειδή ακριβώς συμβάλει στη δημιουργία της Ελλάδας, ως προηγμένου-εκσυγχρονισμένου κράτους. Μάλιστα, παρουσιάζει ενδιαφέρον η πλεοναστική παράθεση των ταυτόσημων εκφράσεων «σύγχρονος τρόπος ζωής και «σημερινές συνθήκες διαβίωσης». Σα να καταβάλλεται υπέρμετρη προσπάθεια να υπογραμμιστεί ο εκσυγχρονιστικός χαρακτήρας των νομικών διατάξεων, αλλά και ότι η ίδια η ζωή -σαν αναπόδραστη αναγκαιότητα- τις επιβάλλει. Η απόδοση αναγκαίου χαρακτήρα μάλιστα των συνθηκών αυτών ίσως υπονομεύει και την πιθανότητα λογοδοσίας για το περιεχόμενό τους.

Η σύνδεση της ΙΥΑ με εθνικά ζητήματα, προσδίδει συνεπώς μία παρόμοια διάσταση και στον ήδη τονισμένο μητρικό ρόλο των γυναικών. Οι γυναίκες, σύμφωνα με τις δικαιικές διατυπώσεις, συμμετέχουν στην ΙΥΑ, όχι μόνο επειδή αυτονόητα επιθυμούν να αναπαραχθούν, αλλά και επειδή «πρέπει» να ανταποκριθούν σε εθνικές αποστολές. Η μία φαίνεται να είναι η επίλυση του δημογραφικού ζητήματος· η άλλη σχετίζεται με την ανάγκη εκσυγχρονισμού της Ελλάδας. Σα να κατασκευάζεται εδώ η γονιμότητα ως εθνική ιδιότητα, ως χαρακτηριστικό που έχει η «σωστή» Ελληνίδα. Μάλιστα, ο νόμος εστιάζει στην «παραγωγή» υγιών παιδιών (ΑΚ 1455 «... για να αποφεύγεται η μετάδοση στο τέκνο σοβαρής ασθένειας»), και με αυτόν τον τρόπο εξειδικεύει την εθνική αναπαραγωγική «αποστολή» των γυναικών· σκοπός είναι να προκύψουν περισσότερα υγιή ελληνόπουλα, να αναπαραχθεί το έθνος μετρώντας υγιή (γερά και δυνατά) σώματα. Εκσυγχρονιστικοί, και βιοπολιτικοί λόγοι, που συνεχονται από τον σκοπό της προαγωγής του ελληνικού έθνους, συνυπάρχουν εν είδει συνθήκης ανωτέρας βίας, η οποία είναι ανυπέρβλητη· προσφέρουν έτσι μία δικαιολογητική βάση για τη νομική ρύθμιση και για την επικύρωση της ιδιότητας των γυναικών ως μητέρων.

Χαρακτηριστική είναι και η τελευταία φράση της πρώτης παραγράφου του άρθρου 1 του Ν. 4958/2022, το οποίο διασαφηνίζει τον σκοπό (αλλά όπως αναλύθηκε τους σκοπούς) του μέρους Β' του νόμου αυτού που εισάγει ρυθμίσεις για την ΙΥΑ.

Αναφερόμενη στους «επικουρικούς» σκοπούς του νόμου, η διάταξη τοποθετεί ως τέτοιο δευτερεύοντα σκοπό την «ενίσχυση της οικονομίας μέσω του ιατρικού τουρισμού». Παρατηρούνται λοιπόν αντιτιθέμενοι λόγοι αναφορικά με το «γιατί» ρυθμίζεται νομικά η ΙΥΑ. Επί της αρχής, (τόσο σε κλίμακα σημασίας, όσο και στη θέση που καταλαμβάνει στη διάταξη) αναφέρεται ότι σκοπός της νομικής ρύθμισης είναι η προάσπιση των δικαιωμάτων των γυναικών και των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Παράλληλα, όπως αναλύθηκε, τίθενται ως πρόσθετα δικαιολογητικά θεμέλια «σύγχρονες κοινωνικές απαιτήσεις» και η αντιμετώπιση του «προβλήματος της υπογεννητικότητας στη χώρα». Μέχρι την ανάγνωση της τελευταίας φράσης της παραγράφου αναδύονται σκοποί που -φαινομενικά τουλάχιστον- διαπλάθουν ένα κράτος ανιδιοτελές ως φορέα προστασίας, μέριμνας, και επίλυσης εθνικών προβλημάτων, που παρεμβαίνει για να προστατεύσει ευάλωτα πρόσωπα, να ανταποκριθεί σε κοινωνικά και σύγχρονα αιτήματα, και να αντιμετωπίσει εθνικά προβλήματα.

Η τελευταία φράση όμως προσδίδει έναν όχι και τόσο ανιδιοτελή σκοπό προς τη θέσπιση της ΙΥΑ, αυτόν της «ενίσχυσης της οικονομίας μέσω του ιατρικού τουρισμού». Η αναπαραγωγή εντάσσεται ξεκάθαρα στο σημείο αυτό, στο πεδίο της κερδοφορίας, παρά τον μανδύα ανιδιοτέλειας και εθνικής αποστολής που επιχειρήθηκε να της αποδοθεί προηγουμένως. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι ο λόγος του νόμου τοποθετεί την κερδοφορία από την ΙΥΑ στο πεδίο του «τουρισμού», ενός κλάδου που χαρακτηρίζει την Ελλάδα. Πρόκειται για άλλη μία επίκληση εθνικιστικού χαρακτήρα, η οποία προσδίδει «ελληνικότητα» στην ΙΥΑ· διαγράφεται η τελευταία σαν ένας ακόμα ελληνικός τουριστικός προορισμός, για τον οποίο, η κοινή γνώμη μπορεί να υπερηφανεύεται.

Συμπερασματικά, τόσο στη διάταξη ΠΚ 304 για τη διακοπή της κύησης όσο και στις διατάξεις για την ΙΥΑ, η μητρότητα, συνδέεται με την έννοια της πολιτικής, εθνικής και κοινωνικής ευθύνης καθιστάμενη τρόπον τινά «υποχρέωση της γυναίκας», την οποία αν δεν την εκπληρώσει, εξωθείται στο χώρο του αφύσικου, του ακοινωνήτου, του εγκληματικού, του μη πολιτικού, του αντεθνικού. Παράλληλα, η βούλησή της γυναίκας συνυφαίνεται με τον χρόνο, με τρόπους παράδοξους. Αν θέλει να γίνει μητέρα, μπορεί να εκπληρώσει αυτό της το δικαίωμα (τη νομιμοποιημένη

βούλησή της) ακόμα και αν «περάσουν τα χρόνια», με τη βοήθεια της ΙΥΑ. Ωστόσο, ο χρόνος είναι περιορισμένος αν θέλει να αποφασίσει να μη γίνει μητέρα, εάν ήδη κυοφορεί. Έχει μόνο λίγες εβδομάδες περιθώριο να λάβει αυτή την απόφαση για διακοπή της κύησης. Και όλα αυτά, υπό το φως του ελληνικού έθνους, που εμφανίζεται είτε άμεσα είτε έμμεσα στους λόγους του δικαίου. Από τους κανόνες του ΠΚ που αποτελούν κανόνες δημοσίας (εθνικής-ελληνικής) τάξης, μέχρι τις αναφορές στο δημογραφικό ζήτημα «της χώρας», στην ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας και τον εκσυγχρονισμό της Ελλάδας, το εθνικιστικό στοιχείο συνέχει τους λόγους -και τις σιωπές- του δικαίου σχετικά με το γυναικείο σώμα. Το τελευταίο τοποθετείται ως σώμα που δικαιούται και υποχρεούται να παράξει υγιή ελληνόπουλα.

Τα σώματα των Ελλήνων προς την ασφάλεια του έθνους

Ένα άλλο πεδίο στο οποίο παρατηρείται έντονο το ενδιαφέρον του δικαίου για το ανθρώπινο σώμα είναι αυτό που ρυθμίζει την εισαγωγή στις ένοπλες δυνάμεις. Μάλιστα, ενώ στην ανάλυση που προηγήθηκε, υποστηρίχθηκε ότι στο ζήτημα της ανθρώπινης αναπαραγωγής, είναι τα σώματα των γυναικών που ενδιαφέρουν κυρίως τον λόγο του νόμου, εν προκειμένω φαίνεται ότι το ζήτημα της ένοπλης υπεράσπισης της χώρας κατασκευάζεται λογοθετικά ως, κατά βάση, ανδρική υπόθεση.

Στην Ελλάδα η στράτευση είναι υποχρεωτική βάσει του Ν. 3421/2005, μόνο για τους Έλληνες, και όχι για τις Ελληνίδες.⁹ Παράλληλα, σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα για τη συμμετοχή των γυναικών στις ένοπλες δυνάμεις, στην Ελλάδα, φαίνεται αυτή η συμμετοχή να αγγίζει ποσοστό 20% έναντι 80% της συμμετοχής των ανδρών (NATO, 2019, σ.23).

Η ανάλυση της παρούσας εργασίας θα εστιάσει στο Προεδρικό Διάταγμα 11/2014 (στο εξής Π.Δ 11/2014 ή προεδρικό διάταγμα), όπως αυτό έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα, και τιτλοφορείται «Κρίση Σωματικής Ικανότητας των στρατευσίμων, αυτών που κατατάσσονται στις Ένοπλες Δυνάμεις, καθώς και του Στρατιωτικού Προσωπικού γενικά». Έχοντας υπ' όψιν τόσο το νομικό πλαίσιο, όσο και την μικρότερη συμμετοχή των Ελληνίδων στις Ένοπλες Δυνάμεις, θα ερευνηθεί και

⁹ Για τις Ελληνίδες δίνεται απλώς η δυνατότητα (και όχι η υποχρέωση) στράτευσης, βάσει του Ν. 1911/1990.

θα σχολιαστεί ο τρόπος με τον οποίο το Π.Δ 11/2014 κατασκευάζει δια του λόγου τα σώματα των Ελλήνων στρατεύσιμων (και μη στρατεύσιμων) ανδρών.

Το Π.Δ 11/2014 αποτελεί ένα δικαικό κείμενο, αλλά η ανάγνωσή του δίνει την εντύπωση ότι πρόκειται μάλλον για ιατρικό εγχειρίδιο, καθώς περιλαμβάνει εκτενείς πίνακες και παραρτήματα που αναφέρονται σε νοσήματα και βλάβες της υγείας. Ενδεικτικό είναι ότι στις 120 σελίδες του, οι 103 καταλαμβάνονται από τους προαναφερθέντες πίνακες και παραρτήματα. Σκοπός του διατάγματος είναι να «κρίνει» ποια σώματα είναι κατάλληλα για να στελεχώσουν τις Ένοπλες Δυνάμεις. Ως αποτέλεσμα, το ανθρώπινο σώμα συνιστά για ακόμα μία φορά πεδίο εκνομίκευσης, καθώς εμφανίζεται ως σημείο εστίασης του λόγου του προεδρικού διατάγματος.

Στο Π.Δ 11/2014, οι άνδρες στρατεύσιμοι διαπλάθονται ανάλογα με τις σωματικές τους ιδιότητες και κατηγοριοποιούνται σε ιεραρχικές κλίμακες ικανότητας και καταλληλότητας. Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο 2 του διατάγματος που φέρει τον τίτλο «Κατηγορίες Σωματικής Ικανότητας» και έχει ως εξής:

1.Το προσωπικό του άρθρου 1, παράγραφος 1, εντάσσεται στις παρακάτω κατηγορίες σωματικής ικανότητας:

α ...

- (1)Ικανοί πρώτης κατηγορίας (I/1).
- (2)Ικανοί δεύτερης κατηγορίας (I/2).
- (3)Ικανοί τρίτης κατηγορίας (I/3).
- (4)Ικανοί τέταρτης κατηγορίας (I/4).
- (5)Ακατάλληλοι για στράτευση (I/5).

β. Οι υποψήφιοι για τα μόνιμα στελέχη Αξιωματικών και Υπαξιωματικών, οι μαθητές των Στρατιωτικών Σχολών (ΑΣΕΙ, ΑΣΣΥ), όπως και οι υποψήφιοι εθελοντές των Ενόπλων Δυνάμεων κρίνονται:

- (1)Κατάλληλοι.
- (2)Ακατάλληλοι.

γ. Οι μόνιμοι εν ενεργεία Αξιωματικοί, Υπαξιωματικοί, Εθελοντές Μακράς Θητείας (ΕΜΟ), οι Επαγγελματίες Οπλίτες (ΕΠΟΠ) μετά την μονιμοποίησή τους καθώς και οι μόνιμοι εξ εφεδρείας κρίνονται:

- (1)Ικανοί.
- (2)Ανίκανοι.

Παρατηρείται εν προκειμένω, ότι ο λόγος του δικαίου προβαίνει σε ουσιοκρατικές κρίσεις (χαρακτηριστική η λέξη «κρίνονται») για τους άνδρες ανάλογα με την κατάσταση της υγείας τους, χαρακτηρίζοντάς τους κατάλληλους ή ακατάλληλους, ικανούς ή ανίκανους. Στην εμπέδωση αυτών των χαρακτηρισμών συμβάλλει και η επανάληψη των λέξεων (και των παραγώγων τους) «κατηγορία», η οποία απαντάται 71 φορές, «καταλληλότητα», που συναντάται 60 φορές, και της λέξης «ικανότητα» η οποία ανευρίσκεται σε 59 σημεία στο κείμενο του διατάγματος.

Το (σωματικό) ιδεώδες των στρατεύσιμων Ελλήνων. Πώς διαπλάθεται όμως το «ικανό» και «κατάλληλο» σώμα των Ελλήνων ανδρών στο κείμενο του διατάγματος; Μία εισαγωγική απάντηση δίνεται από το πρώτο άρθρο, το οποίο ορίζει στην παράγραφο 1 ότι:

Όλοι οι κατατασσόμενοι, με οποιαδήποτε ιδιότητα, στις Ένοπλες Δυνάμεις (Ε.Δ.), πρέπει να έχουν σωματική ικανότητα (σωματική και ψυχική υγεία, αρτιμέλεια και σωματική διάπλαση) που να ανταποκρίνεται πλήρως στις απαιτήσεις της αποστολής για την οποία προορίζονται. Η ικανότητα αυτή κρίνεται μετά από υγειονομική εξέταση.

Ο λόγος του δικαίου εδώ, με τη χρήση λέξεων που δηλώνουν καθολικότητα στην εφαρμογή των κανόνων, είναι αυστηρός, χωρίς να δίνει περιθώρια απόκλισης από όσα ορίζει. «όλοι» όσοι κατατάσσονται στις ένοπλες δυνάμεις, και με «οποιαδήποτε» ιδιότητα, χωρίς εξαιρέσεις, πρέπει να πληρούν τα κριτήρια σωματικής ικανότητας που τίθενται από το διάταγμα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι το τελευταίο ορίζει την «σωματική ικανότητα» κάπως πλεοναστικά· δεν καλύπτει μόνο την σωματική υγεία η «σωματική ικανότητα», αλλά περιλαμβάνει και την ψυχική υγεία, την αρτιμέλεια, και τη σωματική διάπλαση. Το σώμα ταυτίζεται εδώ, κατά τα λεγόμενα του Π.Δ 11/20214, με την αέρινη εξωτερική εμφάνιση των μελών του, την ψυχosύνθεση και τη σωματική διάπλαση. Η έκφραση «σωματική διάπλαση» εξειδικεύεται, μεταξύ άλλων, και στο άρθρο 5 το οποίο έχει τον τίτλο «Κρίση σωματικής ικανότητας λόγω αναστήματος». Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου αυτού «Όσοι κατατάσσονται ως στελέχη στις τάξεις των Ε.Δ. πρέπει να έχουν ανάστημα τουλάχιστον ... ένα μέτρο και εβδομήντα εκατοστά (1,70μ) οι άνδρες». Η διάταξη αυτή, η οποία αναφέρεται σε στελέχη των ενόπλων δυνάμεων, δηλαδή σε όσα άτομα καταλαμβάνουν αξιωματικές θέσεις, συνδέει άμεσα τις τελευταίες με το

ύψος, εναρμονίζοντας την ιεραρχία της θέσης με την οπτική ιεραρχία του σώματος. Παράλληλα, με αυτόν τον τρόπο, ο λόγος του νόμου ίσως διακινεί το αξίωμα της ανδρικής κυριαρχίας η οποία βασίζεται σε μία επιβλητικότερη σωματική διάπλαση.

Η σωματική αυτή ικανότητα εξειδικεύεται αργότερα σε κατηγορίες ικανότητας και ακαταλληλότητας, που ήδη αναφέρθηκαν, στη βάση πινάκων και παραρτημάτων με νοσήματα και βλάβες της υγείας. Ως αποτέλεσμα, παράγεται δια του λόγου του νόμου ένα πρότυπο υγιούς Έλληνα άνδρα στρατεύσιμου. Από την ανάγνωση του κειμένου του διατάγματος ωστόσο, προκύπτει τόσο από άμεσες διατυπώσεις όσο και από τη συνδυαστική ανάλυση των διατάξεων, ότι δεν είναι μόνο μία βλάβη της υγείας που αποκλείει κάποιον από την εισαγωγή του στις ένοπλες δυνάμεις.

Ειδικότερα, στην παράγραφο 4 του άρθρου 3 επισημαίνεται ότι «Για νοσήματα, παθήσεις ή βλάβες που δεν αναφέρονται στους παραπάνω πίνακες και παραρτήματα όπως και για παρεκκλίσεις από το φυσιολογικό που επιδρούν στη σωματική ικανότητα αποφαινεται κατά την κρίση της η αρμόδια Ανώτατη Υγειονομική Επιτροπή...». Το πρότυπο της ελληνικής αρρενωπότητας λοιπόν, συνίσταται σε μία αρρενωπότητα η οποία, μεταξύ άλλων, δεν «παρεκκλίνει από το φυσιολογικό».

Μάλιστα, το διάταγμα εισάγει ένα ακόμα κριτήριο αξιολόγησης στην κρίση της σωματικής ικανότητας και καταλληλότητας των εισαχθέντων στις ένοπλες δυνάμεις. Πιο συγκεκριμένα, στο στοιχείο α' της παραγράφου 2 του πρώτου άρθρου, αναφέρεται ότι «Η σωματική ικανότητα του προσωπικού ... προσδιορίζεται από το αν ο εξεταζόμενος πάσχει ή όχι από νοσήματα, παθήσεις, βλάβες ή άλλες παθολογικές καταστάσεις, από το βαθμό έκτασης ή βαρύτητας αυτών και από την επίδρασή τους στην αποστολή του...». Περαιτέρω, στην πρώτη παράγραφο του άρθρου, επισημαίνεται ότι η σωματική κατάσταση των στρατευσίμων πρέπει να «ανταποκρίνεται πλήρως στις απαιτήσεις της αποστολής για την οποία προορίζονται». Αναδύεται λοιπόν η «αποστολή» των στρατευσίμων Ελλήνων ανδρών, η άμυνα της πατρίδας, η οποία δια του λόγου του νόμου μπορεί να εκπληρωθεί μόνο από άνδρες υγιείς και στα όρια «του φυσιολογικού». Η λέξη «αποστολή» συναντάται 13 φορές στο κείμενο του διατάγματος, ενώ έχει σημασία

το φορτίο της έννοιας, η οποία δεν υποδηλώνει μία απλή-τυπική υποχρέωση, αλλά ένα έργο αυξημένης σοβαρότητας που εκτελείται με αίσθηση ηθικής ευθύνης.

Η επιλογή επίσης ορισμένων νοσημάτων ως τέτοιων που αποκλείουν την εισαγωγή στις ένοπλες δυνάμεις, συντελεί στη συμπλήρωση του σωστού παραδείγματος του Έλληνα στρατεύσιμου άνδρα, με τρόπο που επιβεβαιώνει την υπόθεση που διατυπώθηκε προηγουμένως, σύμφωνα με την οποία το δίκαιο συνδέει λογοθετικά το σώμα, με ιδιότητες ψυχικές και νοητικές. Χαρακτηριστικές είναι οι βλάβες με αριθμό 406, 279, 282, 340 και 342, 353 του «Γενικού Πίνακα Νοσημάτων Παθήσεων και Βλαβών».

406. 1/4 Φανερές αλλοιώσεις στη φωνή, οποιασδήποτε φύσης που εμποδίζουν ουσιαστικά την μεταβίβαση διαταγής ή προστάγματος.

279. 1/3 Πολύ αραιές κρίσεις επιληψίας που δεν απαιτούν θεραπεία ή ελέγχονται καλά με την ανάλογη θεραπευτική αγωγή (μετά από νοσοκομειακή παρακολούθηση) καθώς και μεμονωμένο επεισόδιο απώλειας συνείδησης με τονικοκλονικούς σπασμούς κατά τη διάρκεια της θητείας του (χωρίς κλινικοεργαστηριακά ευρήματα).

282. 1/5 Βαριές διαταραχές ύπνου (Υπερυπνίες: συμπτωματικές – λειτουργικές, σύνδρομο Kleine-Levin, σύνδρομο ναρκοληψίας) εφόσον εμποδίζουν σοβαρά τη λειτουργικότητα του ατόμου).

340. 1/5 Νευρωτική διαταραχή (καταθλιπτική διαταραχή, μικτή αγχώδης και καταθλιπτική διαταραχή, γενικευμένη αγχώδης διαταραχή, διαταραχή πανικού, σωματόμορφη διαταραχή, φοβική διαταραχή, ιδεοψυχαναγκαστική διαταραχή, δυσθυμική διαταραχή, μετατραυματική από στρες διαταραχή, φοβική διαταραχή, ψυχογενής ανορεξία κ.α.

342. 1/5 Σοβαρές διαταραχές ελέγχου των παρορμήσεων (κλεπτομανία, πυρομανία, διαλείπουσα εκρηκτική διαταραχή, κ.α)

353. 1/2-1/4 Διαταραχή προσαρμογής με αγχώδες, δυσθυμικό, καταθλιπτικό ή μικτό συναίσθημα.

Παρόμοια, στο Παράρτημα Δ' το οποίο ρυθμίζει ειδικότερα τα κριτήρια σωματικής ικανότητας και καταλληλότητας των υποψήφιων αλεξιπτωτιστών, αναφέρεται πως «αποκλείονται όσοι πάσχουν από αγχώδεις ή συγκινησιακές καταστάσεις, ή από οποιαδήποτε ψυχική διαταραχή που είναι επικίνδυνη για την αποστολή της ειδικότητας». Από αυτές τις ρυθμίσεις του διατάγματος προκύπτει ένα πρότυπο άνδρα ηχηρού, επιβλητικού όχι μόνο δια σώματος, αλλά και δια λόγου, ικανού να ακουστεί προς τον σκοπό της μεταβίβασης «διαταγής ή προστάγματος». Την ίδια στιγμή, στο ιδεώδες του Έλληνα άνδρα, προστίθενται δια του λόγου του

νόμου οι ιδιότητες της πειθαρχίας, του πλήρους αυτοελέγχου, της προσαρμοστικότητας και της εγρήγορσης. Ο «σωστός-ικανός» Έλληνας χαρακτηρίζεται από συγκροτημένη, ψύχραιμη, λογική και συναισθηματικά αποστασιοποιημένη σκέψη και συμπεριφορά στην οποία δεν επιδρούν «συγκινησιακές καταστάσεις». Είναι ένα πλάσμα δίχως φόβο, και άγχος, που επεξεργάζεται τις καταστάσεις με ψυχρότητα και «λειτουργικότητα», χωρίς να επιτρέπει σε έντονες συνθήκες να επηρεάζουν τον ίδιο, και την «αποστολή» για την οποία «προορίζεται», την άμυνα της πατρίδας. Με αυτόν τον τρόπο ο λόγος του νόμου, επανεγγράφει ως επιθυμητά, κανονικά και δέοντα, ουσιοκρατικά στοιχεία αρρενωπότητας.

Επίσης, όπως προαναφέρθηκε, κριτήριο σωματικής ικανότητας και καταλληλότητας είναι η συμφωνία με «το φυσιολογικό». Μία απάντηση στο τι θεωρεί το Π.Δ 11/2014 φυσιολογικό, ενδεχομένως να δίνουν οι περιπτώσεις νοσημάτων και βλαβών με αριθμό 240, 344, 851 - 857. Ειδικότερα:

240. 1/4 Ιδιοπαθής μεγάλου βαθμού γυναικομαστία που επηρεάζει τη στρατιωτική δραστηριότητα άνευ θεραπείας...

344. 1/5 Ψυχοσεξουαλικές διαταραχές, όπως παραφυλίες και διαταραχή ταυτότητας φύλου.

851. 1/5 Ο ερμαφροδιτισμός ή η έλλειψη του πέους.

852. 1/5 Χρωματοσωματικές ανωμαλίες με σοβαρές διαταραχές των έξω γεννητικών οργάνων.

853. 1/3 Χρωματοσωματικές ανωμαλίες με ήπιες διαταραχές των έξω γεννητικών οργάνων.

854. 1/5 Η απώλεια και των δύο όρχεων ή η φανερή ατροφία τους ή η παραμονή τους μέσα στο κύτος της κοιλίας, με ψυχικές και ορμονικές διαταραχές.

855. 1/2-1/4 Οι παραπάνω παθήσεις χωρίς ψυχικές και ορμονικές διαταραχές.

856. 1/2 Η κρυφορχία ή εκτοπία του ενός όρχεος όταν ο άλλος παραμένει υγιής.

857. 1/2 Συγγενής ή επίκτητη έλλειψη του ενός όρχεος για οποιαδήποτε αιτία πλην της κακοήθειας, όταν ο άλλος παραμένει υγιής.

Ο λόγος του δικαίου στις ανωτέρω περιπτώσεις φαίνεται να εκτοπίζει στη σφαίρα της ακαταλληλότητας και της ανικανότητας καταστάσεις που δεν ιδιάζουν σε μία «φυσιολογική-κανονική» σεξουαλικότητα και σε ένα «φυσιολογικό-κανονικό» βιολογικό φύλο. Πιο συγκεκριμένα, ο νόμος επιτάσσει οι Έλληνες που εισάγονται στις

ένοπλες δυνάμεις να είναι «κανονικοί» άνδρες. Προς τούτο, εξετάζει ενδελεχώς τα σώματα των ανδρών και τα γεννητικά τους όργανα, με την παραμικρή απόκλιση από την στερεοτυπική «κανονική» ανδρική τους εμφάνιση, να συνιστά λόγο ακαταλληλότητας ή μειωμένης σωματικής κατηγορίας. Το πέος και οι όρχεις είναι σημεία του σώματος των ανδρών των οποίων η ύπαρξη και η εμφάνιση φαίνεται να απασχολεί έντονα τον νόμο. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι ακόμα και αν η απώλεια ή η ατροφία του ενός ή και των δύο όρχεων δεν συνοδεύεται από ψυχικές και ορμονικές διαταραχές, αυτό δεν συντελεί στο να κριθεί κάποιος ως ικανός πρώτης κατηγορίας -στην καλύτερη περίπτωση θα κριθεί ικανός δεύτερης κατηγορίας (I/2). Ομοίως, σε αυτές τις περιπτώσεις ο νόμος σιωπά αναφορικά με την τυχόν επίδρασή τους στην «αποστολή» που αναλαμβάνουν όσοι στελεχώνουν τις ένοπλες δυνάμεις. Αρκεί δηλαδή εν προκειμένω, να μη συμφωνεί εμφανισιακά ένα σώμα με το «κανονικό» ανδρικό σωματικό πρότυπο, για να χαρακτηριστεί ως υποδεέστερης ικανότητας ή ως ανίκανο, παρά το ότι οι διαφοροποιήσεις από την «φυσιολογική» εμφάνιση, δεν συνοδεύονται από άλλες διαταραχές της υγείας, ούτε επηρεάζουν την «αποστολή». Προς την ίδια κατεύθυνση, προβληματικές κρίνονται και τυχόν ομοιότητες με μία στερεοτυπική «θηλυκή» εμφάνιση του σώματος, όπως δείχνει η πρόβλεψη της «γυναικομαστίας» (αριθμός 240), που αποδίδει ικανότητα I/4.

Αξιοσημείωτη είναι η περίπτωση 344 η οποία οδηγεί σε κατηγοριοποίηση I/5 λόγω παραφυλιών και διαταραχής ταυτότητας φύλου, η οποία φανερώνει ένα χάσμα του λόγου του δικαίου με τον λόγο της επιστήμης. Ειδικότερα, την εποχή που εκδόθηκε (18.12.2013) το Π.Δ 11/2014¹⁰ είχε ήδη εκδοθεί η 5^η και τελευταία (18.05.2013) Έκδοση του Διαγνωστικού και Στατιστικού Εγχειριδίου Ψυχικών Διαταραχών (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, DSM-5). Η DSM-5 διαχωρίζει την έννοια «παραφυλία» από την έννοια «παραφυλική διαταραχή», αποπαθολογικοποιώντας την πρώτη διασαφηνίζοντας ότι δεν συνιστά διαταραχή. Παράλληλα, η ίδια έκδοση σηματοδότησε την παύση της χρήσης της έκφρασης «διαταραχή ταυτότητας φύλου (gender identity disorder)», η οποία έχει αντικατασταθεί από την έκφραση «δυσφορία φύλου (gender dysphoria)». Το

¹⁰ Το Π.Δ 11/2014 εκδόθηκε την 18.12.2013, αλλά τέθηκε σε ισχύ από την ημερομηνία της δημοσίευσής του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, την 27/01/2014 (ΦΕΚ Α' 17/27.1.2014).

προεδρικό διάταγμα όμως χρησιμοποιεί τις διατυπώσεις «παραφιλίες» και «διαταραχή ταυτότητας φύλου» συμπεριλαμβάνοντάς τις -λανθασμένα- στις ψυχοσεξουαλικές διαταραχές, οι οποίες μάλιστα κατατάσσουν τους άνδρες στην τελευταία κατηγορία ικανότητας (I/5). Το ίδιο παρατηρείται και με την χρήση της λέξης «ερμαφροδιτισμός» στην περίπτωση 851, καθώς αυτή η έννοια θεωρείται μη δόκιμη και δυνητικά προσβλητική ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 (Hughes, κ.α., 2006, σελ.554). Συνεπώς, με μία πρώτη ανάγνωση και λόγω των αναφορών σε προβλήματα υγείας και πληθώρα ιατρικών όρων, δίνεται η εντύπωση ότι ο λόγος του δικαίου θεμελιώνεται σε γνώσεις της ιατρικής επιστήμης, το οποίο ενισχύει την αξιοπιστία και το κύρος του. Ωστόσο, τα όσα αναφέρονται στο προεδρικό διάταγμα, δεν είναι πάντα συμβατά με τα ευρήματα της ιατρικής.

Παράλληλα, ενώ φαινομενικά το Π.Δ 11/2014 ρυθμίζει την «σωματική» ικανότητα των ανδρών που εισάγονται στις ένοπλες δυνάμεις, υπεισέρχονται στον λόγο του, αναφορές σε νοητικές και μαθησιακές λειτουργίες. Ειδικότερα, η περίπτωση 349 του Γενικού Πίνακα νοσημάτων και βλαβών, η οποία αποδίδει χαρακτηρισμό I/3 ή I/4 αναφέρεται σε «διαταραχές της μάθησης με έναρξη στην παιδική ηλικία, όπως δυσλεξία, δυσγραφία, δυσαριθμσία, κ.α., που επιτρέπουν την προσαρμογή στο στρατιωτικό περιβάλλον». Ταυτόχρονα, το Παράρτημα Δ' που αναφέρεται στους αλεξιπτωτιστές, επισημαίνει ότι δεν είναι αρκετό να κατατάσσονται στην κατηγορία I/1, αλλά πρέπει επιπλέον να είναι «δραστήριοι και ευφυείς». Παρόμοια, σύμφωνα με τις παραγράφους 5 και 7 του άρθρου 9 του προεδρικού διατάγματος:

5. Με διαταγή του ΓΕΑ οι υποψήφιοι όλων των Τμημάτων της Σχολής Ικάρων υποβάλλονται (κατά την αρχική εξέταση) σε ψυχολογική εξέταση για την αξιολόγηση της προσωπικότητας και της νοημοσύνης τους.

7. Οι τριτοετείς Ίκαροι του τμήματος Ιπταμένων της ΣΙ, κατά την ετήσια εξέταση στο ΚΑΙ, υποβάλλονται σε ψυχολογική εξέταση για την εκτίμηση της προσωπικότητας των γνωσιακών λειτουργιών και της επαγγελματικής καταλληλότητας...

Επίσης, κατά την παράγραφο 2 του άρθρου 14:

Κατ' εξαίρεση μπορούν να επιλέγονται ως Υποψήφιοι Έφεδροι Αξιωματικοί και όσοι κρίνονται δευτέρας κατηγορίας (1/2), αλλά όχι λόγω δυσχρωματοψίας, μονίμου συνεκτικού στραβισμού ή αναστήματος, εφόσον είναι πτυχιούχοι ανωτάτων και ανωτέρων Σχολών, το δε νόσημα, πάθηση ή βλάβη, για τα οποία

εκρίθησαν κατηγορίας (1/2), δεν τους εμποδίζει στην άσκηση των καθηκόντων για τα οποία προορίζονται.

Από την ανάγνωση των ανωτέρω σημείων του διατάγματος, προκύπτουν περαιτέρω χαρακτηριστικά της ορθής ελληνικής αρρενωπότητας. Δεν αρκεί η σωματική και ψυχική υγεία· πρέπει ταυτόχρονα ο άνδρας που στελεχώνει τις ένοπλες δυνάμεις να είναι έξυπνος, ευφυής, και να έχει την κατάλληλη προσωπικότητα. Προς την ίδια κατεύθυνση συνιστά λόγω απόδοσης κατηγορίας μειωμένης Ικανότητας η παρουσία μαθησιακών δυσκολιών, παρά το γεγονός ότι «επιτρέπουν την προσαρμογή στο στρατιωτικό περιβάλλον». Επί της αρχής δηλαδή εδώ ο λόγος του προεδρικού διατάγματος, τοποθετεί στο πεδίο της ακαταλληλότητας τις δυσκολίες στην μάθηση. Μάλιστα, ο λόγος του Π.Δ 11/2014 που, όπως σχολιάστηκε, είναι κατά βάση αυστηρός χωρίς να δίνει πολλά περιθώρια εξαιρέσεων από τους κανόνες του, κάνει κάποιες «παραχωρήσεις» σε περιπτώσεις που οι υποψήφιοι προς στράτευση έχουν μεν κάποιο από τα νοσήματα ή τις βλάβες των πινάκων και των παραρτημάτων του, αλλά είναι «πτυχιούχοι ανωτάτων και ανωτέρων Σχολών». Ο Έλληνας που θα συμμετάσχει στην «αποστολή» της άμυνας της χώρας, πρέπει λοιπόν να έχει και ένα εκπαιδευτικό προφίλ συγκεκριμένου επιπέδου, το οποίο ενίοτε λαμβάνει και μία ταξική διάσταση, όταν συνδέεται με την Ανώτατη Εκπαίδευση.

Το επίπεδο της σοβαρότητας και των απαιτήσεων που έχει αυτή η «αποστολή» όσων εντάσσονται στις ένοπλες δυνάμεις, τονίζεται και από το ότι, η σωματική τους ικανότητα πρέπει να διαρκεί στο χρόνο και να επιβεβαιώνεται ανά πάσα στιγμή από ιατρικές εξετάσεις. Για παράδειγμα, το άρθρο 11 του Π.Δ 11/2014 προβλέπει τη διενέργεια «περιοδικών πτητικών εξετάσεων ελέγχου της πτητικής καταλληλότητας». Μάλιστα αυτές οι εξετάσεις διενεργούνται υποχρεωτικά σε όσους στελεχώνουν τις ένοπλες δυνάμεις, σύμφωνα με το στοιχείο στ' της παραγράφου 6 αυτού του άρθρου, «πριν την τοποθέτηση τους σε θέση στο εξωτερικό ή την διάθεσή τους σε πολυεθνικές αποστολές». Ο λόγος του διατάγματος υπογραμμίζει για ακόμα μία φορά ότι δεν υπάρχει χώρος και χρόνος για παρεκκλίσεις από το πρότυπο της σωματικής ικανότητας, ακόμα και αν κάποιος έχει ήδη εισαχθεί στις ένοπλες δυνάμεις, κατασκευάζοντας ένα ιδεώδες αρρενωπότητας της οποίας η υγεία και η σωματική ρώμη διαρκεί εσαεί. Φαίνεται μάλιστα να είναι σημαντικό - σημαντικότερο - να εδραιώνεται η σωματική καταλληλότητα όταν εξέρχεται από τα εθνικά σύνορα.

Σύγκρουση αρρενωποτήτων. Ίσως σε αυτό το σημείο εμφανίζεται μία σύγκρουση, κατά την οποία Ελληνικές αρρενωπότητες συγκρούονται με αρρενωπότητες άλλων εθνικοτήτων, γι' αυτό και ανακύπτει η ανάγκη, σύμφωνα με τον λόγο του δικαίου, πριν την σύγκρουση αυτή, να διασφαλιστεί ότι οι Ελληνικές αρρενωπότητες είναι στη «βέλτιστη» κατάσταση. Θα μπορούσε βέβαια να υποστηριχθεί ότι αρρενωπότητες συγκρούονται σε ολόκληρο το κείμενο του Π.Δ 11/2014, καθώς δια μέσου της ρύθμισης του ικανού και κατάλληλου ανδρικού σώματος, (μυαλού και ψυχισμού) περιγράφονται και τα ακατάλληλα σώματα. Ειδικότερα, άνδρες με προβλήματα υγείας, ή χωρίς να έχουν το παρουσιαστικό που θεωρείται «φυσιολογικό», όταν για παράδειγμα είναι μικρού αναστήματος ή έχουν γεννητικά όργανα που δεν «ανταποκρίνονται στην «τυπική» εικόνα, κρίνονται «ακατάλληλοι». Πρόσθετα, άνδρες «μη ανδρείοι» δεν είναι ικανοί κατά τα λεγόμενα στο προεδρικό διάταγμα· εκδηλώσεις φόβου, άγχους, πανικού, και συγκίνησης απαγορεύονται.

Χαρακτηριστική είναι και η επιλογή συγκεκριμένων λέξεων που δηλώνουν τη συνέπεια να έχει κάποιος «ακατάλληλο» σώμα. Όσοι δεν πληρούν τις προϋποθέσεις σωματικής ικανότητας, «απολύονται», «διαγράφονται», «απομακρύνονται» τίθενται σε «διακοπή». Σχετική είναι η διάταξη 2β η οποία ορίζει ότι « Οι των υποπαραγράφων 1στ και 1ζ που πάσχουν από νοσήματα με ένδειξη 1/3, 1/4 κρίνονται ακατάλληλοι και αποβάλλουν την ιδιότητα». Παρόμοια, το άρθρο 6 που έχει τον τίτλο «Σωματική Ικανότητα Μαθητών Στρατιωτικών Σχολών, Μαθητών Σχολών, Εφέδρων Αξιωματικών και Εθελοντών των Ενόπλων Δυνάμεων», αναφέρει στην παράγραφο 1.β πως:

Εφόσον δεν είναι ιάσιμες και αναφέρονται στο Γενικό Πίνακα με τις ενδείξεις σωματικής ικανότητας (1/2), (1/3), (1/4) και (1/5) μετά τη λήξη της αναρρωτικής άδειας, αν χορηγήθηκε, αυτοί κρίνονται Ακατάλληλοι για τη συνέχιση της φοίτησής τους και απολύονται/διαγράφονται από την οικεία σχολή.

Επιπλέον, το άρθρο 12 αναφέρει στην δεύτερη παράγραφο του ότι «Η πτητική καταλληλότητα διακόπτεται όταν ο χειριστής δεν ευρίσκεται στην επιθυμητή φυσική κατάσταση...Η διακοπή αυτή μπορεί να είναι οριστική εφόσον ο χειριστής δεν προσαρμοστεί εντός του οριζόμενου ... χρονικού διαστήματος ...». Δια του λόγου του νόμου κατασκευάζεται -σε λανθάνουσα μορφή, καθώς δεν αναδεικνύεται- μία άλλη αρρενωπότητα, ιεραρχικά κατώτερη από το ικανό και ρωμαλέο ανδρικό σώμα που

γίνεται δεκτό στις ένοπλες δυνάμεις. Το αποτέλεσμα που επιφυλάσσει ο λόγος του Π.Δ 11/2014 για την ακατάλληλη αρρενωπότητα είναι ο αποκλεισμός.

Με τη σειρά του, το αποτέλεσμα αυτό, δηλαδή η μη εισαγωγή ή η απομάκρυνση από τις ένοπλες δυνάμεις, λαμβάνει αρνητικό φορτίο. Οι ίδιες οι λέξεις «διαγραφή», και «απόλυση» έχουν μία αρνητική και διαρκή χροιά, που σημαδεύει όποιον χαρακτηρίζει. Περαιτέρω, η μη εισαγωγή στις ένοπλες δυνάμεις ισοδυναμεί με την μη εκπλήρωση της «αποστολής». Όπως αναλύθηκε, η επιλογή της λέξης «αποστολή» για την περιγραφή της ένοπλης άμυνας της χώρας, προσδίδει μία διάσταση ηθικής σημασίας και αυξημένης σοβαρότητας. Η άμυνα της Ελλάδας παρουσιάζεται ως μία υψηλή αποστολή στην οποία «υπηρετούν» Έλληνες «ικανοί» και για την οποία «προορίζονται», όπως αναφέρει κατά λέξη το άρθρο 1. Ακόμα και η λέξη «υπηρετώ» δίνει την αίσθηση ενός ανώτερου σκοπού, ενώ η επιλογή του όρου «προορίζονται» αποδίδει έναν αυτονόητο και προκαταβολικό χαρακτήρα στον σκοπό της άμυνας της χώρας. Και καθώς ο λόγος διαπλάθει την ένοπλη υπεράσπιση της Ελλάδας ως υψηλή αποστολή, ως χρέος, ίσως με αυτόν τον τρόπο να φυσικοποιεί την επιθυμία των ανδρών να υπηρετήσουν την αποστολή αυτή. Το γεγονός αυτό, με τη σειρά του, νομιμοποιεί το αφήγημα για τον ρόλο του άνδρα ως «μαχητή» και «προστάτη».

Προς την ίδια κατεύθυνση της φυσικοποίησης της επιθυμίας υπηρεσίας στις ένοπλες δυνάμεις μπορούν να αναγνωστούν τα άρθρα 4 και 6 του προεδρικού διατάγματος. Ειδικότερα, οι παράγραφοι 4 και 5 του άρθρου 4 αναφέρουν:

4. Για όσα νοσήματα, παθήσεις ή βλάβες, από αυτές που αναφέρονται στους Πίνακες και Παραρτήματα του άρθρου 3, αναγράφεται η παρατήρηση «μετά από την αποτυχία της κατάλληλης θεραπείας» ή «μη υποχωρούντα με τη κατάλληλη θεραπεία», η τελική κρίση γίνεται μετά από την εφαρμογή της θεραπείας αυτής και ανάλογα με τα αποτελέσματά της.

5. Κανείς δεν είναι υποχρεωμένος να υποστεί μια εγχείρηση ή οποιαδήποτε θεραπεία, αν δεν το επιθυμεί. Εάν ο κρινόμενος αρνηθεί, με υπεύθυνη δήλωση, να υποβληθεί στη θεραπεία που του συστήθηκε η τελική κρίση γίνεται με βάση την πάθησή του, όπως έχει.

Ταυτόχρονα, η παράγραφος 1.α του άρθρου 6 ορίζει ότι:

1. Στους μαθητές και τις μαθήτριες των στρατιωτικών σχολών των μονίμων αξιωματικών και υπαξιωματικών που κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους μέχρι

της ονομασίας τους σε αξιωματικούς ή υπαξιωματικούς, παρουσιάζουν νοσήματα, παθήσεις ή βλάβες του Γενικού Πίνακα:

α. Εφόσον αυτές είναι ιάσιμες, χορηγείται η αναρρωτική άδεια που προβλέπεται από τον Οργανισμό της κάθε σχολής με βάση την γνωμάτευση της αρμόδιας Υγειονομικής Επιτροπής.

Ο νόμος δίνει δηλαδή, ορισμένες φορές, τη δυνατότητα -ή μάλλον την ευκαιρία- σε κάποιον που δεν πληροί εξαρχής τα κριτήρια της σωματικής ικανότητας, να «υποβληθεί» σε θεραπεία. Ακόμα και ο όρος «υποβάλλομαι» δηλώνει μία συμπεριφορά τρόπον τινά ηρωική, κατά την οποία ο εξεταζόμενος υπεισέρχεται αυτοβούλως σε μία θυσία για το καλό της πατρίδας. Μέσω της θεραπείας ο νόμος δίνει μία ευκαιρία συμμόρφωσης προς το πρότυπο της ικανής-ηγεμονικής αρρενωπότητας· παράλληλα δίνει μία ευκαιρία σε όσους άνδρες επιθυμούν ορθώς να υπηρετήσουν στις ένοπλες δυνάμεις, αλλά με μία πρώτη εξέταση δεν μπορούν, να ικανοποιήσουν τον αυτονόητο-φυσικό, διακαή και υψηλό τους εθνικό πόθο. Το κράτος παρουσιάζεται εδώ δια του λόγου του νόμου να είναι γενναιόδωρο, να συγχωρεί και να δίνει μία δεύτερη ευκαιρία, σε «σωματικά ανίκανες» αρρενωπότητες.

Μάλιστα, στο πρώτο εδάφιο της παραγράφου 5 του άρθρου 4 του Π.Δ 11/2014 δίνεται η εντύπωση ότι το κράτος σέβεται και την επιθυμία μη στράτευσης, καθώς διατυπώνεται ότι η διενέργεια θεραπείας δεν είναι υποχρεωτική. Ωστόσο, από το αμέσως επόμενο εδάφιο, παρατηρείται ότι η επιθυμία αυτή μη υποβολής σε θεραπεία πρέπει να περιβληθεί τον τύπο της υπεύθυνης δήλωσης. Αυτό ίσως υπονοεί, ότι κατ' αρχήν, η βούληση που θεωρείται αναμενόμενη -άρα δεν είναι ανάγκη να περιβληθεί με κάποιον τύπο- είναι η βούληση να ακολουθήσει ένας άνδρας θεραπεία, και να στρατευθεί. Είναι αξιόλογο επίσης, ότι στη συνέχεια της παραγράφου, ο νόμος δηλώνει το αυτονόητο, ότι δηλαδή αν κάποιος δεν υποβληθεί σε θεραπεία θα κριθεί «με βάση την πάθησή του, όπως έχει». Σα να επιδιώκεται να γίνει μία υπόμνηση εκδικητικού και εκβιαστικού χαρακτήρα στον άνδρα που δεν επιθυμεί να «θεραπευθεί», ότι αυτή του η βούληση, είναι κατακριτέα, και γι' αυτό θα αξιολογηθεί ως ανίκανος. Αυτή η υπενθύμιση εγκαλεί τον άνδρα να υποκειμενοποιηθεί, ή τουλάχιστον να προσπαθήσει να υποκειμενοποιηθεί ανταποκρινόμενος στο ιδεώδες του Έλληνα στρατεύσιμου.

Μέσω αυτής της νομιμοποίησης δια του λόγου του Π.Δ 11/2014 της επιθυμίας ενός άνδρα να στρατευθεί, παράγεται εξ αντιδιαστολής η μη νομιμοποιημένη και μη ηγεμονική αρρενωπότητα, ως μία αρρενωπότητα που είναι ντροπή για την Πατρίδα και που ίσως την απειλεί. Χαρακτηριστικό είναι το τελευταίο εδάφιο της παραγράφου 5 του άρθρου 4 σύμφωνα με το οποίο «Ο κρινόμενος δεν έχει το δικαίωμα αρνήσεως διαγνωστικών εξετάσεων που απαιτούνται για την τεκμηρίωση της παθήσεως για την οποία κρίνεται, εφόσον από αυτές δεν υφίσταται κίνδυνος για τη ζωή του». Σε αυτό το σημείο, είναι έκδηλη η σύγκρουση του δικαιώματος στη σωματική αυτοδιάθεση και της ανάγκης να μην απειληθεί η πατρίδα. Ο λόγος του δικαίου καθιστά υποχρεωτική την παρέμβαση στο ανδρικό σώμα, καθώς θεωρεί ότι αυτή εξυπηρετεί το πολύ σημαντικό διακύβευμα της εθνικής ασφάλειας. Κατά συνέπεια, οι άντρες που δεν υποβάλλονται σε εξετάσεις ή δεν επιθυμούν να ακολουθήσουν θεραπεία για τυχόν προβλήματα υγείας, όχι μόνο δεν είναι «φυσιολογικοί» καθώς δεν επιθυμούν να «υπηρετήσουν την αποστολή»· είναι την ίδια στιγμή και απειλητικοί για το έθνος.

Συμπερασματικά, ο λόγος του Π.Δ 11/2014 έχοντας ως αφετηρία το ανθρώπινο σώμα, κατασκευάζει το ιδανικό της αρρενωπότητας αναπαράγοντας και επικυρώνοντας την ηγεμονική αρρενωπότητα. Η αρρενωπότητα αυτή προκύπτει ως εθνικά ορθή, δηλαδή μόνο ελληνική, καθώς είναι αποκλειστικά Έλληνες στην ιθαγένεια που γίνονται δεκτοί στις ένοπλες δυνάμεις. Παράλληλα, η ηγεμονική αρρενωπότητα παίρνει σάρκα και οστά σε σώματα ικανά, δηλαδή υγιή, ψηλά, μυώδη και ευκίνητα. Είναι μία αρρενωπότητα καθαρά «αρρενωπή», «φυσιολογική», χωρίς σημάδια που παραπέμπουν σε θηλυκές ιδιότητες. Την ίδια στιγμή, η αρρενωπότητα αυτή δεν έχει απλά ένα παρουσιαστικό, αλλά αρθρώνει λόγο ηχηρό, μέσω διαταγών και προσταγμάτων. Αυτός ορίζεται ως ο πρέπων ανδρικός λόγος, ένας λόγος επιβολής. Ο λόγος με την έννοια της λογικής και της ψυχραιμίας είναι ένα επίσης χαρακτηριστικό της παραδειγματικής αρρενωπότητας, ενώ σε ορισμένα σημεία η αρρενωπότητα αυτή αναδύεται ως θεσμικά μορφωμένη. Σα να διαφαίνεται εδώ μία σχέση ομοιότητας του λογικού, ψύχραιμου, επιστημονικού και επιβλητικού δικαίου με τον Έλληνα στρατεύσιμο.

Ταυτόχρονα, ο λόγος του νόμου μετατρέπει την υποχρέωση έκτισης της στρατιωτικής θητείας σ' εγγενή επιθυμία των ανδρών. Είναι μία «αποστολή για την

οποία προορίζονται». Αναδύεται έτσι, ο ρόλος του άνδρα προστάτη του έθνους, κάτι που δικαιολογεί έμμεσα εκδηλώσεις επιβολής δια της βίας. Η δικαιολογητική βάση (ratio στη γλώσσα του δικαίου) θέσπισης του Π.Δ 11/2014, είναι η εθνική ασφάλεια. Η επίτευξή της διαπνέει τους ρυθμιστικούς λόγους του προεδρικού διατάγματος, και οδηγεί στη διάπλαση των ικανών ανδρικών σωμάτων, όπως αναλύθηκε. Τα ιδανικά του κυρίαρχου (ελληνικού) έθνους και της ηγεμονικής αρρενωπότητας συνδέονται μέσω του λόγου, με τρόπους που παράγουν αποκλεισμούς, εκτοπίζοντας στη σφαίρα της ανικανότητας, της ακαταλληλότητας και της αρρώστιας, άτομα που έχουν διαφορετική εθνικότητα, διαφορετικές επιθυμίες, διαφορετικά σώματα και ψυχισμό.

Τα σώματα των αιτούντων άσυλο: απειλούμενα και απειλητικά

Η εθνική ασφάλεια, αλλά και η φυλετική καθαρότητα φαίνεται να συνεχουν τους λόγους του δικαίου και στην ελληνική νομοθεσία για τη διαδικασία ασύλου. Η σχετική νομοθεσία, ο Ν. 4939/2022 (ΦΕΚ Α' 111/10.6.2022) με τίτλο «Κύρωση Κώδικα Νομοθεσίας για την υποδοχή, τη διεθνή προστασία πολιτών τρίτων χωρών και ανιθαγενών και την προσωρινή προστασία σε περίπτωση μαζικής εισροής εκτοπισθέντων αλλοδαπών» (στο εξής Ν. 4939/2022), ρυθμίζει τα σώματα ατόμων διαφορετικής εθνικότητας, ατόμων που αιτούνται διεθνή προστασία στην ελληνική επικράτεια. Με την παρούσα εργασία θα επιχειρηθεί να αναλυθεί η δια του λόγου, κάπως αντιφατική, κατασκευή των σωμάτων τους, είτε ως άξιων προστασίας, είτε ως απειλητικών για το έθνος.

Επιπλέον, η ανάλυση θα προσπαθήσει να αναδείξει τη διάσταση της διαμάχης των αρρενωποτήτων (Έλληνες άνδρες απέναντι σε άνδρες άλλων εθνικοτήτων και φυλών), η οποία ίσως αποτελεί ένα από τα διακυβεύματα των ρυθμιστικών δικαιοκικών λόγων στον Ν. 4939/2022. Λαμβάνονται υπ' όψιν τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία, από τα οποία προκύπτει, ότι τα περισσότερα άτομα που εντάσσονται στη διαδικασία ασύλου στην Ελλάδα είναι άνδρες (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2017-2023). Συνεπώς, αν και ο λόγος του νόμου, αναφέρεται γενικά και αόριστα, σε άτομα που αιτούνται διεθνή προστασία, η παρούσα εργασία, συνυπολογίζοντας και τα διαθέσιμα στατιστικά δεδομένα, θα επιχειρήσει να σχολιάσει τον τρόπο με τον οποίο οι διατυπώσεις του Ν. 4939/2022 κατασκευάζουν τα σώματα των ανδρών αιτούντων άσυλο.

Σώματα ευάλωτα. Ο Ν. 4939/2022 αρθρώνει βιοπολιτικό λόγο, καθώς είναι πολλές οι αναφορές του στην προστασία της ζωής, της υγείας των σωμάτων των αιτούντων άσυλο, και των υλικών συνθηκών της βιολογικής τους ύπαρξης.

Το ίδιο το δικαίωμα στη διεθνή προστασία είναι ένα δικαίωμα επί της ζωής, κάτι που προκύπτει από τον ορισμό της έννοιας «πρόσφυγας», που απαντάται στο άρθρο 1 κστ' του νόμου και αναφέρεται σε ένα άτομο που εγκαταλείπει τη χώρα καταγωγής ή της συνήθους διαμονής του «συνεπεία βάσιμου φόβου δίωξης λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, πολιτικών πεποιθήσεων ή συμμετοχής σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα, και δεν μπορεί ή, λόγω του φόβου αυτού, δεν επιθυμεί να θέσει εαυτόν υπό την προστασία της εν λόγω χώρας». Με τον όρο δίωξη νοείται η απειλή ή η επιβολή βλάβης στη ζωή ή την σωματική ακεραιότητα λόγω παραβίασης θεμελιωδών δικαιωμάτων. Και καθώς ο λόγος του Ν. 4939/2022, είναι ένας λόγος που έχει -θεωρητικά τουλάχιστον- ως κύριο σκοπό την παροχή διεθνούς προστασίας, τα σώματα των αιτούντων άσυλο παράγονται ως ευάλωτα.

Περαιτέρω, ο λόγος του νόμου κλιμακώνει την ευαλωτότητα των σωμάτων, εξετάζοντάς τα ιατρικά, και κατηγοριοποιώντας τα ανάλογα με προβλήματα υγείας που τυχόν παρουσιάζουν. Ενδεικτικές είναι οι διατάξεις των άρθρων 1, 52 και 77.

Άρθρο 1

ια) «αιτούντες με ειδικές ανάγκες υποδοχής» είναι τα ευάλωτα πρόσωπα, σύμφωνα με την περ. λγ' του παρόντος άρθρου, τα οποία χρήζουν ειδικών εγγυήσεων, προκειμένου να απολαμβάνουν τα δικαιώματα και να συμμορφώνονται με τις υποχρεώσεις που προβλέπονται στον Κώδικα.

ιβ) «αιτούντες που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων» είναι οι αιτούντες, των οποίων η ικανότητα να απολαμβάνουν τα δικαιώματα και να συμμορφώνονται με τις υποχρεώσεις που προβλέπονται στον παρόντα Κώδικα περιορίζεται λόγω ιδιαίτερων περιστάσεων που αφορούν την προσωπική τους κατάσταση και ιδίως την κατάσταση της υγείας τους,

λγ) «ευάλωτα πρόσωπα» νοούνται ιδίως ... τα άτομα με αναπηρία, οι ηλικιωμένοι, οι εγκυμονούσες, ... τα άτομα με σοβαρές ασθένειες, τα άτομα με νοητική και ψυχική αναπηρία και τα άτομα που έχουν υποστεί βασανιστήρια, βιασμό ή άλλες σοβαρές μορφές ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας, όπως τα θύματα ακρωτηριασμού γεννητικών οργάνων

Άρθρο 52

1. Η υγεία, συμπεριλαμβανομένης της ψυχικής υγείας, των αιτούντων υπό κράτηση που είναι ευάλωτα άτομα, αποτελεί πρωταρχικό μέλημα των αρμόδιων αρχών. Στις περιπτώσεις κράτησης, οι αρμόδιες αρχές εξασφαλίζουν τακτική

παρακολούθηση και επαρκή υποστήριξη, λαμβάνοντας υπόψη την ιδιαίτερη κατάστασή τους, συμπεριλαμβανομένης της υγείας τους.

Άρθρο 77

1. Με την επιφύλαξη της συγκατάθεσής του, οι Αρχές Παραλαβής ή οι Αρχές Απόφασης μπορούν να παραπέμπουν τον αιτούντα σε ιατρική εξέταση ή/και ψυχοκοινωνική διάγνωσή του σε ιατρούς δημόσιων νοσοκομείων και θεραπευτηρίων ή δημόσιων δομών ψυχικής υγείας ή άλλους, ειδικώς συμβεβλημένους με το Ελληνικό Δημόσιο, ιδιώτες ιατρούς ή στο Κλιμάκιο Ιατρικού Ελέγχου και Ψυχοκοινωνικής Υποστήριξης των Κέντρων Υποδοχής και Ταυτοποίησης και των Κλειστών Ελεγχόμενων Δομών, όταν ανακλύπτουν ενδείξεις ή ισχυρισμοί που ενδεχομένως υποδηλώνουν διώξεις ή σοβαρή βλάβη που υπέστη κατά το παρελθόν

Η υγεία των αιτούντων άσυλο αποτελεί σύμφωνα με τον λόγο του νόμου «πρωταρχικό μέλημα» του ελληνικού δημοσίου, το οποίο εμφανίζεται εδώ ως ένας φορέας έγνοιας και φροντίδας. Το ελληνικό κράτος παρουσιάζεται να λαμβάνει υπ' όψιν τη βούληση και τη συναίνεση των αιτούντων άσυλο (άρθρο 77 παρ.1), να μεριμνά, κατά προτεραιότητα για όσους χαρακτηρίζονται ευάλωτοι, και να τους «υποδέχεται» και να τους «φιλοξενεί».

Με τη σειρά τους, η έννοια «υποδοχή» απαντάται στον λόγο του νόμου 143 φορές, και η έννοια «φιλοξενία» 50 φορές. Η χρήση των λέξεων αυτών, δίνει την εντύπωση ότι τα σώματα των αιτούντων άσυλο είναι σώματα ευπρόσδεκτα και άξια να τύχουν μίας φιλικής διάθεσης και υποδοχής. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 1 του Ν.4939/2022:

ζ) «συνθήκες υποδοχής» είναι η πλήρης δέσμη μέτρων που το Ελληνικό Κράτος εφαρμόζει προς όφελος των αιτούντων σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος Κώδικα,

η) «υλικές συνθήκες υποδοχής» είναι οι συνθήκες υποδοχής που περιλαμβάνουν την παροχή στέγης, τροφής και ρουχισμού, σε είδος ή υπό μορφή οικονομικού βοηθήματος ή δελτίων ή συνδυασμό των τριών, καθώς και ένα βοήθημα για τα καθημερινά έξοδα.

Τα σώματα των αιτούντων άσυλο εμφανίζονται μέσα από τον λόγο του νόμου ως σώματα σε κίνδυνο, τα οποία τυγχάνουν υποστήριξης και προστασίας από τις ελληνικές αρχές. Σκοπός της παρούσας εργασίας δεν είναι φυσικά να υποστηριχθεί ότι οι αιτούντες διεθνούς προστασίας δεν χρήζουν προστασίας, όσο να αναζητηθούν τα σημεία που συνέχουν τις αντιφατικές διατυπώσεις του λόγου του νόμου σχετικά με τους αιτούντες άσυλο. Πράγματι, μία προσεκτικότερη ανάλυση των ανωτέρω

διατυπώσεων του νόμου, θα μπορούσε να οδηγήσει στη διαπίστωση, ότι η λογοθέτηση όσων αιτούνται άσυλο ως ταλαίπωρων, δεν εξυπηρετεί αποκλειστικά και μόνο στην προστασία τους. Είναι πιθανό να λανθάνουν (και) άλλοι σκοποί στους λόγους του δικαίου, ενίοτε αντικρουόμενοι με την προστασία η οποία εξαγγέλλεται. Οι λόγοι αυτοί δρουν παραγωγικά προς την ενίσχυση και παγίωση καθιερωμένων αντιλήψεων για τους αιτούντες άσυλο και των προσφύγων, και την επικύρωση σχέσεων κυριαρχίας.

Σώματα απείθαρχα και επικίνδυνα. Η δια του λόγου κατασκευή των αιτούντων άσυλο ως ευάλωτων, στηρίζει μία αντίληψη περί σχέσεων ανταλλακτικής ιεραρχίας του Κράτους-Προστάτη και του αιτούντος άσυλο-προστατευόμενου, στην οποία ο τελευταίος οφείλει «υποταγή». Για παράδειγμα, από την ανάγνωση των διατάξεων ια' και ιβ' του άρθρου 1, φαίνεται ότι η παροχή ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων στους ευάλωτους αιτούντες άσυλο δεν παρέχεται μόνο επί της αρχής της δυνατότητάς τους να ασκήσουν τα δικαιώματά τους· τυγχάνουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων (και) προκειμένου «να συμμορφώνονται με τις υποχρεώσεις που προβλέπονται στον Κώδικα». Μάλιστα η χρήση της λέξης «συμμόρφωση» αντί ίσως των λέξεων «ικανοποίηση» ή «τήρηση», λαμβάνει ως δεδομένο και προϋπάρχον χαρακτηριστικό των αιτούντων άσυλο ότι είναι απείθαρχοι και αδυνατούν να ακολουθήσουν κανόνες.

Παρόμοια, στο άρθρο 39 ο νόμος αναφέρει πως:

Κατά το πρώτο στάδιο «Ενημέρωσης» οι πολίτες τρίτης χώρας ή ανιθαγενείς ενημερώνονται ... :

δ) για τα δικαιώματά τους και τις υποχρεώσεις τους κατά τη διαδικασία εξέτασης της αίτησης διεθνούς προστασίας και τις συνέπειες μη τήρησης των υποχρεώσεων αυτών, ιδίως για το καθήκον συνεργασίας τους με τις εθνικές αρχές σε κάθε στάδιο της διαδικασίας, καθώς και για τις συνέπειες της παραβίασης αυτού.

Εν προκειμένω, ενώ η διατύπωση του νόμου εκκινεί από τη διαπίστωση ότι πρέπει οι αιτούντες να ενημερώνονται για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους εξίσου, στη συνέχεια κατανέμει διαφορετικά το βάρος της ανάγκης ενημέρωσης· θέτει ως σημαντικότερη την ενημέρωση για τις υποχρεώσεις των αιτούντων. Το αποτέλεσμα αυτό επιτυγχάνεται με τη χρήση του επιρρήματος «ιδίως» αλλά και της

λέξης «καθήκον», η οποία έχει σημασία περισσότερο βαρύνουσα από τη λέξη «υποχρέωση». Το καθήκον δεν συνιστά μία υποχρέωση που επιβάλλεται από έναν λόγο απλώς τυπικό, αλλά πηγάζει από τη «συνείδηση» με την έννοια ενός αναγνωρισμένου, «φυσικού» και υψηλού συστήματος ηθικών αξιών. Φαίνεται ενδιαφέρον, συγκριτικά με την ανάλυση που προηγήθηκε, ότι καθήκοντα (χρέος, αποστολή) παρουσιάζονται να έχουν οι Έλληνες πολίτες. Ο λόγος του δικαίου φαίνεται να είναι σε σύγχυση. Αφενός θεωρεί εγγενώς απείθαρχους τους αιτούντες άσυλο, ίσως, μεταξύ άλλων, γιατί δεν είναι Έλληνες, άρα ούτε πολίτες (;)- αφετέρου τους απονέμει καθήκοντα.

Επίσης, χαρακτηριστικό είναι ότι ο λόγος του δικαίου θεωρεί τη συνεργασία με τις αρχές υποχρέωση των αιτούντων άσυλο, υπονοώντας για ακόμα μια φορά ότι οι τελευταίοι είναι μη συνεργάσιμοι και δεν έχουν την ικανότητα να επικοινωνούν με τους δημόσιους φορείς. Μάλιστα, η συνεργασία και η επικοινωνία με τις αρχές μπορούν να θεωρηθούν ως πολιτικές ιδιότητες, και με το να υπερτονίζεται η ανάγκη να ενημερώνονται σχετικά οι αιτούντες άσυλο, αυτοί παρουσιάζονται ως «μη πολίτες». Την υπόθεση, περί μη αναγνώρισης της ιδιότητας του πολιτικού στα σώματα των ανδρών αιτούντων άσυλο, ενισχύει και η ανάγνωση άλλων άρθρων του Ν. 4939/2022. Ενδεικτικά, η περίπτωση x του 42 υπάγει έναν αιτούντα άσυλο σε ταχύτερη διαδικασία εξέτασης της αίτησής του, όταν «... εισήλθε παράνομα στη χώρα ή παρέτεινε παράνομα τη διαμονή του και, χωρίς σοβαρό λόγο, δεν παρουσιάσθηκε στις αρχές ή δεν υπέβαλε αίτηση για διεθνή προστασία το συντομότερο δυνατό, δεδομένων των συνθηκών της εισόδου του». Παράγεται έτσι δια του λόγου του νόμου ο αιτών άσυλο ως πλάσμα τεμπέλικο που δεν συμμορφώνεται με τα πρότυπα της χρονικής - με την έννοια της έγκαιρης και τακτικής - δραστηριότητας του πολίτη.

Και ενώ ανά σημεία, φαίνεται να αναγνωρίζεται στους αιτούντες άσυλο η πολιτική ιδιότητα και η βούλησή τους, όπως το άρθρο 77 που προβλέπει ότι παραπομπές του αιτούντος σε ιατρικές εξετάσεις λαμβάνουν χώρα «με την επιφύλαξη της συγκατάθεσής του», κατά τα άλλα, οι διατυπώσεις του νόμου παρουσιάζουν το σώμα τους ως πεδίο κρατικής παρέμβασης εξαναγκασμού και περιορισμού. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 54:

Οι πολίτες τρίτων χωρών ή ανιθαγενείς που εισέρχονται χωρίς τις νόμιμες διατυπώσεις, υποβάλλονται ... σε ιατρικές εξετάσεις, όπως προβλέπεται στο άρθρο 41 και τις σχετικές έγγραφες οδηγίες των αρμόδιων υπηρεσιών για την πρόληψη μετάδοσης νοσημάτων του Υπουργείου Υγείας, προκειμένου να διερευνηθεί εάν πάσχουν από ασθένεια που εγκυμονεί κίνδυνο επιδημίας, κατά τα οριζόμενα από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας ή ασθένεια που μεταδίδεται αερογενώς ή με το συγχρωτισμό. Οι αρμόδιες αρχές μεριμνούν για τη λήψη των αναγκαίων για την προάσπιση της δημόσιας υγείας προληπτικών και θεραπευτικών μέτρων ...

Η διενέργεια ιατρικών εξετάσεων, μίας μορφής σωματικής παρέμβασης, είναι εν τέλει υποχρεωτική για τους αιτούντες άσυλο σύμφωνα με το άρθρο 54, το οποίο τονίζει με εκφράσεις αυξημένης σημασίας την εικόνα των αιτούντων ως υγειονομική απειλή. Υπάρχει πιθανότητα, κατά τα λεγόμενα του νόμου, οι αιτούντες να φέρουν ασθένειες που «εγκυμονούν κίνδυνο επιδημίας», έναν κίνδυνο που στρέφεται κατά της «δημόσιας υγείας». Σημαντικό είναι να σχολιαστεί ότι η υποχρεωτική ιατρική παρέμβαση στα σώματα των αιτούντων άσυλο τίθεται προς την προστασία των σωμάτων ενός άλλου πληθυσμού (δημόσια υγεία), του ελληνικού. Ίσως προκύπτει εδώ μία υπενθύμιση εθνικιστικού και ρατσιστικού χαρακτήρα: τα ελληνικά σώματα είναι αξιότερα προστασίας από τα σώματα των εθνικά και φυλετικά άλλων.

Την ίδια στιγμή, ο λόγος του Ν. 4939/2022 κατασκευάζει τα σώματα των αιτούντων άσυλο ως σώματα άξια να στερηθούν την ελευθερία τους. Η στέρηση αυτή λαμβάνει χώρα, σύμφωνα με τα λεγόμενα του νόμου -και κατά τρόπο οξύμωρο- παράλληλα με την «υποδοχή» τους. Όπως προβλέπουν τα άρθρα 38 και 40:

Άρθρο 38

1. ... Τα πρόσωπα αυτά οδηγούνται άμεσα με ευθύνη των αστυνομικών ή λιμενικών αρχών που επιλαμβάνονται αρμοδίως, σε Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης ή σε Κλειστή Ελεγχόμενη Δομή...

Άρθρο 40

... οι πολίτες τρίτων χωρών ή ανιθαγενείς που εισέρχονται στο Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης ή στην Κλειστή Ελεγχόμενη Δομή:

α) υπάγονται στις διαδικασίες υποδοχής και ταυτοποίησης, τελώντας σε καθεστώς περιορισμού της ελευθερίας τους εντός του Κέντρου, με απόφαση του Διοικητή του, η οποία εκδίδεται εντός πέντε (5) ημερών από την είσοδό τους. Εφόσον με την παρέλευση του πενήμερου δεν έχουν ολοκληρωθεί οι ως άνω διαδικασίες, ο Διοικητής του Κέντρου Υποδοχής και Ταυτοποίησης ή της Κλειστής Ελεγχόμενης Δομής μπορεί, υπό την επιφύλαξη του άρθρου 50, να αποφασίζει την παράταση του περιορισμού της ελευθερίας των ανωτέρω προσώπων έως την ολοκλήρωση των διαδικασιών αυτών για επιπλέον διάστημα

που δεν υπερβαίνει συνολικά τις είκοσι πέντε (25) ημέρες από την είσοδο στο Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης ή την Κλειστή Ελεγχόμενη Δομή...

γ) οι αιτούντες διεθνή προστασία δύνανται να παραμένουν στις εγκαταστάσεις για όσο χρόνο διαρκεί η διαδικασία εξέτασης της αίτησής τους, εφόσον το χρονικό διάστημα της παραμονής τους στο Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης ή την Κλειστή Ελεγχόμενη Δομή δεν υπερβαίνει συνολικά τις είκοσι πέντε (25) ημέρες από την είσοδό τους σε αυτά. Εάν μετά την παρέλευση του χρονικού αυτού διαστήματος δεν έχει περατωθεί η εξέταση της αίτησης, αίρεται ο περιορισμός της ελευθερίας, υπό την επιφύλαξη εφαρμογής του άρθρου 50.

Διαγράφεται με τον τρόπο αυτό μία κατ' ευφημισμών υποδοχή μέσα σε χώρους με ονομασίες οι οποίες εδραιώνουν ένα κλίμα ασφαλειοποίησης. Χώροι που τιτλοφορούνται «Κλειστές και Ελεγχόμενες Δομές» διασφαλίζουν εκ του περισσού (και κλειστές και ελεγχόμενες) ότι η υπονοούμενη απειλή που συνιστούν οι αιτούντες άσυλο, ελέγχεται. Τα σώματα τους νοσηματοδοτούνται με αυτόν τον τρόπο ως a priori ύποπτα, κάτι που νομιμοποιεί την επιτήρησή τους και τον περιορισμό τους. Ο λόγος του νόμου είναι επιτακτικός· οι αιτούντες «οδηγούνται άμεσα», δίχως επικίνδυνες καθυστερήσεις, στους ελεγχόμενους χώρους, και μάλιστα από τα κατάλληλα διοικητικά όργανα επιβολής της τάξης, μέλη της αστυνομίας ή του λιμενικού. Στο σημείο αυτό ίσως διαφαίνεται μία διαπάλη μεταξύ των «ορθών» -σύμφωνων με το παράδειγμα της ηγεμονικής αρρενωπότητας- Ελλήνων ανδρών που στελεχώνουν τις δυνάμεις ασφαλείας, και των ανεπιθύμητων μη Ελλήνων ανδρών αιτούντων άσυλο – προσφύγων. Η πρόσδοση διαφορετικής ιεραρχίας και ρόλων είναι σαφής στον λόγο του νόμου. Οι αστυνομικοί και λιμενικοί «οδηγούν» στους κλειστούς χώρους, οι αιτούντες άσυλο ακολουθούν.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η χρήση συγκεκριμένων λέξεων και φράσεων προκειμένου ίσως να ουδετεροποιηθεί και να μετριαστεί η σοβαρότητα της παραβίασης του δικαιώματος της ελευθερίας. Για παράδειγμα η λέξη «πρόσωπα» στο άρθρο 38, αντί της έκφρασης «πολίτες τρίτων χωρών» που χρησιμοποιεί συνήθως ο Ν. 4939/2022, δίνει μία εντύπωση γενικευμένης και αφηρημένης αναφοράς, σε μία προσπάθεια ενδεχομένως να αρθεί η εθνικιστική και ρατσιστική διάσταση της ρύθμισης. Ομοίως, στην περίπτωση α' του άρθρου 40 χρησιμοποιείται η φράση «τελώντας σε καθεστώς περιορισμού της ελευθερίας τους», με την μετοχή του αμετάβατου ρήματος «τελώ» να δίνει την αίσθηση ότι ο περιορισμός της ελευθερίας είναι απλώς μία κατάσταση, και δεν επιβάλλεται από κάποιον άλλον -εν προκειμένω

τις ελληνικές αρχές. Προς την ίδια κατεύθυνση μπορεί να αναγνωστεί και η περίπτωση γ' του άρθρου 40, όπου σχολιάζεται ότι οι αιτούντες άσυλο «δύνανται» να παραμένουν στους κλειστούς χώρους. Ωστόσο, ο περιορισμός της ελευθερίας τους δεν είναι δυνητικός, αλλά υποχρεωτικός.

Περαιτέρω, η πρώτη παράγραφος του άρθρου 49 σχολιάζει για τον περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας των αιτούντων άσυλο σε ορισμένη γεωγραφική περιοχή ότι «δεν θίγει την αναπαλλοτρίωτη σφαίρα της ιδιωτικής ζωής και δεν εμποδίζει την άσκηση των δικαιωμάτων που προβλέπονται στον παρόντα Κώδικα». Εδώ, ο λόγος του νόμου δεν καταφεύγει σε εκφραστικά τεχνάσματα αλλά διατυπώνει με μορφή αξιώματος, νομιμοποιώντας με τρόπο ευθύ τον περιορισμό της ελευθερίας. Δίνεται έτσι η εντύπωση πως αν οι αιτούντες άσυλο δεν μπορούν να ασκήσουν τα δικαιώματά τους, αυτό είναι δικό τους πρόβλημα, και ουδεμία σχέση έχει με τον περιορισμό της ελευθερίας ο οποίος τους επιβάλλεται.

Από την ανάγνωση του άρθρου 50, διαφαίνονται οι αιτίες που δικαιολογούν κατά το δίκαιο, τον περιορισμό της ελευθερίας των αιτούντων άσυλο μέσω της επιβολής του μέτρου της διοικητικής κράτησης.

2. Η κράτηση, σύμφωνα με το προηγούμενο εδάφιο, επιβάλλεται μόνο για έναν από τους παρακάτω λόγους:

α) για τη διαπίστωση των στοιχείων της ταυτότητας ή της καταγωγής του ή της υπηκοότητάς του, ή

β) προκειμένου να προσδιοριστούν τα στοιχεία εκείνα, στα οποία βασίζεται η αίτηση διεθνούς προστασίας, η απόκτηση των οποίων θα ήταν σε άλλη περίπτωση αδύνατη, ιδίως όταν υπάρχει κίνδυνος διαφυγής του αιτούντος, όπως ο κίνδυνος αυτός ορίζεται στην περ. ζ' του άρθρου 18 του ν. 3907/2011, ή

γ) εφόσον συνιστά κίνδυνο για την εθνική ασφάλεια ή τη δημόσια τάξη, κατά την αιτιολογημένη κρίση της αρμόδιας αρχής της παρ. 4, ή

δ) όταν υπάρχει σημαντικός κίνδυνος διαφυγής, κατά τη έννοια της περ. ιδ του άρθρου 2 του Κανονισμού (ΕΕ) 604/2013, ...

Τα σώματα των ανδρών αιτούντων άσυλο λοιπόν παρουσιάζονται δια του λόγου του Ν. 4939/2022 ως άξια να στερηθούν την ελευθερία τους, μεταξύ άλλων, προκειμένου να επιτευχθεί η ταυτοποίησή τους. Και καθώς δικαιολογεί την κράτηση, η έλλειψη ταυτοποίησης σημαίνει επικινδυνότητα κατά τα λεγόμενα του νόμου. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα πρώτα στάδια της διαδικασίας ασύλου ονοματίζονται

στον νόμο με τρόπο πάλι οξύμωρο ως «διαδικασίες υποδοχής και ταυτοποίησης» (άρθρο 38). Πώς είναι μία υποδοχή όταν ο άλλος προ-εννοείται ως επικίνδυνος; Ενδεχομένως, η τόσο επιτακτική ανάγκη ταυτοποίησης των αιτούντων, να συνδέεται με εθνικιστικά και φυλετικά νοήματα· οι αιτούντες άσυλο παρουσιάζονται ως σώματα που είναι απαραίτητο να εξακριβωθούν και ταυτοποιηθούν, γιατί δεν φέρουν την κατεξοχήν αποδεκτή -δηλαδή την ελληνική εθνική και φυλετική ταυτότητα.

Την αίσθηση κινδύνου και απειλής εντείνει ο λόγος του νόμου, καθώς ρητά αναφέρεται στους αιτούντες άσυλο ως επικίνδυνους για την εθνική ασφάλεια και τη δημόσια τάξη. Σημασία έχει να σχολιαστούν οι επαναλήψεις των φράσεων αυτών που κατασκευάζουν τα σώματα των αιτούντων άσυλο ως απειλητικά. Ειδικότερα, η έκφραση «κίνδυνος για την εθνική ασφάλεια/ δημόσια ασφάλεια/ την ασφάλεια της χώρας/ την ασφάλεια του Κράτους» απαντώνται στο κείμενο του νόμου 25 φορές. Παράλληλα, συναντάται μία φορά η φράση «συνιστά κίνδυνο για την κοινωνία της χώρας», η φράση «κίνδυνος για το δημόσιο συμφέρον», ενώ 23 φορές επαναλαμβάνεται η έκφραση «δημόσια τάξη».

Ο νόμος αυτός, διακηρύσσει από τον τίτλο του ήδη, ως θεωρητικό του σκοπό την παροχή διεθνούς προστασίας σε άτομα που διώκονται· στις διατάξεις του όμως που ακολουθούν, αυτό που φαίνεται να χρειάζεται προστασία δεν είναι οι πρόσφυγες αλλά το ίδιο το ελληνικό Κράτος, με «Κ» κεφαλαίο, η Χώρα με «Χ» κεφαλαίο (άρθρο 93 παρ.3), την ίδια στιγμή που οι αιτούντες άσυλο είναι «πολίτες τρίτης χώρας», με «χ» μικρό (άρθρο 1γ), και με τις εννοιολογικές αρνητικές σημάσεις που έχει η λέξη «τρίτος», σα να παραπέμπει στην έκφραση «τρίτης κατηγορίας». Είναι η ελληνικότητα που τίθεται σε κίνδυνο, κάτι που υπογραμμίζει η χρήση της λέξης «δημόσιος-α». Είναι η ελληνική κοινωνία («κοινωνία της χώρας») η οποία απειλείται από τα μη ταυτοποιήσιμα σώματα των αιτούντων άσυλο, και στην οποία φαίνεται στο βάθος να επιδιώκει να απευθυνθεί ο νόμος. Χαρακτηριστική είναι η έκφραση «χώρα μας» που απαντάται 10 φορές στον νόμο. Ακόμα και η επίκληση στην «υποδοχή και τη φιλοξενία» των αιτούντων άσυλο φαίνεται να απευθύνεται στον γηγενή πληθυσμό, και να τον επιβραβεύει για την σωστή επιτέλεση της ελληνικότητάς του, παραπέμποντας στον θεσμό της «ελληνικής φιλοξενίας». Λόγοι εθνικιστικοί και λόγοι ασφαλειοποίησης συνέχουν ένα πλέγμα το οποίο κατασκευάζει τα σώματα των

αιτούντων άσυλο ως εθνική απειλή, δικαιολογώντας έτσι την στέρηση της ελευθερίας τους.

Παράλληλα, ο περιορισμός της ελευθερίας και η διοικητική κράτηση επιβάλλονται στα σώματα των αιτούντων άσυλο, γιατί, τα τελευταία, κατά τα λεγόμενα του νόμου, είναι σώματα που «διαφεύγουν». Η έκφραση «κίνδυνος διαφυγής» σημειώνεται 4 φορές στο κείμενο του νόμου, ενώ ακόμα και αν δεν κρατούνται διοικητικά ή δεν τους έχει επιβληθεί κάποιος περιορισμός στην ελευθερία τους, σύμφωνα με την παράγραφο 6 του άρθρου 83 «υποχρεούνται να ενημερώνουν αμελλητί τις αρμόδιες Αρχές Παραλαβής για τη διεύθυνση κατοικίας ή διαμονής τους και τα άλλα στοιχεία επικοινωνίας τους, καθώς και για κάθε μεταβολή των ως άνω στοιχείων». Η διατύπωση του νόμου είναι πάλι αυστηρή, και δεν επιτρέπει καθυστερήσεις στην υποχρέωση ενημέρωσης, όπως φαίνεται με την επιλογή της λέξης «αμελλητί». Τα σώματα των αιτούντων άσυλο, εμφανίζονται στις δικαικές διατάξεις προκαταβολικά ως σώματα που θυμίζουν δραπετές σωφρονιστικού καταστήματος, εγκληματίες. Ταυτόχρονα, ενώ η διαφυγή εννοιολογικά προϋποθέτει τον περιορισμό, είναι ενδιαφέρον ότι ο νόμος επιβάλλει την κράτηση σαν επακόλουθο μίας δήθεν προϋπάρχουσας τάσης διαφυγής. Ο λόγος του νόμου, φαντάζει στιγμιαία παράλογος. Παράλληλα, οι αιτούντες άσυλο νοούνται κατά τρόπο πολωμένο, σύμφωνα με τον νόμο, είτε ως περιορισμένοι σε χώρους προσωρινότητας, όπως τα ΚΥΤ, οι ΚΕΔ, τα διοικητικά κέντρα κράτησης, είτε απρόθυμοι να «σταθεροποιηθούν χωρικά». Τα σώματά τους, παραμένοντας περιορισμένα στους κλειστούς χώρους, αορατοποιούνται και αποκλείονται από τον δημόσιο χώρο. Ενώ, κατά τα λεγόμενα του νόμου, όταν έχουν παρουσία στον δημόσιο χώρο, δεν «στεριώνουν» ποτέ. Ο χώρος τους δηλαδή δεν είναι ένας χώρος κανονικός, σταθερός, μόνιμος, δεν έχουν μία κατοικία ή ακίνητη ιδιοκτησία, έννοιες που αποτελούν θεμελιώδη δικαιώματα.¹¹ Ίσως αυτός ο «χωρικός τους αποκλεισμός» σημαίνει και τον αποκλεισμό τους από την έννοια του «πολίτη».

¹¹ Το άρθρο 9 του Ελληνικού Συντάγματος αναφέρεται στην προστασία του οικιακού ασύλου και το άρθρο 17 στην προστασία της ιδιοκτησίας.

Την ίδια στιγμή, στο άρθρο 31 ο νόμος αναφέρει ότι «Οι δικαιούχοι διεθνούς προστασίας έχουν πρόσβαση σε κατάλυμα με τους όρους και περιορισμούς που ισχύουν για τους πολίτες τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα στη χώρα, λαμβανομένης υπόψη της ανάγκης διασποράς αυτών σε εθνικό επίπεδο».¹² Θεωρείται αναγκαίο σύμφωνα με όσα λέει ο νόμος, οι πρόσφυγες να μην βρίσκονται συγκεντρωμένοι σε σημεία της χώρας, αλλά να κατανεμηθούν σε πολλά μέρη. Η χρήση της έννοιας «διασπορά» παραπέμπει σε μετάδοση νόσου, ενώ η πρόσδοση χαρακτήρα αναγκαιότητας στη διασπορά των προσφύγων, προβληματοποιεί το να βρίσκονται μαζί στον ίδιο χώρο, χωρίς να παρουσιάζεται ρητά πού έγκειται το πρόβλημα. Μήπως απειλείται η ομοιογένεια, η καθαρότητα του ελληνικού (εθνικά και φυλετικά ορθού) πληθυσμού; Με τρόπο μεταφορικό, ο λόγος του νόμου αντιπαραθέτει την εθνική και φυλετική πληθυσμιακή ομοιομορφία, μία υγιή κατάσταση, με μία κατάσταση αρρωστημένη, την ανάμειξη του γηγενούς πληθυσμού με τους πρόσφυγες. Η ελληνική κοινωνία τοποθετείται πάλι σε κίνδυνο από τα σώματα των δικαιούχων διεθνούς προστασίας, τα οποία παρουσιάζονται μεταφορικά ως νόσημα. Ενισχύεται λογοθετικά έτσι το δυαδικό αντιθετικό σχήμα «το εθνικό και φυλετικό εμείς έναντι των εθνικά και φυλετικά άλλων». Τα σώματά των αιτούντων άσυλο και των προσφύγων πλάθονται λοιπόν δια του λόγου του νόμου ως σώματα άξια να περιοριστεί η ελευθερία τους και να διαχωριστούν το ένα από το άλλο. Παράλληλα, νοούνται ως άξια να στερηθούν τους βασικούς όρους διαβίωσής τους.

Όπως σχολιάστηκε στην αρχή του κεφαλαίου, όπου δόθηκε έμφαση στη δια του λόγου του νόμου κατασκευή των σωμάτων των αιτούντων άσυλο ως ευάλωτων, το ελληνικό κράτος παρέχει «υλικές συνθήκες υποδοχής» στους αιτούντες άσυλο,

¹² Να αναφερθεί ότι, νομικά ο όρος «δικαιούχος διεθνούς προστασίας» (καθεστώς πρόσφυγα ή καθεστώς επικουρικής προστασίας) διαχωρίζεται από τον όρο «αιτών-ούσα άσυλο». Στα άτομα που είναι δικαιούχοι διεθνούς προστασίας έχει αναγνωριστεί θεσμικά από το κράτος το καθεστώς διεθνούς προστασίας, ενώ τα άτομα που είναι αιτούντες-σες ασύλου, δεν έχουν λάβει ακόμα αναγνώριση από το κράτος, και η εξέταση της αίτησής τους για άσυλο εκκρεμεί ακόμα ενώπιον των Ελληνικών Αρχών. Στην παρούσα εργασία εξετάζονται κατά βάση διατάξεις του νόμου που ρυθμίζουν τη διαδικασία πριν την αναγνώριση ή μη του καθεστώτος διεθνούς προστασίας, γι' αυτό γίνεται μνεία περισσότερο στον όρο «αιτούντες άσυλο». Να σημειωθεί ωστόσο, ότι η πολιτική άποψη της γράφουσας δεν συμφωνεί με τον διαχωρισμό των ατόμων σε όσα έχουν λάβει προσφυγικό καθεστώς και σε όσα η αίτησή τους εκκρεμεί ή έχει απορριφθεί.

δηλαδή συνθήκες «που περιλαμβάνουν την παροχή στέγης, τροφής και ρουχισμού, σε είδος ή υπό μορφή οικονομικού βοηθήματος ή δελτίων ή συνδυασμό των τριών, καθώς και ένα βοήθημα για τα καθημερινά έξοδα» (άρθρο 1η). Οι «υλικές συνθήκες υποδοχής» εξασφαλίζουν στην ουσία, το δικαίωμα των αιτούντων άσυλο σε αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης, το δικαίωμά τους στη ζωή. Δεν μνημονεύονται βέβαια από τον λόγο του νόμου ως δικαιώματα αλλά με τρόπο ουδέτερο ως «συνθήκες»· δεν μνημονεύονται ως υποχρέωση του ελληνικού κράτους, αλλά ως «βοήθημα» ή ως «πλήρης δέσμη μέτρων που το Ελληνικό Κράτος εφαρμόζει προς όφελος των αιτούντων» (άρθρο 1ζ). Έτσι, και καθώς δεν κατασκευάζονται ως θεμελιώδες και αναφαίρετο δικαίωμα των αιτούντων άσυλο, ο νόμος μπορεί στη συνέχεια να επιβάλει τον περιορισμό τους ή τη διακοπή τους. Το άρθρο 61 ορίζει, μεταξύ άλλων ότι:

1. Με απόφαση της αρμόδιας Αρχής Υποδοχής, οι υλικές συνθήκες υποδοχής περιορίζονται ή, σε εξαιρετικές και ειδικώς αιτιολογημένες περιπτώσεις, διακόπτονται, όταν οι αιτούντες:

α) εφόσον τους παρέχεται στέγαση, εγκαταλείπουν τους χώρους φιλοξενίας στους οποίους έχουν παραπεμφθεί, χωρίς να ενημερώσουν την κατά περίπτωση αρμόδια διοίκηση ή δεν έχουν λάβει τυχόν απαιτούμενη άδεια ή εγκαταλείπουν τον τόπο διαμονής που έχει καθορίσει η αρμόδια Αρχή κατά την παρ. 2 του άρθρου 49 του παρόντος Κώδικα, χωρίς να έχουν λάβει τυχόν απαιτούμενη άδεια,

β) δεν συμμορφώνονται με τις υποχρεώσεις δήλωσης στοιχείων, όπως διεύθυνσης κατοικίας ή διαμονής, συμβάσεων εργασίας που συνάπτουν ή αυτοπρόσωπης παράστασης, ή δεν ανταποκρίνονται στις αιτήσεις παροχής πληροφοριών ή δεν προσέρχονται, στο πλαίσιο της διαδικασίας εξέτασης της αίτησής τους για παροχή διεθνούς προστασίας, σε προσωπική συνέντευξη εντός της προθεσμίας που τάσσεται από τις Αρχές Παραλαβής και Εξέτασης,...

2. Η αρμόδια Αρχή Υποδοχής περιορίζει τις υλικές συνθήκες υποδοχής, όταν διαπιστώνει ότι ο αιτών, χωρίς δικαιολογημένη αιτία, δεν έχει υποβάλει αίτηση διεθνούς προστασίας το συντομότερο δυνατόν μετά την άφισή του στο έδαφος της ελληνικής επικράτειας.

3. Η αρμόδια Αρχή Υποδοχής διακόπτει την πρόσβαση στις υλικές συνθήκες υποδοχής, όταν διαπιστωθεί ότι ο αιτών έχει αποκρύψει οικονομικούς πόρους και έχει, κατά συνέπεια, επωφεληθεί με τρόπο αθέμιτο από τις υλικές συνθήκες υποδοχής.

Από την ανάγνωση του άρθρου προκύπτει ένα κάπως ανισομερές σύστημα επιβολής κυρώσεων από την πλευρά των ελληνικών αρχών. Αρκεί η παράλειψη μίας τυπικής υποχρέωσης ενημέρωσης από την πλευρά των αιτούντων άσυλο, για να τους

επιβληθεί από την ελληνική διοίκηση το μέτρο του περιορισμού ή της διακοπής των υλικών συνθηκών υποδοχής· των βασικών δηλαδή όρων για την επιβίωσή τους, που εγγυώνται το θεωρητικά θεμελιώδες δικαίωμα στη ζωή.

Συμπερασματικά, ο λόγος του Ν. 4939/2022 αναφέρεται ανά σημεία στα σώματα των αιτούντων άσυλο δείχνοντας -φαινομενικά τουλάχιστον- να αναγνωρίζει ότι είναι σώματα των οποίων η ζωή βρίσκεται σε κίνδυνο, και χρειάζονται προστασία. Ωστόσο, η πρώτη αυτή αναγνώριση ότι οι αιτούντες άσυλο βρίσκονται σε κίνδυνο και ότι χρειάζονται προστασία, φαίνεται να μην βασίζεται στην αναγνώριση των δικαιωμάτων τους· αναδύεται μάλλον μία οπτική διασωστικής - ανθρωπιστικής παρέμβασης του ελληνικού κράτους στη βάση της «λύπησης» των ταλαιπώρων «πολιτών τρίτων χωρών». Γίνεται λόγος όχι για δικαιώματα, αλλά για «συνθήκες», «βοηθήματα» και «ευεργετήματα». Παράλληλα, ο δικαιοκός λόγος περί διεθνούς προστασίας, μοιάζει συχνά με λόγο «εθνικής προστασίας». Με πληθώρα αναφορών στην εθνική ασφάλεια, τη δημόσια τάξη, το δημόσιο συμφέρον, την κοινωνία, τη χώρα μας, οι διατάξεις του νόμου αντιστρέφουν τους όρους, τοποθετώντας ό,τι εθνικό σε κίνδυνο, και τους αιτούντες άσυλο ως τους παράγοντες που απειλούν.

Και ως απειλητικά για τις εθνικές υποθέσεις, τα σώματα των αιτούντων άσυλο πρέπει να υποβάλλονται σε υγειονομικούς ελέγχους, σε διαδικασίες ταυτοποίησης, σε περιορισμό της ελευθερίας τους. Στις αρθρώσεις αυτές περί επικινδυνότητας των αιτούντων άσυλο και της επακόλουθης ανάγκης κρατικής παρέμβασης, ενδεχομένως λανθάνει και μία απόπειρα του λόγου του νόμου να υπενθυμίσει ποιες αρρενωπότητες είναι οι πιο ισχυρές. Τα σώματα των Ελλήνων ανδρών που στελεχώνουν τις δυνάμεις ασφαλείας, είναι αυτά που σύμφωνα με τον νόμο «ελέγχουν» τα σώματα των ανδρών αιτούντων άσυλο. Τα σώματά των τελευταίων κατασκευάζονται είτε ως άξια να αποκλειστούν από τον δημόσιο χώρο, είτε ανίκανα να σταθεροποιηθούν σε αυτόν, κάτι που ίσως τα αποκλείει από την πολιτική ιδιότητα. Προς τούτο, συντελούν διατυπώσεις του νόμου που διακινούν την αντίληψη ότι πρόκειται για σώματα απείθαρχα και ανίκανα να συμμορφωθούν με τους διοικητικούς κανόνες, και τα πρότυπα δράσης και επικοινωνίας των πολιτών με τις αρχές. Είναι άλλωστε «πολίτες τρίτων χωρών». Και ως σώματα πολιτών τρίτων χωρών, η ζωή τους φαίνεται να μην έχει την ίδια και αναφαίρετη αξία, να μην έχει

προτεραιότητα, σε σύγκριση με τη ζωή του γηγενούς πληθυσμού· οι συνθήκες που εξασφαλίζουν την επιβίωσή τους μπορούν να διακοπούν εν είδει διοικητικής κύρωσης λόγω απλώς μίας τυπικής παράλειψης ενημέρωσης. Τα σώματά τους κατασκευάζονται δια του δικαιικού λόγου ως άξια να στερηθούν τη ζωή.

Συμπεράσματα

Σκοπός της διπλωματικής ήταν να μελετήσει σημεία, στα οποία η δια του δικαικού λόγου παραγωγή του ανθρώπινου σώματος στην Ελλάδα, διαφοροποιείται στη βάση του φύλου, του έθνους και της φυλής των ενσώματων υποκειμένων. Η ανάλυση επικεντρώθηκε σε περιορισμένο αριθμό πηγών του δικαίου. Σκοπός δεν ήταν η ανεύρεση της μίας και οικουμενικής αλήθειας· μάλλον ο εντοπισμός αντιλήψεων που διατρέχουν το (ελληνικό) εθνικό και κοινωνικό φαντασιακό τη δεδομένη χρονική στιγμή, και επικυρώνονται μέσω των λόγων και των σιωπών του δικαίου. Παράλληλα, πέρα από τα «βασικά» ευρήματα, κατά την ερευνητική διαδικασία αναδύθηκαν και άλλα ενδιαφέροντα σημεία, που μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο ερευνητικής εμβάθυνσης στο μέλλον.

Περαιτέρω συζήτηση

Ο λόγος των ανωτέρω δικαικών κειμένων φάνηκε να δίνει ιδιαίτερη σημασία στην οικογένεια και μάλιστα στην παραδοσιακή μορφή της. Η οικογένεια χαρακτηρίζεται ρητά από το Σύνταγμα ως «θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους» (Α.21). Πρόκειται μάλιστα για μία οικογένεια η οποία οδηγεί στη βιολογική αναπαραγωγή, η αξία της οποίας φάνηκε να επιβεβαιώνεται, από τις διατάξεις για την ΙΥΑ, παρά τον τεχνητό-ιατρικό χαρακτήρα των μεθόδων. Οι σχετικές δικαικές διατάξεις σα να καθιστούσαν ότι η οικογένεια που προκύπτει με ιατρική υποβοήθηση είναι καθόλα «φυσιολογική και κανονική». Θα μπορούσε να γίνει μία σύγκριση με το νομικό πλαίσιο της τεκνοθεσίας, η οποία δεν βασίζεται στον βιολογικό «άλυτο – του αίματος» δεσμό. Για παράδειγμα, ο νόμος δίνει τη δυνατότητα λύσης του δεσμού που προέκυψε από την τεκνοθεσία (ΑΚ 1571 – 1576), ενώ κάτι αντίστοιχο δεν προβλέπεται όταν η οικογένεια, είναι «βιολογική». Για οικογένεια που προκύπτει από ομόφυλα ζευγάρια, ή από άλλες μορφές συντροφικότητας και ένωσης, ούτε λόγος στη νομοθεσία, άρα ούτε και σχετικό δικαίωμα. Εμμένει λοιπόν ο λόγος του δικαίου στο διπολικό στατικό σύστημα του φύλου και αναγνωρίζει θεσμικά την οικογένεια στην ένωση του ετεροκανονικού ζεύγους «άνδρα – γυναίκας», το οποίο μάλιστα οδηγεί στην παραγωγή τέκνων. Το «μέλημά» του αυτό να κανονικοποιήσει το δυαδικό έμφυλο σύστημα, κατέστη εμφανές και από την ανάλυση της νομοθεσίας για την εισαγωγή στις ένοπλες δυνάμεις, αφού, παραδείγματος χάριν, άνδρες των οποίων τα γεννητικά όργανα είχαν

αποκλίσεις (π.χ. κρυφορχία) από την «φυσιολογικά ανδρική» εμφάνισή τους, ή άνδρες με γυναικομαστία αποκλείονταν από την κατάταξη.

Ένα άλλο ενδιαφέρον σημείο που προέκυψε, ήταν η κατ' αρχήν κατασκευή της οικογένειας ως πεδίου ανιδιοτέλειας σε αντιδιαστολή με τους όρους της αγοράς, την στιγμή που διατάξεις του ίδιου νομικού πλαισίου αναιρούν τον ανιδιοτελή της σκοπό. Χαρακτηριστική είναι η ρύθμιση για την παρένθετη μητρότητα η οποία επιτρέπεται μόνο ως «δώρο» της παρένθετης μητέρας, και οι κυρώσεις που προβλέπονται στο κεφάλαιο ΣΤ' του Ν. 3305/2005 για τα άτομα που «πωλούν ή αγοράζουν γενετικό υλικό ή γονιμοποιημένα ωάρια ή υλικό προερχόμενο από γονιμοποιημένα ωάρια» (Α. 26 παρ.2). Ωστόσο, η ίδια νομοθεσία κάνει ρητά λόγο για στήριξη του ιατρικού τουρισμού και ενίσχυση της εθνικής οικονομίας, ενώ λέξεις και φράσεις όπως «Τράπεζα Κρυοσυντήρησης» «διάθεση» και «διακίνηση» του γεννητικού υλικού παραπέμπουν σε αγοραίες συνθήκες.

Τέλος, μέσα από την ανάλυση προέκυψαν ευρήματα σχετικά με μία φροντιστική, προστατευτική και γενναιόδωρη επιτελεστικότητα του ελληνικού κράτους, προς συγκεκριμένες κατευθύνσεις. Ειδικότερα, ο λόγος των αναλυόμενων δικαιοκτών διατάξεων παρουσιάζει το κράτος να παρεμβαίνει για την «προστασία» της μητρότητας και «της οικογένειας ως θεμέλιου της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους» (Σ.21). Το ελληνικό κράτος φαίνεται να ρυθμίζει την ΙΥΑ για «την προάσπιση των δικαιωμάτων των γυναικών και άλλων ευάλωτων κοινωνικών ομάδων» (Α.1 Ν. 4958/2022). Και ενώ οι κανόνες που διέπουν τη σωματική καταλληλότητα των ανδρών για την εισαγωγή τους στις ένοπλες δυνάμεις είναι πολύ αυστηροί, ανά σημεία, το κράτος «συγχωρεί» ή/και κατανοεί προσωρινά κάποιες σωματικές αποκλίσεις, δίνοντας γενναιόδωρα την ευκαιρία στους άνδρες να τις «διορθώσουν» με ιατρική παρέμβαση και να καταταχθούν για να υπηρετήσουν την αποστολή τους να προστατεύσουν την εθνική ασφάλεια. Αλλά ακόμα και στη νομοθεσία για την παροχή διεθνούς προστασίας, δεν είναι λίγα τα σημεία στα οποία το ελληνικό κράτος αναδύεται ως προστάτης της ασφάλειας του ελληνικού πληθυσμού. Ενδεχομένως, η πιο συναισθηματική(;) κατασκευή του κράτους ως φορέα φροντίδας και γενναιοδωρίας, να αποτελεί με μία πρώτη ανάγνωση ρωγή στο παράδειγμα της ψυχρής, αποστασιοποιημένης, λογικής, «νομικής» προσωπικότητας του κράτους. Την

ίδια στιγμή, όμως, παρατηρείται ότι η στάση φροντίδας του κράτους, είναι προσανατολισμένη μόνο στην ικανοποίηση της ασφάλειας, και της πληθυσμιακής επαύξησης του ελληνικού έθνους. Ομοιάζει έτσι το ελληνικό κράτος με την φιγούρα του πατέρα προστάτη και συντηρούντος την ελληνική, οικεία και δικιά του οικογένεια.

Συνοψίζοντας

Από την ανάλυση των επιλεγμένων για την παρούσα έρευνα δικαιοκλών κειμένων προέκυψε ανάγλυφα μία εκνομίκευση του ανθρώπινου σώματος, ένα έντονο δηλαδή ενδιαφέρον του δικαίου για το σώμα, και μία προσπάθεια ορισμού και ρύθμισής του. Οι δικαιοκλές διατάξεις που μελετήθηκαν θύμιζαν συχνά εγχειρίδιο ιατρικής ή βιολογίας, αναφερόμενες στο εξωτερικό και στο εσωτερικό των σωμάτων, εξετάζοντας με εξονυχιστική λεπτομέρεια τα όργανά και τα κύτταρά τους. Η ίδια η ζωή, με την έννοια της υγιούς βιολογικής ύπαρξης αποτελεί άλλωστε θεμελιώδες δικαίωμα κατοχυρωμένο στο Σύνταγμα της Ελλάδας, και το οποίο θεωρητικά πρέπει να μπορούν να το απολαύσουν όλα τα άτομα ανεξαιρέτως. Η προαγωγή της ζωής φάνηκε να είναι κοινός-βασικός σκοπός των νομικών κειμένων. Μία προσεκτικότερη ανάγνωση όμως, έδειξε ότι ο κοινός αυτός σκοπός, δεν σήμαινε ενιαία-κοινή-ισότιμη μεταχείριση όλων των ανθρωπίνων σωμάτων, με τους λόγους του δικαίου να αναδεικνύονται «πολυσθενείς», δηλαδή να αξιοποιούν τις ίδιες έννοιες, προς διαφορετικές όμως κατευθύνσεις. Οι διαφορές και οι αντιθέσεις στις αρθρώσεις του δικαιοκλού λόγου για το ανθρώπινο σώμα, φάνηκε να υπαγορεύονται άλλοτε κραυγαλέα, και άλλοτε με λανθάνοντα τρόπο από την ανάγκη αναπαραγωγής, ασφάλειας και καθαρότητας του ελληνικού έθνους και της ελληνικής φυλής. Σε άλλα σημεία, διαφάνηκε και ένας άλλος σκοπός που ίσως συνέιχε τη διαφορετική μεταχείριση των σωμάτων, αυτός της περιχαράκωσης της ηγεμονικής αρρενωπότητας.

Το κείμενο του Συντάγματος, της θεμελιώδους πηγής του δικαίου, με την οποία πρέπει να συμφωνούν τα υπόλοιπα δικαιοκλά κείμενα της εθνικής έννομης τάξης, ορίζει ότι «όλοι ... απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής». Όλοι όμως δεν είναι πολίτες, με την πολιτειότητα να αποτελεί ίδιον μόνο των εθνικά ορθών υποκειμένων, των Ελλήνων και των Ελληνίδων. Μάλιστα, αποδίδονται έμμεσα

διαφορετικές πολιτικές υποχρεώσεις στους Έλληνες και τις Ελληνίδες. Το Σύνταγμα μεριμνά ειδικώς για την μητρότητα και την επίλυση του δημογραφικού ζητήματος, κάτι που υπογραμμίζει την εθνική υποχρέωση πλέον, των γυναικών ως μητέρων, ενώ τονίζεται η υποχρέωση για ένοπλη υπεράσπιση της (Μητέρας) Πατρίδας από τους Έλληνες πολίτες, παραπέμποντας στο πρότυπο (υποχρεωτικό παράδειγμα) του Έλληνα άνδρα στρατεύσιμου.

Την ίδια στιγμή, η τυποποίηση της διακοπής της κύησης στον Ποινικό Κώδικα ως κατ' αρχήν εγκληματικής πράξης, η οποία πρέπει να τιμωρείται για λόγους δημοσίας (ελληνικής) τάξης, αποδίδει στην μητρότητα χαρακτήρα πολιτικής και κοινωνικής ευθύνης· αν η γυναίκα διακόψει τη διαδικασία του «γίνεσθαι μητέρα» αποκλείεται δια του λόγου του ποινικού νόμου στη σφαίρα του εγκληματικού. Παρομοίως, οι νόμοι για την ιατρική υποβοήθηση της αναπαραγωγής, φάνηκε να τονίζουν τον αναπαραγωγικό ρόλο των σωμάτων των γυναικών, καθιστώντας τον ανά σημεία υποχρεωτικό. Το έντονο αυτό ενδιαφέρον του νόμου για την ρύθμιση της ΙΥΑ εκφράζεται ως ανταπόκριση του νομικού συστήματος σε μία δήθεν προϋπάρχουσα και εγγενή επιθυμία των γυναικών για αναπαραγωγή, αλλά ταυτόχρονα, η γυναικεία επιθυμία, πρέπει να είναι σύμφωνη με την τυχόν υπάρχουσα (ανδρική) επιθυμία του συζύγου-συντρόφου. Τα σώματα των γυναικών τίθενται δια του λόγου του νόμου στον σκοπό της αναπαραγωγής του ελληνικού έθνους, καθώς αναφορές στο «πρόβλημα της υπογεννητικότητας στη χώρα», στην ενίσχυση της εθνικής οικονομίας (και του κατεξοχήν εθνικού κλάδου οικονομικής ανάπτυξης, του τουρισμού), εγκαλούν τις γυναίκες ως πολιτικά υποκείμενα να ανταποκριθούν σε μία εθνική υποχρέωση.

Ο λόγος του νόμου παράγει αποκλεισμούς και για τα σώματα των Ελλήνων ανδρών που δεν πληρούν τα κριτήρια εισαγωγής στις ένοπλες δυνάμεις της χώρας. Στο Π.Δ 11/2014 η «σωματική ικανότητα» καθίσταται κριτήριο αξιολόγησης των ανδρών, παράγοντας «κατάλληλους-ακατάλληλους» και «ικανούς-ανίκανους» άνδρες. Η αρρενωπότητα «πρώτης κατηγορίας» (I/1) είναι μία αρρενωπότητα, ελληνικής εθνικότητας, υγιής, σωματώδης, δυνατή, ανδρική 100%, ψυχρή και ψύχραιμη. Η ηγεμονική αρρενωπότητα περιφρουρείται για να περιφρουρήσει τα εθνικά σύνορα και να εγγυηθεί την ασφάλεια της χώρας. Η αρρενωπότητα συνέχεια

λοιπόν με το έθνος σε ένα πλέγμα λόγων και σιωπών που καθιστούν πολιτική υποχρέωση των Ελλήνων ανδρών να υπηρετούν με τα σώματά τους την «αποστολή» της ασφάλειας του έθνους.

Η ασφάλεια και η φυλετική καθαρότητα του ελληνικού έθνους, και η ανάδειξη της κυρίαρχης αρρενωπότητας, φάνηκε να διακυβεύονται και στη νομοθεσία που διέπει τη διαδικασία χορήγησης διεθνούς προστασίας σε άτομα που αιτούνται άσυλο στην ελληνική επικράτεια. Ενώ ο Ν. 4939/2022 διακηρύσσει την παροχή προστασίας στα άτομα των οποίων η ζωή κινδυνεύει στη χώρα καταγωγής ή προηγούμενης συνήθους διαμονής τους, η προστασία αυτή διαπλάθεται με όρους «ανθρωπιστικής παρέμβασης» στα ευάλωτα και ταλαίπωρα σώματα των αιτούντων άσυλο, και όχι με όρους τήρησης του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Παράλληλα, τα σώματα των αιτούντων άσυλο δεν κατασκευάζονται μόνο ως ευάλωτα, αλλά και ως απειλητικά και επικίνδυνα προς -για ακόμα μία φορά- το ελληνικό έθνος και τον γηγενή πληθυσμό. Είναι η ασφάλεια, η υγεία, και η καθαρότητα (με την έννοια της φυλετικής ομοιογένειας) του τελευταίου που τίθεται σε κίνδυνο, και η προστασία της νομιμοποιεί την παρέμβαση στα σώματα των αιτούντων άσυλο, μία παρέμβαση που λαμβάνει την μορφή υποχρεωτικών υγειονομικών εξετάσεων, περιορισμού της ελευθερίας, ακόμα και της στέρησης των βασικών μέσων και πόρων για την διαβίωσή τους.

Ταυτόχρονα, μέσα από αυτή τη λογοθέτηση του ανθρωπίνου σώματος, εμφανίζονταν νοήματα για την πολιτική ιδιότητα και τα δικαιώματα. Η ιδιότητα του πολιτικού φάνηκε να απονέμεται σε συνάρτηση πάλι με το έθνος, με τα αλλοεθνή υποκείμενα να αποκλείονται. Περαιτέρω, η ανάλυση έδειξε ότι η «σωστή» επιτέλεση της πολιτικής ιδιότητας, η εκπλήρωση των πολιτικών υποχρεώσεων, συνδέεται με την επίσης «σωστή» επιτέλεση έμφυλων ρόλων σε ένα σχήμα που έχει ως εξής: Σωστή Ελληνίδα γυναίκα = μητέρα + Σωστός Έλληνας άνδρας = προστάτης της Πατρίδας. Ακολούθως, διαπιστώθηκε μέσα από την έρευνα, ότι δικαιώματα παρέχονται στις γυναίκες επειδή ακριβώς είναι δυνάμει μητέρες, προς αποκατάσταση της «φυσικής» τους αναπαραγωγικής ιδιότητας. Προς την ίδια κατεύθυνση, προς την αποκατάσταση δηλαδή μίας «φυσικής» ιδιότητας και επιθυμίας, το δίκαιο δίνει το δικαίωμα στους Έλληνες άνδρες να ακολουθήσουν την κατάλληλη θεραπεία ή να λάβουν αναρρωτική

άδεια, για να ικανοποιήσουν τις προϋποθέσεις της σωματικής τους ικανότητας για τη στελέχωση των ενόπλων δυνάμεων, όπως παρατηρήθηκε, ενδεικτικά, στα άρθρα 4 και 6 αντίστοιχα του Π.Δ 11/2014. Το ανωτέρω σχήμα έγινε έτσι κάπως ταυτολογικό, με την εθνική υποχρέωση των γυναικών για αναπαραγωγή και των ανδρών για ένοπλη ασφάλεια του έθνους να ανασηματοδοτείται ως δικαίωμα.

Αναφορικά με τους αιτούντες άσυλο, αντί να γίνεται λόγος για τα δικαιώματα τους και τις αντίστοιχες υποχρεώσεις του ελληνικού κράτους, οι διατάξεις του νόμου αναφέρονται σε «συνθήκες», «παροχές», «ευεργετήματα». Πολλαπλές είναι οι αναφορές του νόμου στις υποχρεώσεις των αιτούντων άσυλο, ιδιαίτερα στην «υποχρέωση συνεργασίας» με τις ελληνικές αρχές. Τα σώματά τους, θεωρούνται απείθαρχα, μη συνεργάσιμα, μη ταυτοποιήσιμα ή και μη ταυτόσημα με τα ελληνικά σώματα, κάτι που ενδεχομένως έχει ως συνέπεια να στερούνται δια του λόγου του νόμου την ιδιότητα του πολιτικού.

Συμπερασματικά, μέσα από την ανάλυση προέκυψε ότι ο λόγος του δικαίου - στις υπό εξέταση διατάξεις- κατασκευάζει το ανθρώπινο σώμα με τρόπο όχι τόσο αμερόληπτο και ουδέτερο. Αντιθέτως, επανέρχονται τα μοτίβα της σημασίας του αναπαραγωγικού-μητρικού ρόλου των γυναικών, του σθεναρού ρόλου των ανδρών, και του απειλητικού αλλοδαπού. Τη νομιμοποιητική επανεγγραφή των ανωτέρω κυρίαρχων αφηγημάτων, συντονίζει η εθνικιστική ιδεολογία, αφού διαρκώς προβάλλουν είτε άμεσα είτε έμμεσα, ψήγματα για την αύξηση του εθνικά ορθού (ελληνικού) πληθυσμού, την ασφάλεια της χώρας, και τη διατήρηση σε απόσταση (αν όχι την άφεση στο θάνατο) των αλλοδαπών αιτούντων άσυλο. Η νομιμοποίηση αυτών των προκατειλημμένων ιδεών, νομιμοποιεί με τη σειρά της, βίαιες επεμβάσεις στα σώματα, είτε έμπρακτες είτε δια παραλείψεως. Κρίνεται λοιπόν σημαντικό, να παραμείνουν ανοιχτά τα ερευνητικά ερωτήματα της διπλωματικής σε μελλοντική διερεύνηση και αναδιαμόρφωση, καθώς μέσα από την κριτική ανάλυση του λόγου του δικαίου μπορούν να καταστούν ορατές οι φυλετικές και έμφυλες βιαιότητες του λόγου στο έδαφος του ίδιου του νόμου, και να διανοιχθεί δρόμος για πολιτισμικές και πολιτικές παρεμβάσεις.

Πηγές – Βιβλιογραφία

Πηγές

Ενημερωτικά άρθρα στο διαδίκτυο

Δασκαλοπούλου, Ν. (2023, Ιούνιος 28). *Η (σχεδόν) εξαφάνιση της Γενικής*

Γραμματείας Ισότητας. efsyn. <https://www.efsyn.gr/oikonomia/elliniki-oikonomia/395586-i-shedon-exafanisi-tis-genikis-grammateias-isotitas>

Samaras, G. (2023, Ιούλιος 4). *In the most recent election, Greek far right made a*

sinister comeback. Euronews. <https://www.euronews.com/2023/07/04/in-the-most-recent-election-greek-far-right-made-a-sinister-comeback>

Tagaris, K., & Papadimas, L. (2023, Ιούνιος 30). *Greece migrant tragedy: coastguard*
rope capsized boat, survivor accounts say. Reuters.

<https://www.reuters.com/world/europe/greece-migrant-tragedy-survivor-accounts-say-coastguard-rope-toppled-boat-2023-06-30/>

Εκθέσεις – Στατιστικές Αναφορές

Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας. (2022). *Ετήσια*

Έκθεση 2022. Συνήγορος του Πολίτη. <https://www.koutipandoras.gr/wp-content/uploads/2023/10/171023-EMIDHPA-EKTHESH-WEB.pdf>

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, *Ροές καταγεγραμμένων πτχ/ανιθαγενών*
(ανά φύλο) 2017. [https://migration.gov.gr/wp-](https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2021/05/2017_%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B1%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AD%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%AC-%CF%86%CF%8D%CE%BB%CE%BF.pdf)

[content/uploads/2021/05/2017_%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B1%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AD%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%AC-%CF%86%CF%8D%CE%BB%CE%BF.pdf](https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2021/05/2017_%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B1%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AD%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%AC-%CF%86%CF%8D%CE%BB%CE%BF.pdf)

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, *Καταγεγραμμένοι Πολίτες Τρίτων Χωρών/*
Ανιθαγενείς (ανά φύλο) 2018. [https://migration.gov.gr/wp-](https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2021/05/2018_%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B1%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AD%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%AC-%CF%86%CF%8D%CE%BB%CE%BF.pdf)

[content/uploads/2021/05/2018_%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B1%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AD%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%AC-%CF%86%CF%8D%CE%BB%CE%BF.pdf](https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2021/05/2018_%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B1%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AD%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%AC-%CF%86%CF%8D%CE%BB%CE%BF.pdf)

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, *Καταγεγραμμένοι Πολίτες Τρίτων Χωρών/Ανιθαγενείς (ανά φύλο) 2019*. https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2021/05/2019_%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B1%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AD%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%AC-%CF%86%CF%8D%CE%BB%CE%BF.pdf

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, *Καταγεγραμμένοι Πολίτες Τρίτων Χωρών/Ανιθαγενείς (ανά φύλο) 2020*. https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2021/05/2020_%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B1%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AD%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%AC-%CF%86%CF%8D%CE%BB%CE%BF.pdf

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, *Στατιστικά: Σύνολο έτους 2021*.
<https://migration.gov.gr/statistika/>

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, *Ροές καταγεγραμμένων πτχ/ανιθαγενών (ανά φύλο) 2022*. https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2023/08/2022_%CE%A1%CE%BF%CE%AD%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%B5%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CF%89%CE%BD-%CF%80%CF%84%CF%87%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%B8%CE%B1%CE%B3%CE%B5%CE%BD%CF%8E%CE%BD-%CE%B1%CE%BD%CE%AC-%CF%86%CF%8D%CE%BB%CE%BF.pdf

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, *Ροές καταγεγραμμένων πτχ/ανιθαγενών (ανά φύλο) 2023*. https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2023/08/2023_%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B1%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AD%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%AC-%CF%86%CF%8D%CE%BB%CE%BF.pdf

EIGE. (2022). *Gender Equality Index 2022*.
https://eige.europa.eu/modules/custom/eige_gei/app/content/downloads/factsheets/EU_2022_factsheet.pdf

NATO. (2019). *Summary of the National Reports of NATO Member and Partner Nations to the NATO Committee on Gender Perspectives. Full Report.*
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2021/9/pdf/NCGP_Full_Report_2019.pdf

Νομοθεσία

Προεδρικό Διάταγμα 456, ΦΕΚ Α' 164/24.10.1984

N. 1911/1990, ΦΕΚ Α' 166/11.12.1990

N. 3305/2005, ΦΕΚ Α' 17/27.1.2005

N. 3421/2005, ΦΕΚ Α' 302/13.12.2005

Προεδρικό Διάταγμα 11, ΦΕΚ Α' 17/27.1.2014

N. 4619/2019, ΦΕΚ Α' 95/11.06.2019

Σύνταγμα της Ελλάδας, ΦΕΚ Α' 211/24.12.2019

N. 4939/2022, ΦΕΚ Α' 111/10.6.2022

N. 4958/2022, ΦΕΚ Α' 142/21.7.2022

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αθανασίου, Α. (2013). Γραμμές αίματος: επιτελώντας το σώμα του «δήμου», υπολογίζοντας τον χρόνο του έθνους. (μετάφρ. Κ. Κανάκης). Στο Καντσά Β. (εισαγ – επίμ), *Η μητρότητα στο προσκήνιο: Σύγχρονες έρευνες στην ελληνική εθνογραφία*, (σ.37– 68). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το έτος 2006)

Αθανασίου, Α. (2014). Το εθνικό σώμα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης: Η δημογραφική πολιτική της ζωής και τα όρια του πολιτικού. Στο Παπαταξιάρχης Ευ. (εισαγ – επίμ), *Πολιτικές της καθημερινότητας: Σύνορο*,

- σώμα, και ιδιότητα του πολίτη στην Ελλάδα, (σ.455 – 484). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια*
- Γεωργιάδης, Α. (2012α). *Εγχειρίδιο Εμπράγματος Δικαίου*, Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα
- Γεωργιάδης, Α. (2012β). *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, Αθήνα: Εκδόσεις Δίκαιο και Οικονομία Π.Ν Σάκκουλας
- Δαγτόγλου, Π. (2012). *Συνταγματικό Δίκαιο: Ατομικά Δικαιώματα*, Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα
- Κρατίδου, Σ. (2021). 'Ηρωες και Προδότες: Η κατασκευή αρρενωποτήτων μέσα από το «Μακεδονικό ζήτημα». Στο Α. Χαλκιά (εισαγ-επιμ), *Έθνος και Φύλο σε Κρίση: Αρρενωπότητες στο Προσκήνιο*. (σ.129-150). Αθήνα: Εκδόσεις futura
- Μυλωνόπουλος, Χ. (2007). *Ποινικό Δίκαιο: Γενικό Μέρος Ι*, Αθήνα: Εκδόσεις Δίκαιο και Οικονομία Π.Ν Σάκκουλας
- Παντελής, Α. (2016). *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, Αθήνα: Λιβάνης
- Στρατηγάκη, Μ. (2021). *Πολιτικές Ισότητας των Φύλων, ΟΗΕ, Ευρωπαϊκή Ένωση, Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια
- Τουντασάκη, Ε. (2013). «Βιολογική», «κοινωνική» και «κοινωνικοσυναισθηματική» μητέρα: εννοιολογήσεις της μητρότητας και της οικογενειακότητας στον κοινοβουλευτικό λόγο αναφορικά με την Ιατρική Υποβοήθηση στην Ανθρώπινη Αναπαραγωγή. Στο Καντσά Β. (εισαγ – επίμ), *Η μητρότητα στο προσκήνιο: Σύγχρονες έρευνες στην ελληνική εθνογραφία*, σ.119 – 146). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια
- Τσουκαλά, Ου. (2013). Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις της συγγένειας στα νομικά πλάσματα: η περίπτωση της παρένθετης μητρότητας. Στο Καντσά Β. (εισαγ – επίμ), *Η μητρότητα στο προσκήνιο: Σύγχρονες έρευνες στην ελληνική εθνογραφία*, (σ.147 – 170). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια
- Χαλκιά, Α. (2007). Εισαγωγή, Γεννήστε για την Ελλάδα! Έκτρωση και Έθνος στον Ελληνικό Τύπο, και Αναπαραγωγική σεξουαλικότητα και οι σύγχρονοι πολίτες

- μπροστά στο φάντασμα της Τουρκίας. Στο *Το άδειο λίκνο της Δημοκρατίας: Σεξ, έκτρωση και εθνικισμός στη σύγχρονη Ελλάδα*. (μετάφρ. Μ. Καστανάρα). (σ. xvii – xxviii, σ. 91 – 120, και 311 – 347). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το έτος 2004)
- Χαλκιά, Α. (2011). Εισαγωγή, Νέες τεχνολογίες αναπαραγωγής, παραδοσιακά υποκείμενα, και Το σώμα της Επιστήμης. *Έμφυλες Βιαιότητες: εξουσία, λόγος, υποκειμενικότητες*. (σ. 9 – 22, 102 – 124, και 125 – 144). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια
- Χαλκιά, Α. (2012). Η κοινωνιολογία της σεξουαλικότητας, οι αρρενωπότητες και ο έμφυλος Δεκέμβρης. Στο Α. Αποστολέλλη και Α. Χαλκιά (εισαγ.-επιμ), *Σώμα, Φύλο, Σεξουαλικότητα: ΛΟΑΤΚ πολιτικές στην Ελλάδα*. (σ.215 - 249). Αθήνα: Εκδόσεις Πλέθρον
- Χαλκιά, Α. (2014). Εμπόλεμες υποκειμενικότητες και Δημοκρατία: Το γίνεσθαι-μειονοτικό και το αίτημα μιας ηθικής. Στο Παπαταξιάρχης Ευ. (εισαγ – επίμ), *Πολιτικές της καθημερινότητας: Σύνορο, σώμα, και ιδιότητα του πολίτη στην Ελλάδα*, (σ.485 – 500). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια
- Χαραλαμποπούλου, Β. (2023). *Σώματα άξια να σωθούν, να αποκλειστούν, να αφεθούν στον θάνατο: νομοθετικές και διοικητικές ρυθμίσεις των σωμάτων των προσφύγων στην Ελληνική Επικράτεια* [Αδημοσίευτη εργασία εξαμήνου, Πάντειο Πανεπιστήμιο]
- Bauman, Z. (2017). *Ρευστοί Καιροί: Η Ζωή την Εποχή της Αβεβαιότητας*, (μετάφρ. Κωνσταντίνος Γεώργμας). Αθήνα: Μεταίχμιο (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το έτος 2007)
- Foucault, M. (2011). *Ιστορία της Σεξουαλικότητας: 1. Η βούληση για Γνώση*, (μετάφρ.Τ. Μπέτζελος). Αθήνα: Πλέθρον (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το έτος 1976)
- Sabsay, L. (2022). Η ανάδυση του άλλου σεξουαλικού πολίτη: Οριενταλισμός και ο εκμοντερνισμός της σεξουαλικότητας. Στο Αβραμοπούλου Ει. και Χαλκίδου Α. (εισαγ.-επιμ), *Αντι-κείμενα Σεξουαλικότητας: Κριτικές Θεωρίες*,

Διεπιστημονικές Αναγνώσεις (μετάφρ. Ουρανία Τσιάκαλου) (σ.217-244).
Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το έτος 2012)

Ξενόγλωσση

American Psychiatric Association, DSM-5 Task Force. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5™* (5th ed.). American Psychiatric Publishing, Inc. <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>

Carbado, D. (2012). Masculinity by Law. Στο Kimmel, M. (McGinley, A.C και Cooper, F.R. Επίμ.), *Masculinities and the Law: A Multidimensional Approach*, (σ.485 – 500). NYU Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt9qfrhg>

Cheng, L. & Machin, D. (2023). The law and critical discourse studies. *Critical Discourse Studies*, 20(3), 243-255, DOI: [10.1080/17405904.2022.2102520](https://doi.org/10.1080/17405904.2022.2102520)

Collier, R. (1995). *Masculinity, Law and Family* (1st ed.). Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203421543>

Connell, R. W., & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept. *Gender and Society*, 19(6), 829–859.
<http://www.jstor.org/stable/27640853>

Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. London: Edward Arnold

Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575–599.
<https://doi.org/10.2307/3178066>

Hughes, I. A., Houk, C., Ahmed, S. F., Lee, P. A., LWPES Consensus Group, & ESPE Consensus Group (2006). Consensus statement on management of intersex disorders. *Archives of disease in childhood*, 91(7), 554–563.
<https://doi.org/10.1136/adc.2006.098319>

Huot, S., Bobadilla, A., Bailliard, A. and Laliberte Rudman, D. (2016), Constructing undesirables: A critical discourse analysis of ‘othering’ within the Protecting

- Canada's Immigration System Act. *Int Migr*, 54, 131-143.
<https://doi.org/10.1111/imig.12210>
- Jørgensen, M., & Phillips, L. J. (2002). *Discourse analysis as theory and method*. SAGE Publications Ltd, <https://doi.org/10.4135/9781849208871>
- Kouroutakis, A., Ranchordás, S. (2016), Snoozing Democracy: Sunset Clauses, De-Juridification, and Emergencies. *Minnesota Journal of International Law*. 25 (1), 29-77. <https://scholarship.law.umn.edu/mjil/264>
- Kronick, R. & Rousseau, C. (2015). Rights, Compassion and Invisible Children: A Critical Discourse Analysis of the Parliamentary Debates on the Mandatory Detention of Migrant Children in Canada, *Journal of Refugee Studies*, 28(4), 544–569, <https://doi.org/10.1093/jrs/fev005>
- Martin, E. (1991). The Egg and the Sperm: How Science Has Constructed a Romance Based on Stereotypical Male-Female Roles. *Signs*, 16(3), 485-501.
<http://www.jstor.org/stable/3174586?origin=JSTOR-pdf>
- Neller, J. (2023). Race, religion, law: an intertextual micro-genealogy of ‘stirring up hatred’ provisions in England and Wales, *Critical Discourse Studies*, 20(3), 282-293, DOI: [10.1080/17405904.2022.2102516](https://doi.org/10.1080/17405904.2022.2102516)